

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

IANUARIE 2015

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

IANUARIE 2015

SUMAR

ianuarie

2015

4 Nevoile țării:
drumurile și școala
AL.I. CUZA

5 Păcătuind
față de Eminescu
I.-A. POP

EXCLUSIVITATE

9 Germania:
moștenirea nazistă
și cea comunistă
J. HÜTTMANN

14 Urmașul
lui Ștefan cel Mare
din piesa lui Ben Jonson
R. HOINARU

18 Victimele inocente
ale Dictatului
de la Viena
AL. GHIȘA

23 Prin America
românilor
M. CARP

28 Operațiunea
„Reunion“
August 1944. Repatrierea
aviatorilor americani
prizonieri în România
AL. ARMĂ

33 Drept la replică
I. TALPEȘ

39 Un infanterist
printre spioni
Serghei Nikonov,
primul șef al spionajului
românesc după 1947
F. BANU

45 România
acum 100 de ani
G. FILITTI

49 Datoria
față de neamul
din care mă trag
P. N. HALIPPA,
M. ȘTEFAN

53 Început
de viață nouă
Cum s-a realizat Unirea
O. GOGA,
D. NOVEANU

57 Un scriitor
sub vremi
Alphonse
de Châteaubriant
F. DOLGHIN

62 Cum se inventau
sabotorii
GR. ALDESCU-
ALDEA

magazin istoric

Anul XLIX – serie nouă – nr. 1 (574)

ianuarie 2015

www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric1967@yahoo.com; mistoric@gmail.com

Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

1 La Curtea Elisabetei I Tudor (1533-1603) a ajuns și Ștefan Bogdan, ultimul descendent al lui Ștefan cel Mare, căruia regina i-a oferit bani și o scrisoare de recomandare către sultan. Tabloul a fost realizat de pictorul Nicholas Hilliard, este datat circa 1599, și a fost numit și portretul reginei de la Hardwick Hall, fiind comandat de către contesa de Hardwick, care a dorit ca regina să fie reprezentată purtând o rochie specială, o adevărată expoziție de istorie naturală, cu dragoni, balene, șerpi, păsări, flori, vegetație abundentă, toate reflectând puterea mitică a Elisabetei, având la picioare un covor oriental

2 În *Metamorfozele* lui Apuleius, aflăm că un rege din Creta avea trei fiice. Cea mai mică era atât de frumoasă, încât localnicii neglijau cultul zeiței Afrodită. Furioasă, aceasta i-a poruncit lui Eros, fiul său, să o lovească cu o săgeată și să o facă să se îndrăgostească de un monstru. Eros însă se înțeapă din neatenție într-o săgeată și se îndrăgostește el de Psyche. Tema este prezentă și în acest tablou realizat de pictorul francez Louis Jean François Lagrenée (1724-1805)

3 Reprezentare din 1572 a orașului-port Sofala, întemeiat de arabi pe coasta răsăriteană a Africii, locul unde ajungeau caravanele încărcate cu aur, fier și cupru

4 Ceas englezesc de la sfârșitul secolului al XIX-lea care a aparținut regelui Carol I și care a măsurat ultimele sale ore de viață. A fost păstrat 100 de ani într-o colecție particulară și este expus pentru prima dată în expoziția aniversară *Regele a murit! Trăiască regele!* de la Muzeul Național de Istorie a României, deschisă publicului până la 1 martie 2015

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEI**,
academician
DINU C. GIURESCU,
academician
IOAN-AUREL POP

Redactor-șef
Dorin Matei

Consilier editorial
Florentina Dolghin

Secretar general de redacție
Cristina Păiușan-Nuică

Redactori:
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stanciu

Secretar de redacție
Theodor Lianos

Director economic
Doina Pascu

Corectura
Georgeta Apreotesei

Difuzare
Constantin Petrescu

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3,
sau strada Victor Eftimiu, nr. 2, etaj III, 285,
287, Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 15, Căsuța
poștală 15-702, Cod 010155, Telefon, Fax:
021.315.09.91, 021.312.68.77

CORESI
Tipărit în CNE, 2015/01/27 SA

MODERNIZAREA ȚĂRII

Dacă, până în această zi, încă au mai rămas în câteva capete oarecare sperări și visuri personale, ele trebuie astăzi să se stingă, căci, atât în țară, cât și în Europa, s-au pronunțat cu solemnitate în chestia politică a Principatelor; și dar cu drept s-ar socoti un act de cetățean rău din partea oricui s-ar ținea astăzi delături, sau din partea celui care, mișcat de un interes meschin, ar cuteza a pune piedici lucrării noastre comune.

România e ostentată de încercări zadarnice, fără țel, fără folos. Ea voiește să iasă din această stare de nedumerire ce îi nimicește puterile; ea voiește să pășească înainte și să dea semne de viață. Totodată Europa, precum și m-am încredințat, este gata de a ni da concursul capitalurilor și al specialităților sale, îndată ce se vor cunoaște planurile noastre în privința viitorului. Este, prin urmare, de datoria Guvernului a se explica lămurit asupra proiectelor sale și a expune principiile ce va aplica la organizarea fiecărei ramuri a administrației [...]

Nevoia de comunicație de tot soiul, precum drumuri, șosele, paveli, canale, drumuri de fier, este atât de urgentă în Principate, că Guvernul meu nu se va sfii de a aplica la executarea lucrărilor publice o metodă necunoscută până acum în țara noastră. Calculele făcute de oameni speciali au dovedit că cheltuielile și întârzierile de transporturi, adăugate pe lângă alte cheltuieli, absorb la noi, în căutarea moșiilor, mai mult de a treia parte din venituri. Pentru o țară agricolă, ale cărei produse sunt mai cu deosebire grele și grămaditoare, trebuie să înceteze numaidecât o asemenea stare de lucruri.

Mijloacele bănești de care putem dispune pe fiecare an în favorul lucrărilor nu ne-ar ierta de a săvârși toate drumurile înlesnitoare comunicațiilor de care am vorbit înainte de 25 sau 30 de ani. Țara nu poate să aștepte astfel un sfert de secol și dar noi i-am face un mare bine urmând pilda ce ni este dată de mai mulți ani de către Guvernele cele mai luminate.

ALEXANDRU IOAN CUZA

Companii puternice de capitaliști întreprinzători sunt gata de a veni la noi pentru a executa, într-un timp de cinci-șase ani și cu banii lor, toate podurile, canalurile și drumurile ce ni sunt trebuincioase. Pentru un beneficiu legitim și desbătut, pentru o dobândă și o amortisire regulată a sumelor întrebuințate, acele companii ni vor da toate înlesnirile ce am dori spre a ne plăti de datorii.

Mari și numeroase avantagii vor rezulta pentru țară din această combinare. În puțini ani, datoritiile vor scădea aproape de a treia parte, ceea ce se traduce în realitate prin o egală creștere de venituri și, adăugând aceste beneficii pe lângă folosul iz-

vorât din stârpirea cametei, vom pune astfel averea publică în poziție de a purta mai ușor greutatea impozitelor [...]

De 27 de ani, de când există școlile noastre, ele nu au realizat nicicum sperările nației. Departe de mine gândul de a învinovăți pe cineva; îmi place mai bine a da vina sistemului de învățatură publică ce s-a urmat până acum. Noi am prea căutat a imita ceea ce se petrece în alte țări, pregătind oameni pentru profesiile liberale. România are și alte nevoi, ce îi sunt speciale și la care a sosit timpul să ne gândim.

Guvernul meu va pune toată silința pentru ca instrucția publică să fie gradată și pusă în deosebitele sale graduri la îndemâna tuturor claselor. În educația poporului bine condusă se află cele mai bune garanții de ordine, de progres și de patriotism luminat. Ea trebuie dar, în fiecare nație, să răspundă la adevăratele ei nevoi și la adevărata sa poziție. Dacă o instrucție superioară, cuprinzând facultăți de înalt însemnământ, ni este folositoare, instrucția elementară și primară ni este neapărată spre a răspândi o viață nouă în toată țara.

(Monitorul Oficial al Țării Românești, nr. 148, din 8 decembrie 1859; fragmente)

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

66 Generalul
cronicar al Curții
Alexandru Socec

A.-S. IONESCU

EVENIMENT

71 La confluența
a doi regi

C. PĂIUȘAN-NUICĂ

**DICTIONAR
ISTORIC**

72 Novorossia,
quo vadis?

I. BISTREANU

**PASTILA
DE CUVINTE**

75 Din mitologie
în dicționarul
de eponime

M. SALA

77 Călător
prin Bizanțul
de la Dunăre

Sir Sacheverell Sitwell
în România la 1937

M. BERZA

81 Doi stâlpi
ai Maiestății Sale

Povestea MI5 și MI6

C. TRONCOTĂ,
D. MATEI

85 Coasta swahili

V. CRUCEANU

**MICROARHIVA
MAGAZIN ISTORIC**

88 Gheorghe Brătianu
mulțumește
pentru bursă

M. HRISCU

CHIPURI UITATE

89 Creatorul
atlasului geografic
Abraham Ortelius

D. IONESCU

**HOOVER
INSTITUTION**

93 Starea emigrației
române

RUBRICI

44 Foto de la cititori
Vals pentru domnii
vilegiaturști

R. MOȚOC

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

91 Telex

92 Marele război...
la zi

13; 94; 95

Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

Un exemplu de denigrare „erudită și matură“, *ex cathedra* (expresia nu este metaforică, fiindcă autorul denigrării era pe atunci titular la prima universitate a țării, din Capitală), a lui Eminescu a venit în 1997, printr-o lucrare-escu, apărută apoi în mai multe ediții, în tiraje „de masă“, la Editura „Humanitas“ (Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, 1997). Cu toate precauțiile luate de autor, Eminescu este portretizat, în chip necruțat, în paginile cărții drept „mit“, cu următoarele conotații: „autohtonist și xenofob“, „naționalist“, „gazetar și profet naționalist“, „antioccidental“, prolog, prin *Doină*, al unor „invocații naționale legionare“, plasat, într-o succesiune nefastă, alături de Zalmoxis, Ștefan cel Mare, Horea și Căpitan etc. Toate aceste lucruri – expuse într-o manieră alertă și într-un stil atractiv, convingător – pot părea și par multora reale, aievea, mai ales că între cititori puțini sunt cunoscători profunzi ai operei eminesciene și, mai puțini încă, sunt la curent cu evoluția detaliată a istoriei moderne și contemporane, în lume și la noi.

Mesajul lucrării menționate (și al altora, care exprimă opinii aproape identice) păcătuiește, în cazul lui Eminescu, din cel puțin două motive: 1) face din Eminescu un om dedublat, cu o față de mare poet și cu o alta total diferită de gazetar xenofob și na-

Ștefan cel Mare,
broderie de la Mănăstirea Dobrovăț

ționalist; cu alte cuvinte, unul este Eminescu-poetul și cu totul altul Eminescu-ideologul; 2) judecă ideile literare, dar mai ales politice ale lui Eminescu prin prisma unor idealuri declarate cumva universale și atemporale, dar care au, toate, caracter istoric și au apărut recent. Altfel spus, Eminescu este „rău“ fiindcă nu a anticipat „Declarația universală a drepturilor omului“, nici drepturile minorităților definite de Comisia Europeană și nici nu a protestat când numele său a fost alăturat de legionari numelui Căpitanului! În treacăt fie spus, plasați în acea situație nefericită, nu s-au putut revolta nici Ștefan cel Mare și nici Horea, adică alți „naționaliști“!

Nevoia unei gândiri istorice

Suprema acuză adusă poetului se leagă cumva de poezia *Doină*, considerată un fel de esență în versuri a xenofobiei eminesciene. Paradoxal, după deceniile de interdicție de sub dictatura comunistă, respectiva poezie ajunge din nou pusă la index, de astă

dată în plină epocă a democrației. „Cine-a îndrăgit străinii/ Mânca-i-ar inima câinii“. Aici se procedează prin izolare, individualizare și scoatere din context, încât cititorii înțeleg că „geniul național al românilor“ este un mărunț autohtonist, un naționalist și un xe-

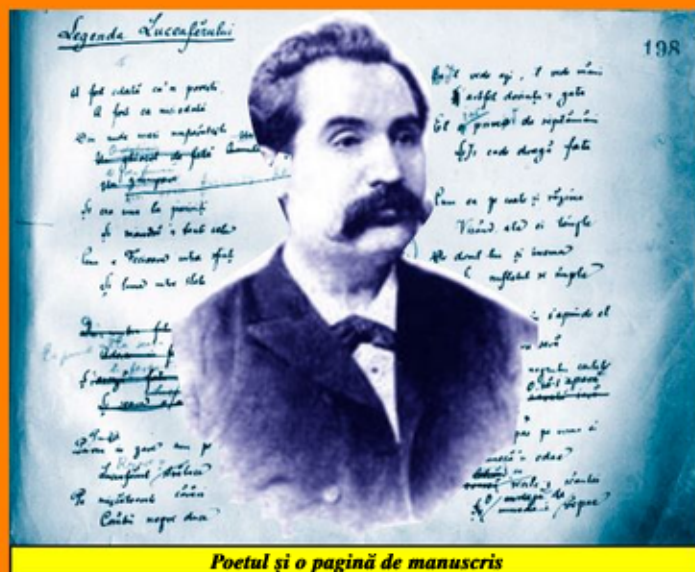

Uciderea lui Mihai Viteazul, tablou de C. Lecca

EMINESCU ȘI TRANSILVANIA

Academician IOAN-AUREL POP

Lui Mihai Eminescu i-au adus laude toți românii care l-au citit, de la cei mai mari cărturari până la oamenii de rând, fascinați de versul și de verbul său. Nu pot pomeni aici toate monografiile și edițiile Eminescu și nici elogiile închinete din secolul al XIX-lea

Poetul și o pagină de manuscris

încoace marelui poet. Trebuie doar să amintesc că, începând cu anul 1932, George Călinescu i-a tot prezentat viața, pentru generații de români, cu măsura omului echilibrat și a specialistului desăvârșit, plasându-l pe Mihai Eminescu sub semnul eternității. Concluzia exegetului era tulbu-

până când acest pământ să-și strângă toate sevele și să le ridice în țeava subțire a altui crin de tăria parfumurilor sale. De aceea, ni s-a părut tuturor drept cel mai firesc lucru ca Ziua Culturii Naționale, pentru toți românii, să fie ziua nașterii lui Mihai Eminescu.

rătoare: „Astfel se stinse în al optulea lustru de viață cel mai mare poet pe care l-a ivit și-l va ivi vreodată, poate, pământul românesc. Ape vor seca în albie, și peste locul îngropării sale va răsări pădure sau cetate, și câte o stea va vesteji pe cer în depărtări,

În deceniile din urmă, totuși, și statura de scriitor național a lui Eminescu a fost pusă în chip drastic în discuție, cu accente de condamnare care păreau fără drept de apel. O singură justificare poate să explice asemenea reacție, anume cultura oficială de tipul corului cu o singură voce din anii „Cântării României“, când și cele mai înalte idealuri românești intraseră în ridicol și deriziune. În acest context ideologic, nici Eminescu nu putea fi decât „luceafăr“, „geniu“, „poet nepereche“, „patriot“ etc., fapt care a condus, prin repetare abuzivă, la tocirea respectivelor termeni și, pentru cei mai mulți, la golirea lor de sens. Justificarea este însă numai parțială, fiindcă ea nu explică de ce, în peisajul cultural românesc post-decembrist, multe judecăți de valoare

despre Eminescu au căzut în extrema condamnării, denigrării și calomnării, când, de fapt, nu era nevoie decât de revenirea la calea de mijloc, realistă.

Ștefan cel Mare și Horea, „naționaliști“

În acest cadru eterogen, abordarea echilibrată a creației scriitorului a rămas mult timp o *rara avis*. Abia ultimii ani par să mai fi potolit din patimile exhibate de unii „critici“ imberbi atunci când venea vorba de Eminescu. Meritul unei asemenea atitudini naturale îl are, în cea mai mare parte – spre cinstea ei – Academia Română, prin Secția sa fondatoare de filologie și literatură română.

Să vezi viitorul

Acuza de naționalism adusă lui Eminescu este însă – inclusiv din perspectiva contemporană – foarte gravă. Ea vizează și atitudinea poetului față de Transilvania. Să ne amintim că în anul 1850, când se naștea micul Eminovici la Ipotești, țara noastră exista numai în sufletele unor vizionari, era o țară de țări supuse puterilor vecine. Oltenia și Muntenia formau ceea ce străinii numeau Valahia, iar românii Țara

Românească, „provincie privilegiată”, situată în orbita Imperiului Otoman. Dobrogea era, de mai bine de patru secole, efectiv sub ocupație otomană. Regiunea dintre Carpați și Prut forma ciuntitul principat al Moldovei, dependent, aidoma Valahiei, de Imperiul Otoman. Țara de Sus numită ulterior Bucovina, cu vechile capitale ale Moldovei și cu gropnițele domnești (inclusiv cu mormântul lui Ștefan cel Mare), se găsea, de la 1775, sub austrieci. Moldova de Răsărit (dintre Prut și Nistru) era frântă de ruși la 1812. Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul se aflau sub Habsburgi de la 1688 și sub stăpâni străini de vreo șapte-opt secole. Orice intelectual român responsabil de atunci nu putea să fie decât revoltat de această situație și dornic de unificare politică a națiunii, adică „naționalist”.

Pe când „băicatul” care „cutreiera păduri” și „se culca ades lângă izvor” avea vreo nouă ani, Muntenia, Oltenia și mica Moldovă (fără Basarabia și Bucovina, dar cu cele trei județe din sud, reprimite la 1856) se uneau

Aron Pumnul

sub Alexandru Ioan Cuza, formând Principatele Unite, chemate oficial, la scurtă vreme, România. Când pleca silit principele Alexandru Cuza și venea incognito principele Carol I de Hohenzollern, adolescentul precoce Mihai îi cerea „frumoasei Bucovine să se îmbrace în doliu”, fiindcă „se stinse un luceafăr”. Așa găsisese cu cale elevul de la Cernăuți să-l cheme pe dascălul său ardelean, Aron Pumnul, care studiasse în limbă străină la Cluj, în aceeași

înalță școală crăiască în care învățase alt „naționalist” înverșunat, anume Avram Iancu. Apoi, crescând într-o lună cât alții într-un an, Eminescu a scris despre „Dragoș Vodă cel Bătrân”, despre „românii pierduți pe Criș și pe Mureș”, despre „Mureșan” care „scutura lanțul”, despre „Târnava prinsă în galbine maluri”, l-a văzut aievea pe Horea „stând călare pe-un munte falnic”, strajă pământului și poporului „de la Nistru pân-la Tisa”...

În tot acest timp, a văzut mai adânc decât alții devenirea țării, adică independența de la 1877 și nedreptatea marilor puteri față de sacrificiile românilor, pierderea Bugeacului și obținerea Dobrogei (în 1878, când vecinii „generoși” „ne-au luat ceea ce era al nostru și ne-au dat ceea ce nu era al lor”), proclamarea

țării drept regat, cu prestigiul crescut în Europa (1881) și apoi, la scurtă vreme, nu a mai văzut nimic din nimicnicia lumii acesteia, hotărând să ne vegheze din ceruri, ca „un tânăr voievod” rătăcitor prin stele.

La mormântul lui Eminescu, în 1938

(Va urma)

nofob, în contrast cu spiritele luminate ale timpului său. Autorul omite să spună că toți marii creatori romantici și post-romantici ai secolului al XIX-lea – mai ales cei afirmați în rândul popoarelor central și sud-est europene – exprimau aceleași idei cu Eminescu despre străinii „cotropitori”, în spiritul aspirațiilor de libertate națională și de formare a statelor naționale. Cele mai progresiste figuri ale secolului lui Eminescu erau luptătorii pentru propășirea idealurilor naționale, îndreptate împotriva ocupanților, împotriva „națiunilor imperiale”, educate ca să stăpânească. Glorificarea trecutului nu este „păcatul” lui Eminescu, ci al tuturor creatorilor romantici, de oriunde, iar ura (exprimată poetic ori gazetărește) față de străinii

asupritori (sau considerați ca atare, în bloc) este un atribut general al elitelor popoarelor supuse. A-l acuza pe Eminescu de xenofobie în acord cu idealurile democratice de azi și cu legislația în vigoare este ca și cum l-am respinge pe Aristotel pentru că i-a definit pe sclavi drept „unelte vorbitoare”.

De altminteri, asemenea tentații sunt curente. Să ne amintim că și Bălcescu i-a reproșat lui Mihai Viteazul faptul că nu i-a eliberat pe țărani, ca și cum lumea de final al Evului Mediu s-ar fi putut ghida după principiile democrat-liberale ale secolului al XIX-lea. Dar nici Bălcescu nu scapă de pana vajnicului critic, fiind acuzat

Avram Iancu

nu numai de naționalism incurabil, dar și pentru vina de a fi permis să i se pună de către comuniști chipul pe bancnota de 100 de lei. Ca urmare, și el apare drept un fel de cripto-comunist. În același fel, după judecățile din cartea menționată, Eminescu – preluat și de legionari după aproape o jumătate de secol de la moartea sa – ar fi fost un gardist *avant la lettre*!

A fi „naționalist” în epoca lui Eminescu însemna a-ți iubi în chip nețărmurit țara și poporul și a lupta pentru libertatea națională. Acesta era unul dintre cele mai înalte idealuri morale posibile, exprimate numai de spiritele cele mai alese. Termenul, ca toate *isme*le, a dobândit conotații peiorative (cu sensul de exagerare a unui sentiment, a unei atitudini etc.)

mult după moartea lui Eminescu, în secolul al XX-lea. Toți marii contemporani ai lui Eminescu, din România și din țările vecine, au construit țările lor, națiunile lor moderne, s-au mândrit cu aceasta și s-au declarat „naționaliști”. A fi „naționalist” atunci însemna a lupta contra puterilor multinaționale înglobante, care îngreădeau folosirea limbii

proprie, a religiilor și confesiunilor specifice, a tradițiilor popoarelor mai mici, oprind sute de milioane de oameni. Prin prisma unor anumite curente contemporane, această atitudine poate părea demnă de condamnat, dar abordarea aceasta este complet falsă și arată lipsa unei gândiri istorice.

La etajul clădirii unde se afla magazinul Dragomir Niculescu, la colțul Căii Victoriei cu strada Regală, funcționa gazeta Timpul, la care scria și Eminescu

Protestatari pe străzile din Berlin, 1953

venit vremea unui întreg eșafodaj de reconciliere cu trecutul. Universități, locuri memoriale, cercetări, publicații, o tradiție renăscută a dezbatelor publice, chiar o nouă conștiință publică toate erau centrate pe subiectul dictaturii naziste.

Pentru specialiști, deschiderea arhivelor partidului comunist sau ale poliției secrete nu numai că a adus lumini noi asupra unor chestiuni controversate, ci a impus și numeroase întrebări, lăsând drum liber cercetărilor de istorie contemporană. Cu câțiva ani în urmă am avut curiozitatea să contabilizez câte asemenea proiecte legate de problematica ultimelor decenii au apărut în spațiul german: 2.300!

Arhivele STASI

Când regimurile comuniste își pierdeau încetul cu încetul puterea politică în spațiul est-central european, ajungând să fie răsturnate începând cu a doua jumătate a anului 1989 (în Germania am fost norocoși, procesul revoluționar fiind unul pașnic!), în primele zile ale lui decembrie, Germania de Est s-a remarcat prin-

tr-un singur aspect: reprezentanții societății civile au reușit să forțeze intrarea în sediul central al celui mai urât și temut, totodată, minister cel al Securității Statului, vestita STASI. Imediat,

în primul rând partidul comunist de guvernământ, dar și Armata sau Internele, au fost lăsate în umbră. Dar nu trebuie să oitem că și ele au jucat un rol important în procesul impunerii și dăinuirii regimului.

Dacă îi întrebați pe cei tineri, născuți după 1990, cum văd ei fosta republică democratică, replica vine ca de la sine: STASI! Dar este vorba doar de un stereotip.

Rolul justiției

În primele luni după prăbușirea sistemului, crimele comunismului au devenit unul dintre cele mai disputate subiecte pe holurile și în plenurile ședințelor curților de justiție. În special au fost incriminate, plecând de la legislația drepturilor

omului, actele de pedepsire a celor care au încercat să escaladeze Zidul Berlinului. Inițial, înainte de unificare, urmărirea penală a oficialilor R.D.G.-iști s-a axat numai pe probleme de corupție, fraudă electorală și delapidare. Au fost deschise doar 180 de dosare de urmărire penală, din care au rezultat 124 de persoane acuzate. După octombrie 1990, o adevărată avalanșă a lovit justiția germană: 75.000 de cazuri, în care au fost implicate peste 100.000 de persoane. După încheierea investigațiilor, doar 1,4% dintre cei chestionați au fost aduși în fața justiției. Iar, dintre aceștia, 54% (756 de persoane) au fost condamnați definitiv. Doar în 7% dintre cazuri, condamnările la închisoare au depășit doi ani. Una dintre cauzele acestor pedepse minime a fost, bine-

Copiii din partea occidentală a orașului se jucau de-a Zidul Berlinului

birourile și arhivele au fost închise și sigilate, reușindu-se astfel păstrarea a milioane de documente. Totuși, cel mai important sediu STASI, cel din Berlin, a rămas neatins până la 15 ianuarie 1990.

Securizarea arhivelor STASI a permis impunerea unui destul de solid sistem de justiție de tranziție în Germania. Oricine a putut solicita deschiderea propriului dosar de securitate. Mai mult chiar, noii angajați ai statului reunificat german au fost verificați să nu fi fost pe ștatul de plată al STASI.

Însă, pe de altă parte, odată cu acest proces, ne-am confruntat cu o altă mare problemă: cea a colaboraționismului. Atât în lucrările de specialitate, cât și în întreaga presă, STASI a devenit mereu prezentă; în timp ce alte instituții ale sistemului dictatorial,

Exclusivitate

Vaclav Havel fiind Premiu Quadriga, primit pentru activitatea sa anticomunistă, alături de Bachel Bohley, activistă pentru apărarea drepturilor omului în Germania de Est

Cei 25 de ani de la prăbușirea comunismului au fost marcați și în România prin numeroase conferințe, mese rotunde sau dezbateri, care au încercat să evidențieze aspecte mai puțin sau deloc cunoscute ale evenimentelor de atunci. Una dintre aceste manifestări, După un sfert de veac (1989-2014). Victime, Memorie și Justiție, a fost găzduită de Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului (12-15 noiembrie). O interesantă luare de cuvânt a venit din partea istoricului german Jens Hüttmann (Fundatia Federală pentru Reevaluarea Dictaturii Partidului Unității Socialiste din Germania, Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur), căruia îi mulțumim pentru amabilitatea de a ne fi încredințat textul pentru publicare.

GERMANIA SUB DOUĂ DICTATURI

Manifestație nazistă (stânga) și comunistă

Dr. JENS HÜTTMANN

De-a lungul secolului al XX-lea, Germania a cunoscut două sisteme dictatoriale total diferite: cei 12 ani de regim nazist, „Al Treilea Reich” (1933-1945), și cei 40 de ani de conducere comunistă în Germania de Est (1949-1989).

Este esențial să înțelegem situația specială indusă de căderea comunismului. Germania a avut șansa de a putea

privi înapoi și analiza dictatura nazistă. Germaniei Occidentale îi luase însă foarte mult timp să redeschidă acest sensibil capitol și să o facă, mai ales, cu onestitate și fără resentimente. Inițial, societatea s-a confruntat cu o uriașă lipsă de interes față de tot ceea ce a ținut de Holocaust și de toate crimele nazismului. Și în Est, procesul a fost la fel de

complicat, căci, cu toate că statul comunist s-a declarat antifascist, în realitate nu a fost nici pe departe așa.

În ambele Germanii, reevaluarea crimelor comise în timpul celui de Al Doilea Război Mondial și în cadrul Holocaustului a reprezentat, fără îndoială, o adevărată probă de foc. Dar în 1989, după prăbușirea dictaturii comuniste, a

lege vizând formarea unei Fundații Federale pentru Reevaluarea Dictaturii Partidului Unității Socialiste. Instituția a început să funcționeze în toamna anului 1998. Prin mandat, ea a promovat o dezbatere activă și pluralistă, centrată pe problematica regimului comunist și a efectelor sale asupra Germaniei reunite. Fundația a devenit, efectiv, nu numai un mediator, ci și un intermediar între societatea academică și cea civilă, oferind sprijin și promovare în: proiecte de cercetare, strângerea de documente, asistență legală sau psihologică victimelor persecuțiilor politice, interconectarea cu organizații similare la nivel mondial. Totodată, a servit și ca un excelent mijloc de formare a profesorilor de istorie în reevaluarea trecutului național.

Educație

În ultimii ani, au fost concepute numeroase metode prin care s-a dorit să se testeze cunoștințele despre trecut ale elevilor din Republica Federală Germania. Rezultatele nu au fost deloc îmbucurătoare. Nu cunoșteau numele personajelor reprezentative pentru un regim politic sau altul ori amestecau, pur și simplu, perioade istorice între ele. De asemenea, a ieșit la iveală cât de puțin știau elevii despre evenimente considerate nodale în istoria contemporană germană, precum revolta populară din 1953 sau data exactă la care a început construcția faimosului Zid al Berlinului. Au fost însă și aspecte pozitive: 80% dintre școlari, când au fost întrebați dacă ar vrea să cunoască mai multe despre dictatura est-

germană, nu numai că s-au arătat interesați, dar au și știut să puncteze diferențele dintre regimul democratic și cel dictatorial.

Toate testele au demonstrat, fără nicio urmă de îndoială, că elevii care trăiesc în fosta R.D.G. sunt mai puțin informați, față de colegii lor din Germania de Vest. Când este vorba de a înțelege regimul comunist, copiii din Est se confruntă cu o situație destul de ciudată: pe de o parte, în familie, de la părinți, află o versiune despre regimul trecut, în timp ce profesorii, la școală, le oferă o alta. Pe cine să creadă?! Pedagogic, tocmai asemenea genuri de întrebări pot deveni extrem de benefice, deschizând porțile unor interesante și atractive dezbateri.

Din 1990 încoace pe întreg teritoriul german, dar cu precădere în fosta R.D.G., au apărut din ce în ce mai multe asemenea instituții: din inițiative locale sau regionale, asociații ale victimelor regimului comunist, organizații nonguvernamentale. Toate au contribuit în mod activ la promovarea reevaluării trecutului, la cunoașterea dictaturii comuniste și a crimelor comise în acea perioadă. S-au deschis, numeroase muzee și locuri memoriale. Una dintre cele mai cunoscute asemenea instituții este Oficiul Comisarului federal pentru arhivele STASI al fostei R.D.G., unde sunt păstrate toate documentele Ministerului Securității Statului. În cadrul ei lucrează 1.600 de angajați, în comparație cu doar 30, câți lucrează la

Fundația pe care o reprezintă eu, Fundația Federală pentru Reevaluarea Dictaturii Partidului Unității Socialiste din Germania! Lor li se mai adaugă și alte șase Oficii pentru arhivele STASI,

*Mașină de tocat documente
ce a aparținut STASI*

Reevaluarea trecutului - o sarcină pe agenda mai multor instituții

În spațiul german, în ultimele decenii, s-au impus mai multe organisme și organizații ale căror scopuri principale se leagă de reevaluarea trecutului.

Clădirea STASI din Leipzig

înțeles, vârsta înaintată a celor acuzați. Mulți dintre ei au fost chiar declarați, din cauze medicale, inapți de a se prezenta în fața tribunalului sau a execută pedepse cu privire de libertate.

În general, aproximativ 37% dintre cazurile ajunse la proces au fost axate pe aspecte de „pervertire a justiției” (aplicarea arbitrară a legilor comuniste), 24% – uzul forței asupra celor care au încercat să treacă Zidul Berlinului sau granițele dintre cele două state, 14% – crime comise de fostul Minister al Securității Statului.

Procesul legal din Germania unificată a fost caracterizat, în linii mari, de înțelegere și profesionalism. Însă, au rămas, după cum era și firesc, și mulți nemulțumiți. Cum avea să observe, ironic, una dintre cele mai cunoscute figuri ale mișcării anticomuniste disidente est-germane, Bärbel Bohley (1945-2010): „Am vrut dreptate și ne-am ales cu statul legii!”

O privire critică a unei națiuni asupra propriului trecut nu poate să fie inițiată decât de ea însăși, de societate

Victimele

La 1 iulie 1994, deciziile celei de-a doua (modificate) Legi cu privire la nedreptățile comunismului au stipulat în mod clar atât reabilitarea, cât și o posibilă compensație financiară pentru cei care suferiseră în timpul regimului comunist.

Cele mai multe, dar și importante compensații au revenit celor care au fost întem-

nițați din motive politice: aproximativ 100.000 de cereri. Dar, din păcate, doar jumătate dintre ele au fost acceptate. Un alt tip de reabilitare oferit de legea din 1994 a privit anularea unor măsuri administrative din timpul regimului comunist – legate de: aspecte medicale, pierderea de bunuri materiale sau discriminare politică –, ale căror consecințe s-au resimțit până astăzi. Dar, la acest capitol, doar 25% dintre cele mai bine de 40.000 de cazuri au ajuns să fie finalizate în favoarea petenților.

Numeroasele controverse publice, dar și noua situație economică au condus spre apariția, la 23 iunie 2007, a unei noi legi în domeniu, grație căreia toți foștii deținuți politici (care au fost întemnițați cel puțin șase luni) au primit o compensație permanentă lunară de 250 euro.

O altă formă de compensație pentru nedreptățile trecutului a vizat restituirile materiale. Ele au fost oferite tuturor foștilor cetățeni ai R.D.G.-ului care au fost forțați să-și predea

sau să vândă proprietățile, dar a fost aplicată și tuturor întreprinzătorilor care și-au pierdut afacerile. Unul dintre cele mai disputate aspecte din domeniul restituirilor materiale a vizat proprietățile preluate de sovietici în timpul ocupației militare dintre 1945-1949. Dacă ele nu au fost incluse în vechile legi, conform deciziei Curții Europene a Drepturilor Omului de la Strasbourg, din 23 martie 2005, justiția germană a fost nevoită să le rezolve.

Societatea

Între 1992 și 1998 au funcționat două Comisii de Investigare a dictaturii comuniste și a efectelor sale asupra unității Germaniei, organizate de Parlamentul federal. Munca depusă s-a concretizat în publicarea a 34 de volume, cu mai bine de 30.000 de pagini, conținând transcrierea completă a audierilor, dar și analizele numeroșilor experți implicați.

La recomandarea celei de-a doua comisii de anchetă, Parlamentul federal a adoptat o

Elevi ai Școlii de Poliție așteaptă deschiderea Porții Brandenburg din Berlin

● Om cu educație aleasă sau individ paranoic
 ● Dogele Venetiei îi promite mâna unei nobile, dacă obține tronul ● Englezii, interesați de stabilitatea Moldovei ● Două atentate îi aduc exilul
 ● Pajul marelui vizir ● Își înscenează spânzurarea
 ● Compătimite de Elisabeta I ● Cum ar fi fost să plătim tribut englezilor? ● Sultanul cere banii înainte, Londra nu acceptă ● Licitație pentru tron cu doi candidați de față ● Personaj în piesa lui Ben Jonson

De la stânga sus, în sensul acelor de ceasornic: Iacob I Stuart (Iacob al VI-lea al Scoției); o panoramă a Londrei secolului al XVII-lea; panorama Istanbulului și sultanul Ahmed I

AVENTURILE UNUI PRINȚ MOLDAV DE LA LONDRA, LA ISTANBUL

RĂZVAN HOINARU

Ultimul descendent bărbătesc al lui Ștefan cel Mare, Ștefan Bogdan a luptat, la cumpăna secolelor XVI-XVII, pentru tronul ilustrului său strămoș.

Bogdan se naște după moartea tatălui, Iancu Sasul, fiul nelegitim al lui Petru Rareș. A fost crescut de mamă, Maria Paleologu. Și-a luat numele de Ștefan Bogdan mai târziu, pentru a fi asociat cu străbunicul, Ștefan cel Mare, și nu cu tatăl, ținut minte pentru lăcomie și taxe mari. Ocazional, semna scri-

sori ca Ștefan Despot, pentru a-și etala originea bizantină ce o avea pe filiera maternă. Alteori semna „Stephanus Bogdan, Legitimus Princeps Moldaviae”.

O parte dintre mărturiile contemporanilor și documente pe care le-am descoperit în Arhivele Naționale ale Marii Britanii arată un

om cu educație aleasă, manierat, cu personalitate puternică, ce cunoștea mai multe limbi străine și tainele scrisului. Alte mărturii îl prezintă ca pe un individ paranoic, cu un anturaj nefast, un om ce mințea adesea pentru a-și îndeplini scopurile. A copilărit în Polonia, apoi a luat calea Istanbulului pentru

pentru fiecare land est-german în parte.

O altă instituție publică din aceeași categorie este și Agenția Federală pentru Educație Civică, care promovează valorile democratice, implicarea și activismul politic. Publicațiile scoase sub egida sa acoperă o arie vastă de problematice istorice, vizând politicul, economicul, socialul regimurilor dictatoriale, atât

cel fascist, cât și cel comunist.

Sunt numeroase alte instituții, publice sau private, care au legătură cu trecutul comunist: Arhiva federală, Arhivele de stat, toate genurile de muzee, arhivele civice, expozițiile organizate în fostele lagăre sovietice, închisori din Germania de Est, puncte de frontieră dintre cele două state germane sau la Zidul Berlinului.

Implicarea societății este însă cea care contează cu

Nici măcar sărutul frățesc al Uniunii Sovietice nu poate opri Trabantul să aleagă libertatea

adevărat! Căci, după cum considerăm noi, o privire critică a unei națiuni asupra propriului său trecut nu poate să fie inițiată decât de ea însăși, de societate. Este ceea ce Germania a fost nevoită să învețe în ultimele decenii de după terminarea celui de Al Doilea Război Mondial. Poporul trebuie să înțeleagă, în primul rând, diferențele dintre un regim totalitar și unul democratic. Și tot poporul

trebuie să fie cel care lansează dezbatere despre vină, responsabilitate, colaboraționism sau opoziție. Aceasta este o democrație. Lecția nu trebuie să vină neapărat de la autoritățile statului, ci de la popor, de la societate. Într-un cuvânt, orice încercare de reevaluare, de împăcare cu trecutul trebuie să fie complet depolitizată. Punctul ei de plecare ar trebui să fie cercetarea științifică, alături de amintirile omului de rând.

Nu totul este perfect în Germania însă, încetul cu încetul, în această complicată sarcină a reevaluării trecutului, începem să ne descurcăm din ce în ce mai bine.

**În românește de
Theo STĂNESCU-STANCIU**

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 februarie 2015, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

– În ce an a fost primit în audiență Ștefan Bogdan, pretendent la tronul Moldovei, de Elisabeta I, regina Angliei?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna noiembrie 2014 este:

Villacoublay

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de **domnul Ioan Ciută, din mun. Bacău**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2015.

Adresa noastră: **Magazin istoric, C.P. 15-702, Of.P. 15, sect. 1, București**

avea să fie demis la scurt timp, unul dintre motive fiind lipsa de interes față de prințul moldovean, dar mai ales petiția scrisă de ambasadorul Franței la Istanbul către autoritățile engleze, în care se plânga de lipsa de protocol diplomatic pe care Lello o afișa față de el și alți oficiali francezi. Un al treilea motiv, și probabil și cel mai important, erau plângerile și cererile venite din partea angajaților Companiei Levantului, care susțineau că ambasadorul Lello era foarte nepoliticos cu toți negustorii englezi din Istanbul.

La începutul anului 1604, Ștefan Bogdan este încarcerat la Anadolu Hisar, fortăreața în care erau ținute prizonierii de rang înalt. Gaspar Grațiani, sfetnicul lui Ștefan Bogdan și viitor domn al Moldovei, a plecat la Londra spre a anunța situația stăpânului său.

Într-o scrisoare datată 7 martie 1604, scrisă din captivitate, Ștefan Bogdan afirma: „Sunt prizonier într-un castel din Asia din cauza lui Henry Lello, ce a devenit bun prieten cu dușmanul meu de moarte Ieremia [Movilă]”.

Dar până să ajungă Grațiani în Anglia, Elisabeta I moare și țara are un nou monarh, Iacob I Stuart (Iacob al VI-lea al Scoției); la fel și Imperiul Otoman, un nou sultan – Ahmed I.

Între timp, Ștefan Bogdan a reușit să evadeze din închisoare și s-a adăpostit în Țara Românească, unde domn era Radu Șerban. Aici a încercat să strângă o oaste, recrutând cazaci, însă acțiunea lui nu a avut probabil sorți de izbândă, pentru că în august 1607 era la Londra și încerca fără

Stanislaw Golski, ambasador al Poloniei la Înalta Poartă

succes să fie primit de regele Iacob I.

Prințul moldav se oferea să plătească tribut Marii Britanii și „să țină Moldova pentru Majestatea Sa”. El îi cerea regelui Angliei suma de 1.000 de lire, dar primea doar 300, iar Robert Cecil, lord Salisbury, cerea Companiei Levantului să-i împrumute 10.000 de coroane franțuzești. Compania refuza o plată directă, suma fiind încasată de ambasadorul englez Thomas Glover pentru Ștefan Bogdan

Arabela Stuart, iubita prințului moldav

și urma să fie restituită odată cu urcarea pe tron.

Noul ambasador englez, sir Thomas Glover, era un strălucit diplomat, pe placul înaltei societăți de străini din Istanbul și al comercianților englezi, nu însă și al marelui vizir, care l-a amenințat că îl va trimite „în lanțuri înapoi în Anglia”.

Ștefan Bogdan locuia la Ambasada Marii Britanii, pe cheltuiala ambasadorului. Un calcul al banilor cheltuiți doar cu lobby-ul făcut pentru el arată astfel: 10.000 de coroane franceze date de Compania Levantului la ordinul regelui și al lordului Salisbury, 30.000 țechini cheltuielă personală a lui Glover, 6.000 de coroane plătite pentru diferiți viziri, hanului tătar și lui Gabriel Báthory, principele Transilvaniei. La aceste sume se mai adaugă și cheltuielile de zi cu zi pentru întreținerea prințului moldovean și micile cadouri date dregătorilor otomani. Nu am găsit exact sursa de venit a lui Ștefan Bogdan (poate ceva moșii moștenite în Moldova), însă la plecarea definitivă a lui Glover din Istanbul, acestuia i s-a plătit doar jumătate din datorie.

In lucrarea lui Jane Coulter (*Relația coroanei britanice și a ambasadei sale din Constantinopol cu претендентii la tronul Principatului Moldovei între 1583-1620, în principal cu претендентul Ștefan Bogdan, între 1590-1612*) se arată că Ștefan Bogdan l-a abordat personal pe sultan, care îi promitea tronul dacă și-l putea plăti. Ștefan a cerut bani de la Glover, care, știind cum funcționează administrația

a cere domnia, asemenea fratelui său Alexandru.

În drum spre Istanbul, la 6 martie 1593, îl găsim pe prințul moldovean împreună cu mama sa la Veneția, unde numele de Paleologu avea trecere. S-au întâlnit cu dogele, iar la plecare i s-au oferit 125 de ducăți, o persoană de contact, cât și mâna unei nobile venețiene, dacă obținea tronul. În iulie, Ștefan Bogdan și mama au ajuns la Istanbul, unde se aflau în grija unui reprezentant al Veneției.

Cei doi, Ștefan Bogdan și Maria, au fost găzduiți la un bancher și creditor italian, pe nume Ludovico. Personajele cheie de la Poartă care trebuia abordate erau Koca Sinan, cunoscut în Țările Române ca Sinan Pașa, și Ferhad Pașa. Ambii îl întâlniseră pe Iancu Sasul, tatăl lui Bogdan, și au manifestat interes pentru tânărul moldovean. În scurt timp, el a câștigat sprijinul lui Ferhad Pașa, pentru tronul de la București însă.

Dar Ferhad Pașa pierde lupta, Sinan intervenind cu succes pentru Radu Mihnea. De ce tronul valah, și nu cel moldovean? Tronul Moldovei era al lui Aron Tiranul, care plătise, după unele surse, fabuloasa sumă de un milion de galbeni. Aron se bucura și de susținerea unor bancheri evrei din Istanbul și a ambadorului britanic la Poartă, Edward Barton. Ambadorul dorea să își recupereze banii de la Aron, împrumutați și cei pentru care girase. Englezii erau interesați de stabilitatea Moldovei lui Aron și păstrarea înțelegerii comerciale încheiate de fostul

Elisabeta I, reprezentată ca stăpână a lumii după înfrângerea Spaniei în 1588 în portretul intitulat Armada

ambasador Harborne cu Petru Șchiopul.

Ștefan Bogdan, lipsit de experiență diplomatică, l-a cultivat pe ambadorul Poloniei, Stanislaw Golski, care, în schimbul unor daruri, a promis că va interveni pentru el. Golski și-a ținut promisiunea, uelind ca prințului moldovean să îi fie tăiat nasul și urechile.

În acest timp, au loc în Moldova o tentativă de asasinare a lui Movilă, iar la Istanbul un atentat contra lui Golski. Ștefan Bogdan, suspectat de implicare, este trimis

Scrisoare semnată de Ștefan Bogdan

în exil la Tripoli, dar vasul a fost întors din drum și prințul întemnițat la Istanbul. După câteva luni, a fost grațiat de marele vizir Damad Ibrahim Pașa, care l-a luat acasă la el, ca paj.

Stefan Bogdan nu s-a convertit la islam, dorind-și în continuare să se urce pe tronul Moldovei. În scurt timp, profitând de plecarea vizirului în război, el a reușit să fugă. În 1597, la auzul veștii, Movilă pune preț de 4.000 de ducăți pe capul lui.

Pentru a scăpa de urmărire, Maria Paleologu mituiește un dregător și lui Ștefan Bogdan îi este înscenată moartea prin spânzurare pe țărmul Cornului de Aur. A scăpat o perioadă de potențialii asasini, dar a fost lovit de altă năpastă: bancherul Ludovico a falimentat și astfel Ștefan Bogdan și-a pierdut averea de 10.000 de țechini (echivalent a 35 kg aur).

Fascinanta poveste a prințului moldovean continuă după anul 1601, când călătorește pentru prima dată la Londra și se înfățișează reginei Elisabeta cu o scrisoare de recomandare din partea dogelui venețian. Regina îl compătimește pe tânărul descendent al vechii familii a Paleologilor. La plecare îi oferă 1.000 de coroane și o scrisoare de recomandare către sultan.

Întors la Istanbul, la începutul anului 1602, Ștefan Bogdan cunoaște protecția, prietenia sau dușmănia mai multor ambadori englezi. Primul dintre ei a fost Henry Lello. Acesta fusese rugat de lordul Salisbury, un apropiat al reginei, să îl ajute. Lello

NA PAMIATKU 1462 DETÍ Z TRENČIANSKEJ A NITRIANSKEJ ŽUPY ĎALŠÍCH DESAŤTISÍC OV
SLOVENSKÝCH DETÍ DEPORTOVANÝCH NA MAĎARSKÉ ÚZEMIE UHORSKA A CIEĽAVEDOME
ODNÁRODNŮVANÝCH V DRUHEJ POLOVICI 19. A ZAČIATKOM 20. STOROČIA.
MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY 1. JÚNA 1998.

IN COMMEMORATION OF 1462 CHILDREN FROM NITRA AND TRENČÍN COUNTIES
AND FURTHER TENS OF THOUSANDS OF SLOVAK CHILDREN DEPORTED TO THE
HUNGARIAN TERRITORY AND PURPOSIVELY DENATIONALIZED IN THE SECOND HALF
OF THE 19th AND AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY.
MINISTRY OF CULTURE OF THE SLOVAK REPUBLIC, JUNE 1st. 1998

Placa din Bratislava ce cinstește memoria copiilor slovaci deportați pe teritoriul ungar

- Asimilarea copiilor slovaci
- Națiunea dominantă – minoritară
- „Problema copiilor“
- Reacția părinților crescători
- Întrebări da, răspunsuri ba!

DRAMA COPIILOR ROMÂNI ȘI UNGURI SUB OCUPAȚIA HORTHYSTĂ

Dr. ALEXANDRU GHIȘA

Cu zece ani în urmă, am efectuat o vizită la Bratislava – capitală a Slovaciei de azi, un centru al culturii și civilizației slovace, fost Pozsony în regatul feudal ungar, loc de încoronare după dispariția Ungariei istorice în sec. al XVI-lea și loc de întrunire a dietei maghiare, până la 1848.

Dintre multe vestigii și monumente, mă opresc la o placă comemorativă aplicată pe fațada unei clădiri de pe malul stâng al Dunării, lângă piciorul podului cu turn, unde, într-o mică piață, este amplasat și un monument al Holocaustului. În limbile slovacă și engleză stă scris: „În memoria a 1.462 de copii din distric-

tele Nitra și Trenčín și a altor zeci de mii de copii slovaci deportați pe teritoriul ungar și deznaționalizați în mod deliberat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Ministerul Culturii al Republicii Slovace, 1 iunie 1998“.

La 1 iunie 1998, de „Ziua Copilului“, au fost come-

morate traumele suferite de națiunea slovacă în Imperiul Austro-Ungar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la început de secol XX. Deznaționalizarea prin maghiarizare este de condamnat, dar să folosești copii în mod deliberat pentru creșterea națiunii ungare este cu totul reprobabil. Atunci am crezut că numai în raporturile

otomană, a cerut bani de la prietenul lui, lord Salisbury. Răspunsul acestuia a fost unul sec: plata se va face doar după înscăunare, fapt neacceptat de sultan și marele vizir. Compania Levantului a plătit doar 2.000 de coroane, girate de Glover.

În toată această perioadă, în Moldova, domnul Ieremia Movilă era la curent cu ce se întâmpla în capitala Imperiului Otoman și a mituit dregători otomani cu 50.000 de țechini pentru a îngreuna procesul și dialogul lui Glover cu sultanul.

Regele Poloniei s-a arătat îngrijorat de situație, mai ales după ce boierii moldoveni Barbă Albă și Ianache au unelțit împotriva lui Constantin Movilă, încercând să îl asineze. La rândul său, Gabriel Báthory, era interesat de situație, dorind să îl ajute cu o armată pe Ștefan Bogdan.

In 1609, Glover reușește să obțină susținerea lui Murat Pașa. Sultanul ia decizia înlăturării lui Constantin Movilă de pe tronul Moldovei chiar în prezența lui Ștefan Bogdan și Ștefan Tomșa. Tomșa era susținut de marele vizir, iar Ștefan Bogdan de către toți ceilalți viziri și de muftiu. Negocierea în sine, cu cei doi pretendenți la tron de față, a durat zece zile, la sfârșitul cărora Tomșa

Ben Jonson (1572-1637), dramaturg, poet, critic literar, faimos pentru comedile sale de moravuri și piesele satirice, a criticat nobilimea britanică și moravurile sale, dar a beneficiat de protecția regelui Angliei, Iacob I. A rămas în istorie ca eternul rival de condei cu William Shakespeare.

plătească regelui datoria făcută.

Situația se complică pentru prințul moldovean când regele Angliei află de aventura acestuia cu verișoara sa Arabela Stuart, care îi fusese promisă doar dacă

este învestit domn. Acesta a domnit patru ani, sub numele de Ștefan Tomșa al II-lea.

Sultanul a explicat numirea lui Tomșa în lumina rațiunii de stat, pentru a nu intra în conflict cu Polonia. Sultanul îl privea cu o oarece suspiciune pe Ștefan Bogdan din cauza relațiilor sale cu Anglia și Veneția. Un astfel de candidat era un potențial risc pentru Poartă, pe când Tomșa părea un cadidat docil și fără relații.

O ultimă intervenție în favoarea lui Ștefan Bogdan a fost încercată de hanul tătar, probabil la cererea lui Báthory, însă i s-a răspuns că nu este în măsură să poată cere ceva de la măritul sultan.

În luna mai 1609, autoritățile otomane încearcă o nouă arestare a lui Ștefan Bogdan, eșuată. Lui Glover situația îi este clară: Ștefan Bogdan nu are șanse reale să obțină tronul, iar el va trebui să

primea tronul Moldovei. În această perioadă, la Londra au apărut două piese de teatru care menționau un prinț moldovean, iar legătura dintre Ștefan Bogdan și Lady Stuart era sugerată clar în piesa *The Silent Woman* (Doamna tăcută), scrisă de Ben Jonson.

Arabela a fost pedepsită de regele Iacob cu arest la domiciliu, iar prințul moldav era căsătorit cu fiica unui venețian bogat, Cievatelli, care trecuse la islam pentru titlul de bey.

Situația se înrăutățește atunci când ultimul său susținător, ambasadorul Glover, suspectat că era spion spaniol, a fost retras la Londra.

Prin 1614, Ștefan Bogdan trece la islam, îngroșând rândurile străinilor care se converteau pentru alocații financiare constante. Nicolae Iorga, într-o carte din 1931,

scrie că lui Ștefan Bogdan i s-a pierdut urma în imensitatea Imperiului Otoman. Odată cu acesta, ultimul vlăstar bărbătesc descendent din Ștefan cel Mare dispăre de pe scena politică a Țărilor Române. ■

Gaspar Grațiani (1575-1620), traducător italian, cu un talent aparte pentru limbile străine și pentru intrigă, a fost sfetnicul lui Ștefan Bogdan, apoi dragoman și protejat al sultanului, care l-a numit domn al Moldovei în locul lui Radu Mihnea, între 1619-1620. S-a aliat cu polonezii împotriva otomanilor și a sfârșit decapitat.

schimbului de copii. Se propune concentrarea copiilor cu cetățenie ungară la Oradea și predarea lor autorităților din R.P.U. prin punctul de frontieră Episcopia Bihorului, precum și pregătirea din timp a cazării celor 319 copii români care vor fi aduși în țară. Se face cunoscut că dintre cei 613 copii revendicați de partea ungară, au fost identificați numai 196 și se solicită intensificarea eforturilor pentru găsirea restului de copii (Adresa nr. 28.191/12.05.1949).

Analiza Ministerului Sănătății plasează în timp real apariția „problemei copiilor”: „în anii 1941-42-43, când Transilvania era cedată Ungariei”. Se pare că semnatarul analizei, Irina Vaș, nu face distincția între Transilvania de Nord și Transilvania de Sud și nu cunoaște ce s-a întâmplat acolo în anii războiului, dar precizează că în anii respectivi au fost aduși din Ungaria „copii orfani de tată sau din familii cu copii numeroși”, care au fost plasați în județele Mureș, Bihor și Cluj, „la familii străine (numiți părinți crescători), care îi întrețin și astăzi”.

Partea română a identificat doar 198 de copii unguri în

diferite orașe, pentru că spre sfârșitul războiului „fascist”, mulți dintre acești copii au trecut înapoi pe teritoriul Ungariei și nu exista o evidență precisă a lor. În aceleași condiții, spune Irina Vaș, „au rămas și copii cetățeni români în Ungaria”. De altfel, o parte dintre copiii unguri au atins vârsta de 16, 17 și chiar 18 ani și „au intrat în producție în R.P.R.”, iar alții „au avut plasmamente bune și s-au atașat de familiile crescătoare”, fapt pentru care „un număr redus dintre ei, aflând că părinții trăiesc, doresc să se reîntoarcă la familiile lor”.

Analiza a fost completată la Externe de referentul Alexandru Olaru, care confirmă că problema repatrierii copiilor datează de la sfârșitul anului 1946. Acești copii și-au schimbat domiciliul din următoarele motive: 1. „În timpul războiului, copiii din Ardealul de Nord rămași fără părinți au fost centralizați în orfelinatele maghiare și în majoritatea cazurilor transportați în Ungaria propriu-zisă”; 2. „Copiii cu această situație din Ungaria au fost transportați pe teritoriul Ardealului de Nord și împărșiți la diferiți cetățeni

care au devenit părinți crescători”.

Era foarte dificil pentru autoritățile române din 1949 să-i identifice pe cei 613 copii aduși din Ungaria în România, invocându-se „lipsa evidenței din trecut” și schimbări de natură organizatorică, „atât la Ministerul Muncii și Prevederilor Sociale, cât și la Ministerul Sănătății”, ceea ce „a cauzat pierderi de timp la găsirea copiilor”, dar până în vara anului 1949 au fost identificați 196 de copii cu cetățenie ungară.

La 9 noiembrie 1949, autoritățile române nu erau pregătite să facă schimbul în aceeași lună, cu toate insistențele părții ungare. În documentele M.A.E. se arată că guvernul ungar își motivează urgența prin presiunea din partea părinților care doresc repatrierea din România a copiilor lor. Presiunea era reală, dovadă noua intervenție a Legației R.P.U. la București, păstrată în Nota verbală nr. 25.950 din 23 decembrie 1949, în care se solicită includerea pe lista copiilor ce urmează a fi schimbați a încă 16 nume, cu datele lor de identificare. Din această listă rezultă că 11 copii, etnici maghiari, sunt născuți în

Intrarea trupelor horthyste în Transilvania

Harta originală a Dictatului de la Viena, cu semnăturile lui J. von Ribbentrop și G. Ciano

ungaro-slovace s-a întâmplat așa ceva. Și totuși...

În Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, la *Fond Dosare Speciale - Ungaria*, am descoperit de curând noi documente ce arată că autoritățile de la Budapesta și București au avut pe agenda bilaterală, între anii 1946-1950, „Problema copiilor”, pe care regimurile comuniste „frățești”, proaspăt instalate în cele două țări, au vrut să o rezolve.

A cționând în spiritul ideilor „leninist-staliniste” autoritățile de la București și Budapesta au declarat că manifestă o reală disponibilitate în soluționarea problemei, mai ales că aceasta își avea originea în perioada ocupației horthyste a Transilvaniei de Nord.

Dosarul este de fapt o mapă cu materiale disparate și incomplete, întocmit de Direcția II Relații din M.A.E., biroul Ungaria, în anii 1948-1949. Documentele acoperă anii 1946-1950 și cuprind corespondența între Legația Republicii Populare Ungare la București și Legația Republicii Populare Române la Budapesta cu Centrala M.A.E. român și intervențiile pe lângă instituțiile guvernamentale române abilitate - Ministerul Muncii și Prevederilor Sociale, Ministerul Sănătății și o serie de Centre pentru Ocrotirea Copiilor, în principal de la Târgu Mureș, Cluj și Oradea.

În mod paradoxal, inițiativa a aparținut părții ungare, care, prin Legația sa la București, a solicitat, începând din 1946, efectuarea unui schimb de copii, cetățeni ungari, aflați pe teritoriul României, în schimbul copiilor români,

Ana Pauker, ministru de Externe

născuți în România și aflați în Ungaria.

Cererea ungară surprinde autoritățile române, care nu cunosc problema. Situația este relevantă pentru fractura ce a avut loc în aparatul diplomatic românesc sub mandatul ministrului Ana Pauker, când diplomați profesioniști au fost dați afară din minister și înlocuiți cu funcționari nepregătiți, dintre care, marea majoritate avea ca singură calitate loialitatea față de regim. Dintre experții români implicați, niciunul nu a făcut vreo asociere a „problemei copiilor” cu structura etnică a Transilvaniei de Nord cedată Ungariei în urma Dictatului de la Viena.

„Problema copiilor” este bine cunoscută de către autoritățile ungare, care știau exact numărul și locurile de repartizare. Prin Nota verbală nr. 23.055 din 9 iulie 1948, Legația Republicii Populare Ungare (R.P.U.) la București solicită M.A.E. să intervină pe lângă autoritățile române competente ca un număr de „319 copii, cetățeni români, întreținuți în orfelinatele din Ungaria, să fie schimbați prin punctul de frontieră Kőtegyán cu cei 613 copii, cetățeni ungari, întreținuți în orfelinatele din România”.

Legația ungară face precizarea că dintre copiii cu cetățenie ungară „12 au rămas la Târgu Mureș, 409 la Oradea, 186 la Cluj, șase la Satu Mare”, iar dintre copiii cu cetățenie română, șapte sunt întreținuți la Veszprem, 34 la Szombathely, 11 la Szeged, 16 la Miskolc, șapte la Kécskémét, 208 la Gyula, unul la Budapesta, 31 la Debrecen, patru la Pécs”. Legația ungară a anexat la această Notă și două dosare cuprinzând listele copiilor care urmau a fi schimbați, cu datele lor personale, care, din păcate, nu se păstrează la M.A.E.

La acest demers, Ministerul Muncii comunică M.A.E. că problema ridicată de Legația R.P.U. îi este „complet necunoscută”, că nu știe „unde sunt plasați copii unguri” și pune două întrebări: „Dacă copiii români din Ungaria au părinți în România sau sunt orfani?” și „Când au plecat din țară și cine are evidența lor?” (Adresa M.M.P.S, nr.003787/18.09.1948).

La 12 mai 1949, M.A.E. se adresează Ministerului Sănătății pentru urgentarea pregătirilor în vederea realizării

ar reclama copii aflați în Ungaria și nici copii aflați în țară, fie în orfelinat, fie la diverși părinți crescători care să fi fost reclamați de părinții sau rudele lor din R.P.U., astfel că solicitau autorităților ungare să fie predate, prin intermediul Legației, „liste nominale, cu date personale și numele părinților crescători pentru ambele categorii de copii” (Adresa nr. 1.689/29.04.1950).

Rapid autoritățile ungare înaintază o listă cu numele și datele a 67 de copii, cetățeni români, care să fie predați, și o listă cu 208 copii cu cetățenie ungară pe care îi cer din România. După studierea acestora, Ministerul Sănătății și Prevederilor Sociale, prin Direcția Socială, comunică M.A.E. că are în evidență pentru repatriere în R.P.U. numai doi copii și că „în luna ianuarie 1950 au fost repatriați toți copiii identificați și care au dorit să plece, conform înțelegerilor anterioare” (Adresa M.M. nr. 13.812/20.05.1950).

Familie de țărani români din Harghita

Din datele studiate până în prezent, nu rezultă să mai fi avut loc un al doilea schimb de copii. Pentru M.A.E. român, „problema copiilor” s-a închis în 1950.

După studierea tuturor documentelor identificate până acum au rămas mai multe întrebări fără răspuns: de ce a fost nevoie de aceste strămutări de copii în Transilvania de Nord în anii 1941, 1942, 1943 și chiar 1944? Cine este inițiatorul sau

cine poartă răspunderea acțiunii?

În urma Dictatului de la Viena, din 30 august 1940, România a fost obligată să cedeze Transilvania de Nord Ungariei. Din luna septembrie 1940, teritoriul a fost ocupat de armata ungară și a intrat sub administrația ungară. Responsabilitatea acțiunii de transbordare a copiilor revine deci autorităților ungare.

De ce a fost nevoie ca 319 copii români din Nordul Transilvaniei – mulți rămași orfani – să fie dispersați în restul

Ungariei? Să se fi avut în vedere precedentul copiilor slovaci din districtele Nitra și Trenčín? Tot ce este posibil, pentru că structura etnică a regiunii trebuia modificată în favoarea maghiarimii. De ce a fost nevoie ca 613 copii maghiari să fie aduși din Ungaria și dispersați în Transilvania de Nord, în județele Bihor, Cluj și Mureș?

Posibile răspunsuri se află în documente nedescoperite încă din arhivele române și ungare. ■

Singura navă militară americană aflată încă în mâinile inamicului este USS „Pueblo”. A fost capturată la 23 ianuarie 1968 de nord-coreeni, în apele internaționale. Era, de fapt, o platformă de spionaj electronic. Cu acest tip de navă, americanii sperau să recupereze rămăneala în urmă în domeniu față de sovietici, care dispuneau de o flotă numeroasă de nave de spionaj electronic, deghizate în vase de pescuit, cu care urmăreau mișcările flotei americane.

În momentul în care USS „Pueblo” se apropia de coasta nord-coreeană, coman-

douri ale Phenianului atacau reședința din Seul a președintelui sud-coreean, Park Chung Hee, care scăpa ca prin miracol cu viață. Imediat, și armata nord-coreeană, și cea sud-coreeană au intrat în stare de alertă. Doar că Marina americană a uitat să îi avertizeze și pe cei de pe USS „Pueblo”. Slab înarmată, nava a fost o victimă ușoară pentru comandourile nord-coreene.

Ea este expusă în Muzeul Războiului Glorios de Eliberare a Patriei din Phenian ■

România, deci ar fi cetățeni români, dar părinții acestora au rămas în Ungaria în timpul sau după război (Notă verbală nr. 25.950, înregistrată la M.A.E. cu nr. 077.998/27.12.1949).

De asemenea, la 5 ianuarie 1950, M.A.E. semnalează Ministerului Muncii că Legația R.P.U. la București mai solicită cinci copii, dintre care doi sunt născuți în România, dar se face expres mențiunea pentru aceștia că părinții lor sunt stabiliți în Ungaria (Adresa nr. 78.730/05.01.1950).

Schimbul de copii a fost prevăzut pentru 15 ianuarie 1950, dar s-a realizat la 20 ianuarie 1950, în punctul de frontieră Biharkeresztes Episcopia Bihorului. Copiii maghiari din zona de nord a Transilvaniei fuseseră adunați la Căminul din comuna Jucul de Jos, jud. Cluj. Au fost concentrați aici, timp de zece zile, 144 de copii dintr-o listă inițială de 208 și zece copii care nu erau prevăzuți, dar având părinții în Ungaria, a fost aprobată plecarea lor.

Copiii au fost duși de la Jucul de Jos la Episcopia Bihorului cu mașini sanitare și cu trenul. Au fost predați efectiv autorităților ungare 152 de copii (doi copii, orfani de ambii părinți, s-au îmbolnăvit și au fost reținuți în cămin). Fiecărui copil i s-a întocmit cazierul personal, cu fișa medicală, fișa socială, adeverința de școlarizare și adresele copiilor, acolo unde erau cunoscute. Copiii au ple-

Copil român în straie tradiționale, înconjurat de soldați germani

cat îmbrăcați „în haine noi de iarnă..., fiecare copil având asupra sa un rucsac cu obiecte personale“.

Copiii români sosiți din Ungaria au fost predați autorităților române la 15 ianuarie 1950, la Episcopia Bihorului, în număr de 130 „57 fete și 73 băieți, cu vârste între 4-22 de ani, din care cinci cu debilități mintale (fără rude în România) și șase surdomuți, din care cinci redați în familie și unul internat în instituție, neavând părinți“. Dintre cei 130 de copii, numai 59 au corespuns listelor comunicate anterior de autoritățile ungare, dar s-a constatat că și ceilalți provin din România, unde au părinți sau rude. Familiile lor au fost identificate numai în parte, 36 de copii au fost redați familiilor lor, dar pentru un număr de 60 de copii s-a constatat că nu mai au rude și nici părinți.

Cu acest schimb „problema copiilor“ era departe de a fi încheiată.

În martie 1950, Aurel Mălnășan, șeful misiunii diplomatice de la Budapesta, se adresa direct Anei Pauker, ministru al Afacerilor Externe, pentru continuarea schimbului în

luna mai, cu același punct de transbordare – Episcopia Bihorului.

La Ministerul ungar al Muncii și Prevederilor Sociale s-au prezentat aproximativ 20 de copii români care doreau să fie repatriați (Adresa nr. 572/31.03.1950). A apărut și o știre de presă în ziarul *Szabad Nép* (Poporul Liber) din

26 martie 1950, în care se vorbea de „înțelegerea avută cu democrația populară română prietenă“, care dădea posibilitatea copiilor „despărțiți de familiile lor în timpul războiului“ să se întoarcă acasă în Ungaria, respectiv în România.

Articolul făcea apel la părinții „ai căror copii, din vreun motiv, sunt în România și vor să-i aducă acasă“ să înainteze o cerere la Ministerul Muncii, până la 15 aprilie 1950.

Poziția autorităților române a fost mai clară și mai fermă, bazată pe experiența schimbului de copii efectuat în 15 și 20 ianuarie 1950. Se comunică șefului misiunii României acordul de principiu la propunerea guvernului ungar, dar i se cere să comunice părții ungare condiția ca viitorul schimb să se facă pe bazele principale fixate anterior, adică să fie schimbați „numai acei copii care sunt ceruți de părinți sau rude și care voiesc a părăsi țara și pe părinți crescători“.

Autoritățile române susțineau că „nu cunosc cazuri de părinți sau rude din R.P.R. care

comitet făceau parte membri în exil ai Partidelor Național-Țărănesc (prof. Augustin Popa, Cornel Bianu etc.), Național Liberal (Mihai Răutu) și Social-Democrat (Iancu Zissu).

In 1956 a venit în Statele Unite regele, care a fost primit la Casa Albă și bineînțeles s-a întâlnit cu membrii Comitetului Național Român, membri ai altor Comitete Naționale și cu mulți români. Am avut onoarea, la dorința lui Constantin Vișoianu, s-o însoțesc pe Majestatea Sa de mai multe ori în timpul sederii sale la New York.

În 1954-1955 m-am stabilit la Washington, lucrând în cadrul Secției Române a postului de radio „Vocea Americii”, care se mutase între timp de la New York la Washington. Aici am găsit alți români, mai vechi și mai noi, cu care, între altele, am pus bazele primei biserici ortodoxe române în capitala Statelor Unite, „Înălțarea Sfintei Cruci”. La această realizare am fost împreună cu dr. John Cosma. Biserica noastră a luat ființă într-o modestă clădire transformată în lăcaș de închinăciune, desigur, curând neîncăpătoare pentru numărul tot mai mare de credincioși care veneau nu numai duminicile, dar și la marile sărbători, cum sunt Crăciunul, Paștele.

Ca și lăcașul de închinăciune de la New York, care era situat în partea de Vest a Manhattan-ului, într-un cartier portorică, și bisericuța de la Washington se află într-un cartier mărginaș. Este o adevărată senzație să asisti la anumite slujbe religioase, mai ales în miez de noapte, când biserica și terenul din jur sunt pline de credincioși cu lumânări în mână, un spectacol puțin obișnuit.

La bisericuța din Washington a slujit ceva timp și părintele Gheorghe Calciu Dumitreasa, cunoscutul disident român. După ce a îndurat mai bine de 20 de ani de închisoare, a emigrat în Statele Unite, în 1985.

La Pittsburgh, important centru industrial, dar și cultural american, am avut prilejul să înregistrez două momente deosebite. Când am venit prima oară, era la un sfârșit de săptămână, în centrul orașului avea loc tradiționalul târg al naționalităților. Bineînțeles, nu puteau să lipsească cei mai mulți, mai ales cei tineri, care purtau costume naționale din diverse regiuni ale țării, cu precădere din Transilvania. Se serveau totodată cele mai diverse bucate românești. Era prezent un mic taraf și chiar un cor al Bisericii românești din Pittsburgh. Participau reprezentanții clerului român, români care se afirmaseră în viața culturală și economică, cât și zeci sau sute de români de toate vârstele. Mi-a făcut deosebită plăcere să constat interesul de care se bucurau standul și manifestările românilor. Am luat și diverse interviuri pe care, cu prima ocazie, le-am transmis pe calea undelor „Vocii Americii”.

A doua oară am avut prilejul și deosebita satisfacție să vizitez Catedrala Învățămintului, cum i se spune

Universității din Pittsburgh, clădită în forma unei catedrale. Ceva cu totul deosebit am găsit aici: diversele clase mobilate și amenajate în stilul țărilor ale căror nume le purtau aceste clase. Astfel, erau clasa franceză, clasa cehă, clasa germană, clasa chineză și multe altele și, bineînțeles, clasa românească. La intrare apărea numele:

Membrii comunității românești din Washington la Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci”

1951-1973

Continuăm cu alte amintiri ale domnului Mircea Carp despre experiența sa americană (Magazin istoric, nr. 12/2014).

Statuia Libertății, din New York

Revin la New York, oraș cu o puternică colonie de români-americani. Voi aminti nu numai sprijinul pe care l-au acordat României în diferite ocazii, dar mai ales refugiaților români din Europa, după ce țara lor fusese ocupată de regimul comunist. Mai ales de tinerii studenți s-a ocupat o organizație, condusă de Veturia Manuilă, trimițând nu numai ajutoare bănești, dar și pachete. Activitate la care s-a alăturat, bineînțeles, și Biserica română. Activitate care a luat amploare prin înființarea Fundației „Iuliu Maniu”. Doamna Manuilă a rămas mai departe principala sprijinitoare a acestei acțiuni. Alături de dânsa voi remarca sprijinul material și moral al omului de

Autorul, în costum de zbor

afaceri român instalat în Statele Unite Mihai (Milică) Marinescu. Desigur, împreună cu soția mea și generoasa familie a dr. Mircea Giurgiu (refugiat din Blaj), Traian Lucuția, originar din Banat, ani de-a rândul președintele Societății Naționale Americane de Radiologie, George Neagoy, american de origine română, și soția sa Angela (Hrisetta) Bădescu, refugiată din Basarabia, eram prezenți în această organizație, care a avut ca președinți, printre alții, pe Arianne Popa, Dorothy Harkness, americană, mare iubitoare a României, John Metes, american de origine română, și Justin Liuba, refugiat de după Al Doilea Război Mondial.

ROMÂNI ȘI COMUNITĂȚI ROMÂNEȘTI DIN AMERICA

MIRCEA CARP

La New York își avea, de asemenea, sediul Comitetul Național Român – un reprezentant în exil al României sub regim comunist, sub Înalta Autoritate a Majestății Sale Regelui Mihai. Comitetul a fost condus

mai întâi de generalul Nicolae Rădescu, ultimul prim-ministru constituțional al României, apoi de Constantin Vișoianu, ultimul ministru de Externe constituțional, până când a fost instalat guvernul procomunist Petru Groza. Din acest

cunoșteam amândoi, despre țara noastră, după care ne-am luat rămas bun, dar nu înainte de a-mi oferi cartea *Racheta în spațiul interplanetar*, cu autograful lui.

Am luat avionul, am băut primul pahar de bere din nou și m-am reîntors la Washington nu numai cu emoția unei întâlniri cu Hermann Oberth, dar și cu ceva impresii despre un oraș american impregnat de atmosfera vechiului sud, din care nu lipseau nici cow-boii, dar unde era prezent un număr mare de germani, de toate vârstele, oameni de știință și experți angajați de statul american. O experiență pe cât de curioasă, pe atât de interesantă.

Câțiva ani mai târziu am fost invitat, tot ca reporter al „Vocii Americii”, să fac o vizită la Comandamentul Aviației Strategice de la Omaha, statul Nebraska. O vizită deosebit de interesantă și instructivă, asupra căreia nu voi insista, menționând doar faptul că atunci când am făcut un zbor de opt ore cu un avion-cisternă am avut prilejul să urmăresc pe viu alimentarea cu carburant, în zbor, a unui avion cu armament nuclear. Pentru mine a fost, de asemenea, interesant și faptul că pilotul avionului, un maior special selecționat, zburase în timpul războiului deasupra României. Avionul acestuia s-a prăbușit, a căzut prizonier și a fost internat în lagărul de la Timișul de Sus. Mi-a povestit cât de bine a fost tratat de autoritățile române, dar și în

Autorul cu lideri ai comunității românești din Pittsburgh

chip benevol de un grup de doamne române, în frunte cu prințesa Ecaterina Caradja (*Magazin istoric*, nr. 1/1992; 11/2014).

În partea a doua a șederii mele la Omaha am fost să iau contact cu comunitatea românească. Am locuit la un hotel frumos din centrul orașului, de unde a venit să mă ia un domn înalt, de aproximativ 60-65 de ani, care s-a prezentat drept Bidia: „Sunt președintele Asociației românilor americani din Omaha, Nebraska”.

După care a ținut să mă întrebe politicos dacă m-am simțit bine în acel hotel. La răspunsul meu afirmativ a adăugat: „Știți, domnule Carp, hotelul este construit pe terenul cumpărat din munca mea la mai multe ferme americane, la începutul venirii mele în Statele Unite”. Domnul Bidia era mândru de ce a realizat singur, dar și împreună cu prietenul lui. Au deschis diverse localuri, mai ales baruri. M-a condus la un astfel de bar, chiar lângă o cunoscută fabrică de conserve de carne, „Armory”, unde, încontinuu, în pauze, vin muncitorii să se răcorească. În general, trebuie spus că românii, din diverse motive, poate lipsa

cunoașterii limbii engleze, lipsa de studii mai avansate la început, și-au concentrat activitatea în domenii economice, înființând multe localuri, mici întreprinderi sau pompe funebre, o industrie bănoasă atunci ca și astăzi în America.

Tot în drum spre sediul Asociației, cât și la Biserica românească

Cu Hermann Oberth

„The Romanian Classroom“. Cadrul intrării era din calcar, de la podeaua din marmură până la tavan. Deasupra apar inscripționate versuri din Vasile Alecsandri: „Românul e întocmai precum stâncile mărețe care-n valuri/ Mării furtunate și semețe neclintite-n veci rămân“. Pe perețele din spate se află un mozaic dedicat lui Constantin Brâncoveanu, realizat de artista Nora Steriade. Mozaicul a fost executat în stil bizantin din aur, turcoaz, bronz etc. Deasupra mozaicului apare scris: „Constantin Vodă Brâncoveanu și familia lui au îndurat Martiriu pentru ca credința în Dumnezeu și națiune să înflorească în veci în inimile românilor“.

Cum spuneam despre clasele în stil național de la Universitatea din Pittsburgh, și în cazul clasei românești mobilierul, inscripțiile de pe pereți sunt toate în stil național, cu accentul pe caracteristicile Bisericii ortodoxă și unită (greco-catolică). Ceea ce a devenit ulterior clasa românească a făcut inițial parte din pavilionul românesc la Târgul Internațional de la New York, din 1936, după care a fost donat de către guvernul român prestigioasei universități americane. Deschiderea oficială a sălii românești a avut loc în 1943. În afară de reprezentanții autorităților și ai universității, au fost prezenți și membrii Comitetului pentru organizarea clasei românești, între care maior Pompiliu Popescu, rev.dr. George Băbuțiu și renumita soprană de la Opera Metropolitană din New York, Stella Roman. La Stella Roman voi reveni când vom poposi la Los Angeles, unde locuia atunci când am vizitat orașul, în anii 1960.

In anul 1958, am citit într-un ziar că la centrul spațial al armatei americane de la Huntsville, statul Alabama, se află, între alți oameni de știință, celebrul specialist în studiul

Cadrul intrării în sala românească, Universitatea din Pittsburgh

zborurilor cosmice Hermann Oberth. Originar din Sibiu, Hermann Oberth a scris diverse cărți despre acest domeniu. A fost remarcat și apoi cooptat în cercurile de studii și, cu vremea, a realizat experimente privind zborurile în spațiul cosmic. Lucrând în timpul războiului la baza germană de la Peenemünde, a fost invitat apoi, după capitularea Germaniei, să vină la Centrul american de zboruri spațiale de la Huntsville, în cadrul echipei lui Wernher von Braun. Bineînțeles că am cerut imediat aprobare spre a lua un interviu distinsului savant din România. Am sosit la Huntsville într-o sâmbătă, urmând ca interviul să aibă loc luni. Ca o paranteză, voi

spune că în multe state, și nu numai din sudul țării, existau reguli și legi deosebit de severe în ce privește consumul de alcool în public, duminica sau chiar în tot cursul week-end-ului. Am avut prilejul să petrec două zile „seci“, deoarece și în Alabama existau aceste legi. Luni m-am prezentat la centrul spațial și am fost condus în biroul lui Hermann Oberth. Un om bătrân, cu părul alb, deosebit de amabil, mi-a venit în întâmpinare și mi s-a adresat într-o română impecabilă: „Bine ați venit la noi, domnule Carp“. După ce mi-am exprimat și eu plăcerea de-al cunoaște, l-am muștră, mai în glumă, mai în serios, că-mi comunicase că-mi va acorda interviul numai în limbile engleză și germană, deoarece româna „îi este destul de ruginită“. Deoarece nu stăpâneam termenii științifici în română, am regretat aceasta, pentru că nu puteam duce astfel conversația și în această limbă. Ne-am pus totuși pe treabă și am stat de vorbă, mai bine de o oră, mai întâi în engleză, apoi în germană, urmând să traduc totul în studioul din Washington. Înainte de a ne lua rămas bun, m-a întrebat dacă poate transmite și un mesaj în dialectul săsesc, în cursul căruia a criticat aspru regimul comunist. Am stat de vorbă și despre Sibiu pe care îl

OPERATIUNEA „REUNION”. PRIZONIERII AMERICANI SE ÎNTORC ACASĂ

*Locotenent-colonelul James A. Gunn
și avionul care, pilotat de „Băzu” Cantacuzino, l-a transportat în Italia*

ALEXANDRU ARMĂ

La sfârșitul lunii august 1944 în România se găseau circa 1.200 de prizonieri americani și britanici. Primii aviatori americani au fost capturați după raidul din 1 august 1943, fiind internați în lagărul de la Timișul de Jos. După 4 aprilie 1944, când au fost reluate raidurile aviației americane asupra teritoriului românesc, numărul prizonierilor aliați avea să crească, obligând autoritățile române să înființeze la București un nou lagăr. Imediat după 23 august 1944 o problemă importantă a fost repatrierea lor din România, înainte de sosirea trupelor sovietice. Locotenent-colonelul James A. Gunn, după un zbor temerar în carlinga unui Me 109 pilotat de asul român Constantin „Băzu” Cantacuzino (Magazin istoric, nr. 7/2014), a reușit să informeze Statul Major al Forței 15 Aeriene din Italia despre situația creată în țara noastră. În numai câteva zile, aviația americană ducea la bun sfârșit o misiune dificilă: evacuarea aviatorilor americani și britanici din România pe calea aerului.

În seara zilei de 23 august 1944, în urma arestării marelui Ion Antonescu la Palatul Regal, România a ieșit din alianța cu Germania nazistă. Pentru prizonierii americani aflați în țara noastră era sfârșitul captivității. Vestea întoarcerii armelor a fost adusă

la cunoștință și captivilor aflați la București și Timișul de Jos. „La ora 23.00, am auzit vestea cea bună că România făcuse pace cu rușii și că acum este de partea Aliaților. A fost chiar mai grozav decât sosirea pachetelor noastre de la Crucea Roșie”

și își amintea – unul dintre prizonierii americani.

**Messerschmitt
cu drapel
american**

Omul care avea să joace un rol cheie în acele zile a fost

din Omaha, domnului Bidia, astăzi om înstărit și respectat nu numai în comunitatea românească, mi-a vorbit și despre începutul vieții sale și a unui consătean din regiunea Satu Mare. „Lucram la o fermă, nu departe de Omaha, din zorii zilei și până târziu seara, șase zile pe săptămână. Sâmbătă după-amiază ne «curățam» – cum se exprima el – și plecam cu primul marfar direct la Omaha. Apoi făceam turul restaurantelor, barurilor, bordelurilor și duminică seara, fără niciun ban în buzunar, ne reîntorceam la ferma noastră. Într-o zi, a continuat domnul Bidia, când am ieșit din gară am văzut un bătrânel care scormonea într-o pubelă. L-am apucat de braț pe prietenul meu și i-am spus că dacă nu ne schimbăm radical viața, acesta va fi și viitorul nostru în «Țara Făgăduinței». A fost o noapte și o zi de chef, după care ne-am pus pe treabă și astăzi prietenul meu are

Veturia Manuilă

două moteluri, iar eu mai multe case de închiriat, în afară de proprietatea mea”.

Întreaga comunitate românească din Omaha îl iubește și îi este supusă domnului Bidia. Chiar și plutonierul major Gian Bidia, nepotul său, membru al Biroului de control al zborurilor de la Comandamentul Aviației Strategice. Când am refuzat politicos să rămân și duminică la Omaha, la hramul bisericii, deoarece trebuia să fiu îndărăt

la Washington, domnul Bidia și-a chemat urgent nepotul, căruia i-a cerut – i-a dat mai curând ordin! – să-mi facă rost de un loc la un alt avion militar, care zbura la Washington, târziu seara. Cum „ordinul se execută, nu se discută”, în această situație cum puteam eu să refuz invitația de a rămâne la hramul bisericii?

(Va urma)

Partea tragică a condiției umane este că omul preferă mai ales acele realități pe care timpul le va altera. Este concluzia unei recenzii apărute în ziarul *Le Figaro* despre cartea lui Michel De Jaeghere, *Les derniers jours* (Ultimele zile), apărută la editura Les Belles lettres, în acest an. Autorul reconsideră căderea Imperiului Roman în adevărata sa lumină, prezentând-o ca pe o catastrofă,

ce a luat forma unei dezintegrări în timp. De fapt, atunci când ultimul împărat roman a fost înlăturat, Imperiul Roman de Apus dispăruse de mult. Forma politică romană a mai supraviețuit o vreme civilizației care îi dăduse naștere, carcasa a supraviețuit realității. Roma s-a dorit eternă, dar prăbușirea ei a reamintit că lucrurile omenești nu au această calitate.

Cartea este o lectură pasionantă, reamintindu-ne ceea ce istoria nu ar trebui niciodată să înceteze să fie: o reflecție asupra soartei omului. Ea demonstrează că meditația asupra acestei experiențe unice care a fost istoria Imperiului Roman rămâne indispensabilă pentru oricine vrea să reflecteze asupra viitorului civilizației occidentale, clădită pe rescrierea moștenirii sale. ■

Avionul P-51 „Mustang” cu care „Băzu” Cantacuzino a revenit în România

baza aeriană americană de la San Giovanni. Deasupra Mării Adriatice motorul avionului Me-109 G a început să dea semne de oboseală, dar pilotul român a reușit să aterizeze cu bine în Italia. Aproape înghețat și amețit din cauza hipoxiei, locotenent-colonelul Gunn a fost scos din fuzelajul strâmt al avionului Messerschmitt provocând stupeoare printre americani. După primirea entuziastă, cei doi oaspeți neașteptați au fost transportați de urgență la Bari, unde Gunn l-a informat pe șeful de operații al Armatei 15 Aeriene, generalul Charles Born, despre situația creată în România.

În seara aceleiași zile, la Biroul de operații al Armatei 15 Aeriene s-a întocmit un plan de evacuare pentru prizonierii americani și britanici aflați în România. Planul a fost prezentat eșaloanelor superioare a doua zi, la 28 august, fiind rapid aprobat. Tot în aceeași zi a fost finalizat și ordinul de operații pentru faza inițială a evacuării, intitulat Operațiunea „Gunn”. În această primă fază, căpitanul Constantin Cantacuzino urma să se întoarcă înapoi în țară

însoțit de două avioane americane. Odată aterizat pe Popești-Leordeni, „Băzu” trebuia să dea un semnal prin care piloții americani erau înștiințați că aerodromul era sigur. Aceștia trebuia să transmită mesajul mai departe în Italia, de unde două avioane B-17 urma să aducă în România personalul specializat pentru a stabili mijloacele de comunicații și a începe adunarea tuturor prizonierilor aliați.

La 29 august 1944, căpitanul Constantin Cantacuzino a decolat din Italia la bordul unui avion de vânătoare P-51 „Mustang” pus la dispoziție de americani. La bord avea geanta diplomatică cu documente secrete primite de la Aliați, care trebuia predate Casei Regale și Guvernului de la București. „Băzu” era escortat de două P-51 pilotate de locotenent-colonelul William Daniel și locotenentul Walter Goehausen, ambii din Grupul 31 Vânătoare. Piloții americani aveau ordin să-l doboare dacă li se părea ceva suspect. Zborul a decurs fără evenimente, iar pilotul român a aterizat cu bine la Popești-Leordeni, unde a produs o mare surpriză celor

aflați pe aerodrom. Locotenentul aviator Ion Dobran nota în jurnalul său: „E ora 11.30 și din nou motoare de avioane americane zbârnâie pe sus. De data asta parcă ar vrea să aterizeze [...] Atenția noastră se îndreaptă către cele patru Mustanguri [conform surselelor americane, au fost numai trei avioane – n.n.] ce se învârt pe sus. Iată, unul vine pe pantă și aterizează. Ne strângem cu toții ca la urs. Celelalte se rotesc în cerc pe deasupra. Nu mică ne e mirarea când vedem că din avionul aterizat [...] coboară «Băzu», scoate pistolul de rachete, trage o rachetă verde și cele trei Mustanguri clatină din planuri în semn de înțelegere și se îndreaptă către Italia, cu direcția Foggia.”

În după-amiaza aceleiași zile pe Popești-Leordeni au aterizat două bombardiere B-17 „Flying Fortress”, din care a debarcat o echipă a Oficiului pentru Servicii Strategice (OSS), în frunte cu șeful delegației, colonelul George Kraiger, a cărui misiune era rezolvarea problemelor logistice pentru repatrierea în Italia a prizonierilor. „La ora 15.20 sosesc alte Mustanguri (circa 40), escortă a două Boeinguri Fortress – nota în jurnal locotenentul Dobran. Bombardierile aterizează, Mustangurile nu... Le numărăm: 40 de vânători pentru două bombardiere... Din fortărețele pe care abia acum le vedem de aproape și care au fiecare 13 mitraliere grele, debarcă o comisie de tot felul de ofițeri și reporteri, după care avioanele pleacă de unde au venit, fără a fi tăiat contactul, așteptate în aer de Mustanguri. Onorata comisie americană e imbarcată în două platforme și expedită, «ironia soartei», la hotel «Amba-

locotenent-colonelul James A. Gunn, adjunctul comandantului Grupului 454 Bombardament, care căzuse prizonier la 17 august 1944. El a preluat comanda prizonierilor americani aflați la București și s-a adresat generalului Mihail Racoviță, care era ministrul de Război, cerând evacuarea compatrioților din oraș și întocmirea unui plan de repatriere în Italia. Ofițerul american era foarte preocupat să-i scoată din țară pe aviatorii aliați, înainte de sosirea rușilor, care ar fi putut să-i interneze. Întrucât nu exista posibilitatea de a intra în legătură radio cu trupele aliate din Italia, Gunn a propus „ca un ofițer aviator american, însoțit de un ofițer român sau de o personalitate politică destinată de Guvern, să plece imediat cu un avion în Italia, pentru a aduce la cunoștință Comandamentului Aliat situația creată în România.”

Ca o măsură imediată, prizonierii aflați în București au fost scoși din perimetrul orașului, fiind instalați în cazarma Regimentului 4 Vânători, aflată la 3 km sud de Ghencea, pe șoseaua București - Alexandria. Cei aflați la Timișul de Jos s-au refugiat la Pietroșița, spre a nu fi capturați de trupele germane aflate în retragere.

Cu aprobările de rigoare, în dimineața zilei de 27 august 1944, locotenent-colonelul James Gunn a decolat la bordul unui avion bimotor Savoia 79 românesc de pe aerodromul Popești-Leordeni spre Foggia. Din cauza unor defecțiuni tehnice, avionul s-a întors din drum. „Către orele 13.00 își amintea general-maiorul (r.) ing. N. Balotescu se aude un zgomot de avion bimotor și toți cei aflați pe

aerodrom au văzut avionul Savoia 79 F, nr. 230, virând și luând panta pentru aterizare. Consternare generală. Avionul purtător al speranțelor noastre se întorcea din drum. Ce se întâmplase? Motoarele avionului, care erau de tip Junkers Jumo 211, nu au restabilit puterea până la altitudinea de 5.000 m, deși înălțimea normală de restabilire era de 3.600 m. Această defecțiune nu le-a permis să atingă viteza normală de zbor, pentru a evita riscul interceptării de către avioanele germane, ceea ce l-a determinat pe pilot să se întoarcă la baza de plecare.”

Aflat pe aerodrom, căpitanul aviator Constantin „Băzu” Cantacuzino, comandantul Grupului 9 Vânătoare, i-a propus lui Gunn să-l transporte la baza din Italia în compartimentul radio al unui avion de vânătoare Me-109 G. Ofițerul american a acceptat fără ezitare. Timpul constituia un factor esențial, iar Gunn nu dispunea de alte opțiuni. Iată relatarea celui care s-a ocupat de pregătirea acelui zbor, generalul Gheorghe Gâr-

leanu: „Pentru această misiune s-a oferit căpitanul aviator C. Cantacuzino. Lt.-col. Gunn era de față. Pilotul român a arătat că dacă se montează la avionul său Me-109 G, de o singură persoană, un rezervor de combustibil suplimentar, l-ar putea transporta pe ofițerul american, luându-l pe locul ocupat normal de instalația radio. Acest spațiu era foarte redus, iar Gunn era un om voinic. Pilotul socotea că abia va putea ajunge la Bari sau Foggia, deși Gunn voia să fie dus la Caserta. Spre a nu fi interceptat de apărarea aliată, pe fuzelajul și pe aripile avionului s-a vopsit drapelul american.” (*Magazin istoric*, nr. 8/1974).

Sosește misiunea OSS

În după-amiaza zilei de 27 august 1944, la ora 17.20, Constantin Cantacuzino, avându-l în fuzelajul avionului pe ofițerul american și valiza cu documentele diplomatice din partea oficialităților române, a decolat spre

Piloți americani cu suveniruri românești

ostașii puteau aduce de acasă sau aduna din resturile aruncate la croitoria unității, toate erau înhățate de prizonieri prin troc sau plătite cu bani peșin; scene de-a dreptul comice au început să apară peste tot.

Prizonierii au fost îmbarcați în ordine alfabetică, în prima zi fiind evacuate 739 de persoane. Printre aceștia se aflau și 39 de răniți, care au fost transportați separat cu cele două avioane B-17 transformate în ambulanțe aeriene.

A doua zi, pe Popești-Leordeni au aterizat 16 bombardiere, care au luat la bord alți 393 de prizonieri. Operațiunea s-a încheiat la 3 septem-

brie, când trei bombardiere B-17 și un avion de transport C-47 „Dakota” au ajuns la București pentru a lua restul de persoane. La bordul acestora au urcat ultimii 29 de prizonieri.

În total, în cele patru zile, au fost evacuați 1.161 de prizonieri, dintre care 1.117 erau americani, 31 britanici, 12 olandezi și un francez. Sergentul american Peter Tierney, care era grav rănit, a rămas în România sub supravegherea a doi medici din USAAF, până starea sa de sănătate îi putea permite zborul în Italia.

Timpul a trecut, dar mulți dintre ei nu au uitat, nici după 50 de ani, perioada de prizo-

nierat din țara noastră. Cea mai bună dovadă o reprezintă faptul că, după 1990, numeroși veterani americani din aviația S.U.A., care au luptat deasupra României sau au fost prizonieri în țara noastră, ne-au vizitat exprimându-și gratitudinea față de poporul român și pentru modul cum s-a comportat față de ei. Istoricul american Jay A. Stout nota: „În lagărele românești se asigura de obicei mai multă hrană decât în lagărele naziste, iar gardienii români nu erau la fel de grăbiți să apese pe trăgaci ca omologii lor din Germania. În plus, românii nu împărțeau aceași ură față de echipajele bombardierelor americane.” ■

După 70 de ani

La împlinirea a 70 de ani de la eliberarea aviatorilor americani din România, copiii foștilor prizonieri au venit în țara noastră pentru a celebra evenimentul. În ziua de 28 octombrie 2014, la Monumentul Eroilor Americani de pe Bulevardul Kiseleff a avut loc un moment comemorativ la care au participat rude ale foștilor prizonieri, reprezentanții Ambasadei Statelor Unite ale Americii la București, membrii Fundației „Inocenți”, invitați și presă. Au luat cuvântul Dean Thompson, înșărcinată cu afaceri al Ambasadei S.U.A. la București, William Gunn, fiul colonelului James Gunn, Beth Ciullo, fiica locotenent-colonelului John McCormick, și Alina Dumitru, din partea Fundației „Inocenți”.

După ce s-au depus coroane de flori și s-a ținut un scurt moment de reculegere, rudele foștilor prizonieri au vizitat clădirea Facultății de Teologie Ortodoxă din strada Sfânta Ecaterina, unde în timpul celui de Al Doilea Război Mondial a

funcționat lagărul de prizonieri americani și britanici. Vizibil emoționați, copiii foștilor aviatori americani au pășit în sălile de curs ale facultății unde odinioară părinții lor și-au petrecut perioada de prizonierat în România. Recepția organizată a doua zi, 29 octombrie, de Ambasada S.U.A. la București a încheiat momentele comemorative dedicate foștilor prizonieri americani în România.

Vizita a avut și un scop caritabil. „Asociația Foștilor Prizonieri Americani de Război din România”, care a primit multiple donații din partea familiilor membrilor decedați și care se va desființa, căci membrii ei au dis-

părut între timp, a dorit să doneze fondurile rămase Fundației „Inocenți”, care sprijină copii și familii din România aflate în dificultate. Este un gest de recunoștință peste ani al foștilor prizonieri americani, pentru modul cum poporul român s-a comportat cu ei în timpul prizonieratului. ■

sador», de unde cu câteva zile înainte fuseseră dați afară germanii.”

Evacuare în trei valuri

A doua zi, la cartierul general al Armatei 15 Aeriene se așteptau vești din România. Întrucât de la Popești-Leordeni nu s-a recepționat niciun mesaj radio, comandanții americani au început să se teamă că misiunea nu a decurs conform planului. În realitate, echipa OSS trimisă în România nu a reușit să restabilească legăturile radio cu cei din Italia. Așa că s-a apelat din nou la căpitanul Constantin Cantacuzino, căruia i s-a cerut să zboare la Foggia pentru a transmite mesajul că misiunea de repatriere putea să înceapă. În ziua de 30 august „Băzu” s-a întors în Italia și a informat Statul Major al Armatei 15 Aeriene din Bari de pregătirile colonelului Kraiger. Planul misiunii de repatriere, intitulat sugestiv „Reunion” (Reunirea), a fost finalizat în aceeași seară.

Bucuria aviatorilor americani la revenirea printre camarazi...

Pentru misiune au fost desemnate Grupurile 2 și 97 Bombardament din Escadra 5 Aeriană. Pentru aducerea prizonierilor au fost amenajate special 38 de bombardiere B-17, dintre care două au fost transformate pentru transportul răniților.

Operațiunea „Reunion” a început în ziua de 31 august 1944, când trei valuri succesive de câte 12 bombardiere B-17 au aterizat la Popești-Le-

ordeni, începând cu ora 10.00. Încă de dimineață pe aerodrom se strânsese o mulțime mare de oameni, aviatori americani, britanici, dar și mulți români piloți, mecanici, trupă, veniți să asiste la acest eveniment fără precedent. Prizonierii erau fericiți că puteau pleca acasă, așa că încercau să obțină câte un suvenir care să le amintească de țara noastră. Unul dintre martorii români își amintea: „Fostii prizonieri, în așteptarea îmbarcării, echipați de acum cu noi uniforme și pricopsiți cu «valută forte», doreau ca fiecare să ducă acasă măcar o cât de mică amintire din România, din țara în care ei se bucuraseră de protecție și bună ospitalitate. Aceasta a făcut ca aerodromul să capete un aspect de «talcioac», în care se negociau diferite obiecte și documente, chiar și unele nimicuri care nu aveau nicio valoare. Insigne, decorații, ochelari de zbor, săbii ruginite, pistoale bune sau defecte, căști de zbor, șepci, vestoane soldărești vechi de la reformă, epoleți, petlițe, vipuști și tot ce personalul de pe aerodrom sau

... a fost urmată de operațiunea de deparazitare

*Piloți americani citesc presa română,
care anunța trecerea țării de partea Aliatilor*

Americanii își iau la revedere de la militarii români

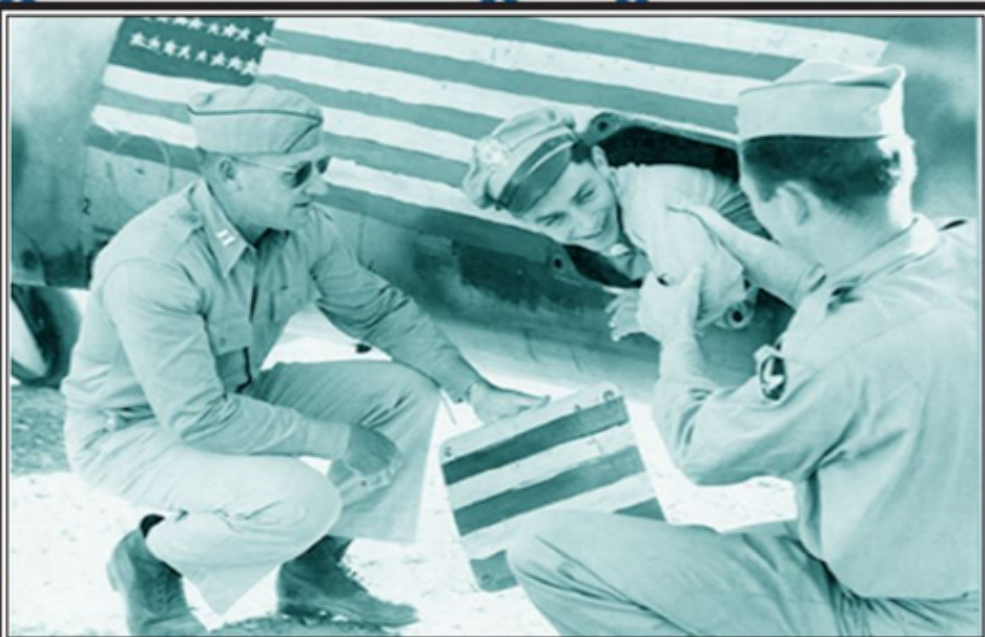
ALBUM ISTORIC

*Aviatori români și americani pe aerodromul
de la Popești-Leordeni*

*Avioanele B-17, venite să evacueze foștii prizonieri,
pe același aerodrom*

Americanilor nu le vine să creadă că un coleg al lor a putut încăpea în spațiul rezervat pentru stația radio a avionului Me-109 G

Locotenent-colonelul James A. Gunn (stânga) și „Băzu“ Cantacuzino, după ce au ajuns în Italia

Un aviator american rănit așteaptă să fie îmbarcat...

... ca și colegii săi care au avut norocul să scape fără răni

Jacques Chirac, președintele Franței (al doilea din stânga), la Madrid

Pentru că ne este dificil să înțelegem altfel, domnule dr. Iulian Fota, formulări de genul: „șansa reorganizării interne, inițiată odată cu aderarea noastră la Parteneriatul pentru Pace, nu a fost valorizată corespunzător între 1994-1997” sau „fără victoria clară a C.D.R. din noiembrie 1996, nu ar fi existat o candidatură puternică a României”.

Vedeți, nu sunt rău, dar, gândindu-mă că veți continua în logica unor termeni similari, mă simt până la urmă obligat să vă întreb dacă dumneavoastră, consilierul pentru probleme de securitate și apărare al președintelui României în perioada 2009-2014, chiar nu știți nici astăzi că România și Bulgaria fuseseră excluse din start dintre variantele posibile de asociere la NATO, urmând a se discuta un alt posibil aranjament doar după anul 2008. Înțelegerea fusese convenită între S.U.A. și Uniunea Sovietică – Federația

Rusă –, aceasta reușind să obțină din partea Washingtonului recunoașterea că România se afla în zona sa de protecție naturală.

Toate celelalte state membre NATO, inclusiv Germania și Marea Britanie, și-au asumat același angajament, doar Franței recunoscându-i-se dreptul la o opțiune proprie în relația cu România. Este tragic dacă nu ați aflat nici acum despre aranjamentele convenite între Washington și Moscova, pentru că ați fi știut cum să-l sfătuiți pe președintele României și în problema atât de spinoasă a „Scutului” și probabil ar fi putut să înțeleagă și „povestea” disputei privitoare la baza navală rusă din Siria, ca și relaționările, chiar condiționările geostrategice în materie de joc compensatoriu în relație cu România și Bulgaria.

Posibil, gândesc eu, să se fi înțeles până la urmă cât de provocatoare, cât de periculoase au putut fi toate demonstrațiile și manifestările ce invocau politica podurilor de

flori (oare cine își arogă și astăzi onoarea de a fi fost inițiatorul și organizatorul?), în condițiile în care principiul fundamental al întregului aranjament geostrategic convenit în 1989 a avut la bază recunoașterea și respectarea frontierelor dintre state, doar subiecții costatali sau autonomi, confederați ori federați având dreptul de a se exprima pe principiul autodeterminării.

Vă spun, oare, ceva demersurile complexe făcute de predecesorii la guvernare ai C.D.R.-P.D., sub directa coordonare a domnului Ion Iliescu? Nu mă refer la Parteneriatul pentru Pace, despre care, neînțelegând contextul și logica ce l-au determinat, apreciați că nu „a fost valorizat corespunzător”, deoarece înțeleg eu, citindu-vă părerile nu s-a înființat Direcția NATO din M.Ap.N., direcție specializată pe cooperarea cu Bruxellesul, pentru a vă oferi dumneavoastră personal șansele atâtor faceri ce ar fi rămas în istoria neamului? Măi să fie!

Pentru a nu mai rămâne prizonierul unor astfel de „cunoașteri”, mă simt obligat a vă informa că Parteneriatul pentru Pace a fost conceput de la început ca o compensație pentru România și statele estice foste comuniste aflate în situația acesteia, pentru a le îndulci deziluziile încercate de amânarea deja hotărâtă, în condițiile în care nu era un secret faptul că Cehia, Ungaria și Polonia erau preferatele „primului val”. Polonia și Cehia fuseseră primele victime ale celui de-al Treilea Reich și s-au aflat în tabăra

PRECIZĂRI

IOAN TALPEȘ

Ar fi de prisos să vă spun că mă număr printre fericii și devotații cititori ai revistei Magazin istoric, încă de la apariția primelor numere.

Spre imensa mea bucurie, mi-a fost dat să constat că, așa cum mai înainte, în comunism, Magazin istoric a reușit evitarea unei ideologizări grosiere, de joasă speță, tot așa, și după 1989, a izbutit să ocolească tipurile de abordări specifice noii etape, nu mai puțin penibile prin exprimări

Momentul înălțării drapelului României la sediul NATO

mai mult decât partinice, chiar și în probleme ce definesc interesele majore ale României, încă aflată sub spectrul sabiei lui Damocles.

Din această perspectivă, rog pe cititorii revistei să înțeleagă rândurile de mai jos ca o replică, absolut obligatorie din punctul meu de vedere, care privește exclusiv articolul Madrid 1997. Partea plină a paharului, apărut în numărul din iulie 2014, sub semnătura domnului Iulian Fota.

Din nefericire, ceea ce era valabil până în decembrie 1989 – doar partidul și „tovarășul” erau pretenșii făcători de bine ai românilor și țării –, acum, după 1989, s-a transferat într-o abordare dihotomică, la nivelul exprimărilor și chiar al conștiințelor, interesul personal și de grup – gașcă – partid reclamând și impunând, chiar dacă nu eliminarea celui alt, anihilarea sau cel puțin compromiterea acestuia, prezumându-se astfel o creștere a șanselor proprii.

Nimic mai firesc pentru lumea tabloidelor și a emisiunilor de scandal și – cum asta se promovează și se cere pentru a „face nișă” în cugete mai

mult sau mai puțin pregătite sau dispuse să-și înțeleagă rostul – am ajuns să nu mai sesizăm când suntem pe cale de a depăși chiar limitele stării de normalitate, să nu mai vorbim de acelea ale bunului simț.

Căci ce poate fi mai penibil și mai rușinos decât, aflându-te în poziții ce te obligă la o minimă decență, să te exprimi într-o manieră atât de doctă și decisivă în materie de și referitor la forțele, condițiile și argumentările ce au stat la baza acțiunilor personalităților și partidelor care au realizat apropierea și, apoi, intrarea României în NATO, promovând bicolorul consacrat dihotomic?

Si dacă ar fi doar acest aspect. Dar, în spiritul și maniera specifice emisiunilor de la miezul nopții, mai și insiști asupra unor închipuite refuzuri și politici incompetente din partea adversarilor – mie îmi place termenul „competitori” – politici, confiscându-le, cu neștiință stânenitoare, chiar și șansa de a-i fi avut coparticipanți la ceea ce, în mod firesc, s-ar numi responsabilitate față de soarta patriei și a cetățenilor acesteia. Chiar dacă, și este firesc să fie așa ceva în democrație, celălalt are dreptul la propria cale pentru împlinirea aceleiași viziuni. (Amintiți-vă de spusele domnului Ion Rațiu.)

Harold Nicholson

Cât despre referirile la domnul Caraman, nu pot să nu vă informez că fusese nominalizat la SIE de domnul Petre Roman, aliatul C.D.R., ales, în 1996, președinte al Senatului, beneficiind de susținerea Convenției Democrate, cu care se afla în alianță, formând noul guvern.

Despre invocatul caz „Harold Nicholson” este îndeajuns să vă informez că decizia de retragere a acestuia de la București a fost luată ca urmare a demersurilor repetate ale lui Ioan Talpeș.

Poate că mi-aș fi refuzat și această reacție, pe principiul atât de des uzitat pe la noi: „mulți vorbesc, puțini cunosc”. Chiar și așa, este mai mult decât penibil să invocați propria mărturie pentru a falsifica și manipula: „Mai mulți oficiali americani, germani, francezi sau britanici – în discuții cu subsemnatul [cu dr.

Iulian Fota, adică – nota I.T.] – au ridicat la începutul anului 1997 chestiunea atitudinii serviciilor românești de informații și nevoia reformării lor. Situația a început să se schimbe doar în vara anului 1997, după ce președintele Emil Constantinescu a schimbat șefii serviciilor de informații principale, S.R.I. și S.I.E., promițând o altă conduită față de reprezentanții statelor NATO.”

Am motive serioase să mă îndoiesc de un astfel de probatoriu, deoarece eram informat că făceați parte – chiar mie mi-ați declarat – dintre aceia care cunoșteau diferența în perceperea exprimate vizavi de domnul Măgureanu și susținerile repetate de care eu mă bucuram, până la excesiv. Nu am niciun motiv să vă contrazic privitor la atitudinea serviciilor occidentale față de domnul Măgureanu, dar (iarăși), în ce mă privește, v-aș fi obligat dacă l-ați întrebat pe domnul Emil Constantinescu, care, agasat de presiunile cărora trebuia să le

face față din partea unor „băieți deștepți”, infiltrați și ajunși la timona Convenției, a ales calea de a mă informa despre situația inadmisibilă în care se afla: de o parte, occidentali – toți favorabili lui Mugur Isărescu și mie –, de cealaltă parte, liderii Convenției, decizi să-l determine să se schimbe. Surprins de o astfel de franchețe și, după ce i-am amintit că eu, cunoscând situația, îi înaintasem încă o „demisie scrisă”, l-am rugat să-l păstreze pe domnul Mugur Isărescu, cu orice preț, deoarece era singurul guvernator care putea să mențină o relație avantajoasă pentru România, în baza unei credibilități de care nu se mai bucura niciun „finanțist” din România.

In ce mă privea, consideram că, în atmosfera care mi se crease, ca urmare a personajelor din grupul Caraman – Roman – Silinescu – Patriciu, la care se alăturaseră domnii Băcanu, Harnaș, nu mai aveam niciun

Câmpia Turzii...

Evgheni Primakov

învingătorilor, iar Ungaria făcuse proba revoluției din 1956 și a gestului de deschidere a frontierei cu Austria pentru cetățenii Republicii Democratice Germane. Trebuie să recunosc că, la momentul respectiv, nimeni nu știa că „gestul de curaj nemaivăzut” avusese la bază intervenția aprobatoare a Moscovei.

Vă mai amintiți vizita inopinată la București a ministrului de Externe al Federației Ruse, Evgheni Primakov, pentru semnarea tratatului româno-rus, fără de care ar fi fost zadarnic orice demers al României în vederea asocierii cu NATO? Să nu se fi știut atunci și să nu se cunoască nici astăzi că exista o asemenea precondiție, în pofida părerilor publice ale domnilor Ion Rațiu și Corneliu Coposu, și că reușisem – îmi pare rău să mă evidențiez, după atâția ani, dar (iarăși) o fac obligat de dumneavoastră – să-l conving pe ministrul de Externe rus să obțină de la Boris Elțin aprobarea pentru un text similar celor parafate de Rusia cu Polonia, Cehia și Ungaria? Vă mai amintiți când

a fost semnat acel tratat, fără de care asocierea României la NATO ar fi fost nu numai problematică, ci chiar imposibilă? De ce nu s-a parafat respectivul document, fundamental pentru șansa României de a forța asocierea la NATO cu prilejul Summitului NATO de la Madrid (8-9 iulie 1997)? Aveți tot dreptul, desigur, să-l întrebați pe domnul Teodor Meleșcanu, oferindu-mi și mie șansa de a afla, astfel, un răspuns – încă mai sper – logic. Poate, cu ocazia aceasta, am putea înțelege de ce vecina noastră de la Vest, Ungaria, s-a arătat atât de grațioasă cu România, parafând, la 16 septembrie 1996, la Timișoara, Tratatul de înțelegere, cooperare și bună vecinătate cu România. Adică, cu reprezentanții unui guvern „cu clare accente antioccidentale”, în vremea când, „în serviciile de informații, atitudinea era în general ostilă Vestului”, cum țineți dumneavoastră să apreciați de o manieră irefutabilă.

Și pentru că m-ați obligat la aceste precizări, nu pot să nu vă informez că rămânerea mea în fruntea Serviciului de Informații Externe, după câștigarea alegerilor de către domnul Emil Constantinescu, în pofida faptului că îmi prezentasem demisia, s-a datorat insistențelor acestuia, care fusese

convins de partenerii occidentali că menținerea mea în fruntea Serviciului ar fi facilitat demersurile consacrate integrării în NATO, chiar și numai dacă ar fi trebuit să se ia în calcul faptul că nu făcusem în mod sigur parte din celebra echipă de „revoluționari” instruită de nu mai puțin celebrul democrat-liberal Volodea.

La replica mea, că fusesem numit de Ion Iliescu și că era firesc să plec odată cu acesta, iar fără acceptul său nu puteam rămâne, domnul Constantinescu l-a apelat direct pe fostul președinte, rugându-l să îmi dea încuviințarea de a rămâne în funcție, „pentru a continua eforturile de asociere la NATO”, obiectiv comun ambelor tabere politice interne.

Președintele american Bill Clinton și președintele Emil Constantinescu, în Piața Universității

confirmată de ampla dezbateră publică și politică din 1999, anul campaniei NATO împotriva Serbiei lui Miloșevici, pentru a proteja populația albaneză din Kosovo. Parlamentul român a putut vota sprijinirea NATO doar pentru că, după lungi negocieri, P.D.S.R.-ul s-a abținut, deși inițial voia să voteze contra“.

Nu, domnule dr. Fota, iar domnul Emil Constantinescu vă poate confirma, încă o dată, că lucrurile au fost mult mai simple. Reținerile P.D.S.R.-ului au fost determinate de faptul că nu fusese consultat asupra unei hotărâri ce pune țara într-o poziție de coparticipant la acțiuni militare ale NATO, prin acceptul ca spațiul său aerian să fie folosit în conformitate cu deciziile unor comandamente militare externe decizionalului românesc, fără să fi semnat vreun tratat de garanții.

Ajunși într-un astfel de blocaj, domnul președinte Emil Constantinescu m-a apelat la telefon, spunându-mi că în spiritul înțelegerii comune ce viza promovarea condițiilor menite să faciliteze asocierea la NATO – să intervin pe lângă domnul Ion Iliescu pentru a determina o soluție acceptabilă. Cunosând fondul problemei, l-am informat pe președinte că ar fi bine să-i ceară ambasadorului american la București să facă o vizită la sediul de pe șoseaua Kiseleff,

obligându-mă să aranjez detaliile întâlnirii. Tot telefonic, s-a convenit ca a doua zi de dimineață să mă prezint împreună cu domnul ambasador Rosapepe la sediul P.D.S.R., unde ne aștepta domnul Ion Iliescu (ora 07.00). Discuția a durat doar câteva minute, atât timp cât reprezentantul S.U.A. a precizat condițiile de utilizare a spațiului aerian românesc și – după o discuție în termeni similari cu președintele executiv al P.D.S.R.-ului, Adrian Năstase – s-a ajuns la formula abținerii la vot, opțiune menită a evita contabilizarea voturilor contra. După acest moment și odată cu exprimarea votului în Parlament, Ambasada americană de la București a înțeles că P.D.S.R. putea fi un interlocutor real, totul depinzând de modul în care Washingtonul aborda relațiile cu opoziția din România, integrarea în NATO fiind problematica fundamentală ce oferea eșichierului politic, cu câteva excepții fără mare importanță, șansa unei abordări comune.

Pentru a nu încheia în afara unor precizări directe, mă văd obligat să vă întreb dacă vă mai amintiți locul ocupat de

România pe lista viitorilor invitați la negocierile NATO, în decembrie 2000, când s-a făcut schimbul de putere la București. Doar trebuie să știți, aflându-vă în funcția de la acea dată.

Si o altă întrebare, privitoare la relațiile dintre noi doi: cine a fost cel care – în pofida deciziilor conducerii P.D.S.R.-ului, hotărâtă să vă înlăture din pozițiile deținute ca urmare a apartenenței politice la fosta putere, ajunsă în opoziție – v-a menținut până în anul 2005 în Departamentul pentru Politică de Apărare? Vi-l amintiți, desigur, v-a spus în mod repetat că speră să aibă de-a face cu un personaj capabil să înțeleagă că apărarea națională excede și elimină chiar penibilele dispute politice ce otrăvesc sufletele oamenilor, depășind firescul unor comportamente ce ar trebui să fie sfinte pentru fiecare dintre noi.

Mă simt dezamăgit, domnule dr. Iulian Fota, și mă simt înșelat peste ce vă puteți imagina, nu pentru penibila dumneavoastră contribuție referitoare la succesul înregistrat de România la *Summitul* de la Madrid, ci pentru incalificabila mea incapacitate de a înțelege logica unor raționamente ce v-au maculat profilul moral, în pofida șanselor ce v-au fost oferite.

Dar cum, Doamne, iartă-mă, mai pot să caut „profiluri morale“? ■

... și Deveselu, trei locuri din România unde americanii au sosit

motiv să rămân într-o funcție pe care nici măcar nu mi-o doream.

Sunt convins că domnul Emil Constantinescu își mai amintește de vizita inopinată a șefului Mossadului, venit direct de la Washington pentru a-i comunica punctul de vedere al șefului CIA față de mine, pe care îl împărtășea pe deplin, declarând că mă susține necondiționat. Dacă nu-și amintește, lucru aproape firesc după atâția ani, sunt convins că nu a uitat sosirea directorului de resurse tehnice al CIA, pentru a prezenta cele 14 telefoane speciale ce urma să asigure legătura pe sistem NATO – predate mie personal și urmând a fi administrate de S.I.E. –, ca și ce s-a mai întâmplat, după ce am plecat eu, cu aparatele puse în funcțiune de echipa venită special de peste Ocean.

Să-ți imaginezi că adevăratele începuturi în materie de deschidere spre NATO s-ar fi datorat vizitei unei delegații conduse de un consilier al unui secretar de Stat în M.Ap.N. este deplorabil, dar nu mai mult decât răspunsul pe care îl formulați la întrebarea de ce România nu a fost invitată la *Summitul* de la Madrid: „Pentru că timpul scurs de la instaurarea noilor autorități, președintele Emil Constantinescu și premierul Ciorbea, a fost insuficient ca țările NATO să fie convinse de ireversibilitatea reformelor și orientării noastre prooccidentale“.

Considerând orice comentariu de prisos, mă simt obligat doar să vă întreb, în speranța că, în sfârșit, voi afla și eu: am

... Kogălniceanu...

fi putut avea vreo altă orientare, domnule Fota?

Nu aștept să vă pronunțați asupra eventualelor schimbări în materie de statut teritorial, cadoul vehiculat al unei Basarabii retrocedate purtând, implicit, și o revizuire masivă la frontiera de vest. Să nu vă fi informat domnul Jonathan Eyal, care îl convinsese chiar și pe Majestatea Sa asupra nevoii de măsuri compensatorii?

Cât despre prezentarea dedicată atitudinii președintelui Franței, domnul Jacques Chirac, la Madrid, m-ați făcut praf odată cu observația că „politica neogaullistă a președintelui Chirac, fiind privită cu suspiciune de către Washington“, „nu s-a putut face mai mult“.

Vă înțeleg că nu aveți de unde cunoaște întregul complex relațional de la acea dată și nici reușitele Bucureștiului în materie de capacitate a sprijinului celorlalte țări NATO, dar (iarăși) să nu știți că la Madrid, doar S.U.A. și Olanda au votat împotriva

invitării României, ceilalți parteneri susținând propunerea domnului Chirac, este mai mult decât inadmisibil. Insist asupra calificativului „inadmisibil“, pentru că, doar ca urmare a acelei dezbateri, domnul Clinton a fost obligat, până la urmă, să viziteze România și să facă celebra declarație în fața mulțimii adunate în Piața Universității, oferindu-vă dumneavoastră șansa de a formula titlul expunerii. Ar trebui, măcar acum, să recunoaștem rolul domnului Jacques Chirac și al celorlalți parteneri europeni, cu atât mai mult cu cât președintele Franței a riscat să fie pus în situația de a nu-și afla locul la „masa oficială“, ca urmare a neglijenței organizatorilor, care uitaseră, chipurile, să pună eticheta cu numele președintelui Franței.

Mai mult, pe același canevaz al unei abordări dedicate partizanatelor politice, vă mai pronunțați: „Pe de altă parte, recrudescența naționalismului a fost

exacte ale preluării/predării funcției respective. În ordine cronologică, aceștia au fost: Serghei Nikonov (9 ianuarie 1947-6 ianuarie 1953), Vasile Vâlcu (6 ianuarie 1953-25 octombrie 1955), Mihai Gavriluc (25 octombrie 1955-15 iulie 1959), Nicolae Doicaru (15 iulie 1959-4 martie 1978), Alexandru Dănescu (iunie 1978-15 octombrie 1978), Romus Dima (15 octombrie 1978-1 septembrie 1980), Nicolae Pleșiță (1 septembrie 1980-1 decembrie 1984), Aristotel Stamatoiu (1 decembrie 1984-6 ianuarie 1990).

Menționăm că datele de mai sus sunt extrase exclusiv din coroborarea mai multor documente de arhivă (protocoale ale ședințelor Biroului Politic al C.C. al P.M.R., fișe personale, ordine de numire în funcție, protocoale ale ședințelor Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. etc.), provenite din fondurile Arhivelor Naționale și ale Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității.

În special pentru primii trei șefi ai spionajului românesc, numeroase lucrări oferă date diferite, dar fără o trimitere la surse de arhivă credibile. Astfel, în cazul lui Serghei Nikonov, autori precum Mihai Pelin, Cristian Troncotă, Dennis Deletant (dar și pagina web a Serviciului de Informații Externe!) indică luna

martie 1954 drept moment în care acesta este eliberat din funcția de director al Direcției I Informații Externe. La rândul său, Larry Watts se referă la Nikonov ca fiind „șeful Serviciului de Informații Externe românesc (atunci S.S.I.), din 1948 până în 1951, și apoi al informațiilor militare, din 1954 până în 1960“.

În apărarea autorilor menționați se poate aminti faptul că eroarea este prezentă chiar în fișa întocmită în anii '80 de cadristii din Centrul de Informații Externe, în care se precizează că acesta a fost șef al S.S.I. până la 31 august 1952 (!) și șef al Direcției I Informații Externe din M.A.I. până în martie 1954. În realitate, Serghei Nikonov a fost înlocuit din funcția de director al Direcției „A“, printr-o hotărâre a Biroului Politic din 6 ianuarie 1953, de colonelul Vasile Vâlcu, respectivul document fiind păstrat la Arhivele Naționale, fond C.C. al P.C.R. Secția Administrativ-Politică, dosar nr. 25/1953, f. 5. Această dată este con-

firmită, printre altele, și de un raport olograf al lui Nikonov, adresat lui Gheorghiu-Dej și referitor la contextul în care el a fost „compromis“ în ochii partidului, în care acesta menționa: „în ianuarie 1953 (după plecare), am fost la tov. Părvulescu am arătat că pot fi de folos pentru a preciza unele lucruri în legătură cu eventuala cercetare a activității lui Teohari“.

Revenind la personajele care au dirigit destinele Serviciului de Informații Externe al României în timpul regimului comunist, subliniem faptul că investigarea biografiei lor ridică o serie de întrebări asupra eventualei „loialități împărțite“ a acestora. Cu alte cuvinte, parcursul lor profesional este de natură să indice faptul că unii s-au aflat mai degrabă în slujba „internaționalismului proletar“ decât în cea a comandamentelor naționale.

Născut la 22 septembrie 1905 în orașul Ismail, Serghei Nikonov (nume românizat Serghie Nicolau) provine dintr-o familie modestă,

tatăl său fiind învățător (ulterior funcționar la o cooperativă), iar mama casnică, ambii lipsiți de avere. În anul 1913 absolvă primele trei clase primare în comuna Văleni, după care urmează cursurile liceului teoretic din Ismail până în 1923.

După absolvirea liceului, pleacă în Belgia, la Gand, unde

Vasile Vâlcu, primul din stânga
(Fototeca online a comunismului românesc,
cota 169/1952)

Serghei Nikonov

● Opt șefi în 42 de ani ● Date greșite, inclusiv pe pagina de internet a S.I.E. ● Greșeli și în dosarele de cadre ale Securității ● În slujba țării sau a internaționalismului proletar ● De la Văleni la Gand ● Expulzat din Belgia pentru activități comuniste ● Vot de blam la Doftana ● Pe urmele lui Pătrășcanu ● Din serviciile de securitate, la apărarea antiaeriană a teritoriului ● Nicolae Ceaușescu îi semnează foaia de notare

CONDUCEREA SPIONAJULUI ROMÂNESC ENIGME, AMBIGUITĂȚI, SEMNE DE ÎNTREBARE

Dr. FLORIAN BANU

Si vis pacem, para bellum (dacă vrei pace, pregătește-te de război), străvechiul adagiul latin, s-a constituit într-o adevărată deviză pentru regimurile comuniste instaurate în Europa după Al Doilea Război Mondial. Împărțirea lumii în două blocuri politico-militare antagonice a ridicat activitățile de colectare a informațiilor despre ipoteticul adversar de mâine la o importanță niciodată atinsă în trecut.

Instaurarea regimului comunist în România a plasat țara noastră în „lagărul democrațiilor populare”, dirijate, cu mână fermă, de Moscova. Ca urmare, serviciile de informații românești au fost adaptate modelului sovietic, iar în posturile-cheie au fost plasați oameni de încredere. Problema care s-a pus în foarte scurt timp a fost aceea a adevăratei fidelități a acestora, a

subordonării lor externe sau interne.

Eforturile conducerii P.C.R. de a-și asigura controlul asupra aparatului de informații au fost consistente și de durată, dar rezultatul real continuă să prezinte o serie de aspecte insuficient elucidate. Acestea sunt mai numeroase în ceea ce-i privește pe oamenii care au condus spionajul românesc în perioada 1948-1989.

În acest articol, ca și în cele ce vor urma, vom încerca să ne oprim asupra unor cazuri reprezentative.

În această perioadă serviciul român de informații externe a fost condus de opt persoane, dar, ca și în cazul altor instituții, din cauza lipsei unei veritabile culturi instituționale și a unui dispreț față de memoria națională, asupra unora dintre ei lipsesc datele

a fost concretizată într-un raport înaintat Secretariatului C.C. al P.M.R. care, după ce l-a analizat, a hotărât următoarele sarcini pentru Direcția Generală a Siguranței și pentru S.S.I.

Direcția Generală a Siguranței se ocupa cu: supravegherea activității organizațiilor și grupelor legale din țară; urmărirea și lichidarea organizațiilor și grupelor ilegale din țară, cu caracter antidemocratic, terorist și diversionist; urmărirea și lichidarea organizațiilor și grupelor ilegale cu caracter de sabotaj economic, financiar și de orice fel; siguranța conducătorilor Partidului și a Guvernului.

Serviciul Special de Informații avea în sarcină: munca informativă în afara granițelor țării; supravegherea coloniei române și a emigrației românești în străinătate; supravegherea misiunilor și a reprezentanțelor străine, precum și a agențiilor lor; cercetări și anchete în cazuri de spionaj.

În ciuda acestei decizii a Secretariatului P.M.R. și a transformării Direcției Generale a Siguranței Statului în Direcția Generală a Securității Poporului (D.G.S.P.), fricțiunile dintre Serghei Nikonov, pe de o parte, și Teohari Georgescu, Gheorghe Pintilie, director general al D.G.S.P., și Alexandru Nicolschi, subdirector general al D.G.S.P., pe

Nicolae Ceaușescu, Iosif Rangheț, Chivu Stoica

de altă parte, au continuat să se manifeste. Una dintre problemele în dispută era modul de urmărire a activității legionarilor în țară și străinătate, precum și, din 1949-1950, modul de monitorizare a activității sioniștilor.

Deși personajele amintite trudeau sub bagheta consilierilor sovietici, lupta pentru putere în cadrul structurilor de stat se manifesta inexorabil. În ciuda meritelor sale în slujba U.R.S.S. și a unei atitudini conciliatoare (S.S.I. a predat Securității în toamna anului 1948, pe bază de borderou, toate dosarele referitoare la probleme politice interne, iar în septembrie-octombrie 1950 a predat și problema contra-spionajului), Serghei Nikonov era net surclasat de rivalii săi din Securitate. Astfel, în pofida înaintării sale la gradul de general-maior, în decembrie 1950, zilele sale în fruntea S.S.I.-ului, dar și cele ale serviciului, în sine, erau numărate.

În opinia unor autori, integrarea activităților de spionaj în structura Securității s-a făcut la inițiativa sovieticilor

(generalul Aleksandr Saharovski, șeful consilierilor sovietici din România, fiind creditat cu „moșirea” acestei noi direcții).

În ceea ce ne privește, înclinăm să credem că sfârșitul S.S.I.-ului s-ar datoră mai degrabă conflictelor dintre cele două tabere. În

plus, poziția lui Nikonov era destul de șubredă și în raport cu o parte a liderilor P.C.R., în special din cauza izolării lui Iosif Rangheț, omul trimis de partid pentru a dinamiza activitatea externă a serviciului. Fără îndoială, în acest joc de putere au fost folosiți și consilierii sovietici, Nikonov afirmând că, încă din 1948, „tov. Jugov” i-a făcut unele „observațiuni” referitoare la o posibilă „concentrare într-un singur minister a tuturor organelor”, opinie împărtășită și de Teohari Georgescu. Cât despre cel numit de istoricul Cristian Troncotă „arhitectul Direcției de Informații Externe”, Nikonov afirma în 1953 că „Alex Mihailovici [Saharovski] a venit influențat”, evident, de adversarii săi.

După integrarea S.S.I.-ului (ce mai rămăsese din el!) în Direcția Generală a Securității Statului, Serghei Nikonov încearcă să-și consolideze poziția pe linie de partid, înscriindu-se la cursurile universității serale de partid (absolvite în anul 1952). Tentativa e tardivă, căci un

urmează cursurile Școlii politice până în anul 1928. Această decizie este pusă de unii autori pe seama înregistrării sale în serviciile speciale sovietice, plecarea producându-se la ordin, ca șef al unei rețele sovietice de spionaj, dar dovezi în acest sens nu am identificat. Cert este că în ianuarie 1927 Nikonov se înscria în partidul comunist belgian, fiind angrenat într-o serie de acțiuni ale acestuia, fapt ce îl aduce în atenția autorităților polițienești. Monitorizarea sa atentă a condus la decizia expulzării din Belgia, în decembrie 1928.

Refugiat în Franța, se înscrie în partidul comunist francez și se angajează la o fabrică de vagoane din Marsilia. În ianuarie 1931 a luat decizia de a reveni în România pentru a-și satisface stagiul militar. Din ianuarie până în mai 1931 a fost militar în termen la Regimentul 11 Siret din Galați, pentru a trece apoi la Regimentul 24 Tecuci. În perioada decembrie 1931-noiembrie 1932 a urmat cursurile Școlii pentru ofițeri de infanterie de rezervă de la Bacău. Lăsat la vatră, se reîntoarce la Ismail, unde reia contactele cu mișcarea comunistă, activând ca profesor particular de franceză și matematică. În privința relațiilor lui Nikonov cu serviciile secrete sovietice, Mihai Pelin nota că acestea „nu au fost lămurite

Gheorghe Pintilie

nici până în zilele noastre, dar asupra certitudinii lor nu plutește vreo îndoială”.

În decembrie 1937 Serghei Nikonov a fost arestat, anchetat și condamnat la închisoare, ispășindu-și pedeapsa în penitenciarele Doftana și Caransebeș. Se pare că în momentul anchetării a avut o comportare necorespunzătoare, fapt ce a dus la sancționarea sa în 1938 de către organizația de partid din penitenciarul Doftana cu „vot de blam” pentru „dezorientare și purtare slabă în timpul cer-

cetării la Serviciul Special de Informații” (a devenit, oficial, membru de partid la Doftana).

După 23 august 1944 a fost cooptat de Emil Bodnăraș în cadrul Secției a II-a Informații și Contrainformații a Formațiunilor de Luptă Patriotice organizate de P.C.R. Oficial, Serghei Nikonov a fost încadrat ca funcționar în Ministerul Comunicațiilor, această acoperire fiind folosită până în decembrie 1946.

Din noiembrie 1944 a fost însărcinat de Bodnăraș cu supravegherea discretă a lui Lucrețiu Pătrășcanu, activitate pe care a desfășurat-o împreună cu Pintilie Bondarenco (viitorul Gheorghe Pintilie), Ivan Didenco (ulterior, Ioan Vidrașcu) și Mișa Povstanski (Vasile Posteuca), toți trei agenți sovietici.

De altfel, această echipă, la care se va adăuga Iosif Ranghet, a fost folosită pentru a prelua controlul total asupra Serviciului Special de Informații. Numirea lui Ni-

konov în funcția de director al S.S.I. a urmărit, printre altele, stingerea unor conflicte ivite încă din 1945 între acest serviciu și Direcția Poliției de Siguranță. Aparent, decizia a fost inspirată căci, la numai câteva luni după numire, Serghei Nicolau a ajuns la o înțelegere cu Teohari Georgescu cu privire la delimitarea atribuțiilor. Înțelegerea

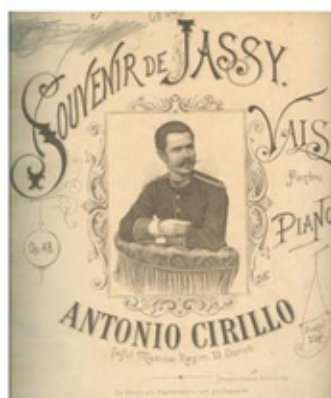
Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker și Emil Bodnăraș (Fototeca online a comunismului românesc, cota 258/1945)

Foto de la cititori

„SOUVENIR DE STRUNGA“

RADU MOȚOC

Așa se intitulează un vals pentru pian compus de Antonio Cirillo, șeful Muzicii Regimentului 13 Dorobanți și profesor la Conservatorul din Iași.

Partitura muzicală – comercializată de librării J.D. Maugsch și Grünberg din Iași – are o copertă cu o imagine din Băile Strunga, fiind ilustrată și cu o litografie executată de „Engelmann & Mühlberg” din Leipzig, intitulată *Souvenir de Strunga*. Litografia ilustrează două teme care se regăsesc și în conținutul partiturii: *Păsările din pădure* și *Mama pădurii*.

Valsul a fost dedicat „domnilor vizitatori de la Strunga”, un lucru aparte, aceștia fiind și nominalizați. Dintre cele 53 de persoane semnalate care au trecut pe la Strunga – sat menționat documentar prima oară în 1411 și stațiune balneoclimaterică cunoscută din 1830, din județul Iași, cu ape sulfuroase – în perioada ce a precedat Primul Război Mondial, le menționăm pe cele mai cunoscute: familia compozitorului (Alberto, Amalia, Erminia); doctorul Eugen Rizu cu soția, Corina Rizu, fiica lui V.A. Urechia; doctorul A. Zusman; farmacistul J. As-

kenasy; C.J. Rojniță; Vasile Lecca; C.J. Zarifopol; familia Cazaban; arhitectul Grigore Cerchez; sublocotenentul J. Racovitză; Gh.J. Voișel; familiile Lambrino și Fotino; dr. Marta Trancu Rainer, prima femeie chirurg din România, și profesorul V.A. Urechia. Băile Strunga erau în proprietatea familiei Rober, iar administrator era Victor Bresler.

Doctorul Eugen Rizu, fiul spătarului Grigore Rizu, profesor de terapeutică la Facul-

tatea de Medicină din Iași, era decan al acestei facultăți în perioada anilor 1889-1892. Eugen Rizu era și medic al Băilor „Repedea”, dar a condus și secția științifică a Societății Literare și Științifice din Iași, care, în 1889, a editat revista *Arhiva*, director A.D. Xenopol. S-a căsătorit cu Corina în anul 1882, fiica lui V.A. Urechia și a Luizei Pester. Faptul că la Băile Strunga erau în acel moment Eugen Rizu cu soția Corina și V.A. Urechia ne determină să datăm această partitură muzicală după anul

1882, dar nu mai târziu de anul 1884, când Eugen Rizu divorțează de Corina. El avea să se recăsătorească cu o nepoată a lui Lascăr Catargi, dar în final s-a sinucis cu o doză considerabilă (250 grame) de laudanum, în anul 1892.

Gestul de a dedica un vals celor care au beneficiat de serviciile balneare, vizitând poate împreună superbul peisaj cu lacuri și păduri seculare, constituie un gest elegant de noblețe, care caracteriza societatea din perioada respectivă. Un gest asemănător îl constituie un vals intitulat „Les Fruits du Mariage – dédicée a ma chère femme Amalie a l'occasion de la noce d'argent” (Fructele căsătoriei – dedicat soției mele dragi Amalia cu ocazia nunții de argint). Ne putem imagina ce discuții interesante se desfășurau la aceste băi, dacă ținem cont de prezența în această societate a unor persoane precum cele menționate mai sus. ■

raport din 14 ianuarie 1952, cuprinzând o analiză a muncii de partid din cadrul S.S.I. în perioada 1945-1951, realizat de o comisie formată din Constantin Pârvolescu, Alexandru Drăghici și Liuba

Penitenciarul Doftana

Chișinevschi, îi puna sub semnul întrebării viitorul politic și profesional. În raport se arăta: „Tov. Serghei Nikonov, deși este un tovarăș cinstit, devotat partidului și care a muncit foarte mult, el nu a avut și nu are o concepție partinică serioasă în munca de conducere a serviciului. Se conduce mai mult după sentimente, și nu după legile necruțătoare ale luptei de clasă. El nu a văzut, nu a simțit și nici azi nu simte necesitatea și importanța organizației de partid, necesitatea și importanța principiilor și metodelor de partid, care să fie factorul hotărâtor în cadrul serviciului“. Propunerea autorilor raportului era lipsită de orice echivoc: „Scoaterea din muncă a tov. Serghei Nikonov, care nu a reușit să asigure o conducere partinică, și sancționarea lui cu vot de blam“.

Deși raportul amintit a fost scris în ianuarie 1952, o soluție convenabilă pentru eliminarea lui Nikonov din fruntea spionajului a fost adoptată abia la finele anului, prin decizia de a-l trimite pe acesta la un curs de comandanți de mari unități. Astfel, între 5 ianuarie și 5 iunie 1953 Serghei Nikonov a urmat cursul special de șase luni de pe lângă Academia Militară „I.V.

Stalin“. După absolvirea cursului a fost numit Comandant al Regiunii a II-a Militare, funcție în care a stat până la 12 septembrie 1953, când a fost numit Comandant al Apărării Antiaeriene a Teritoriului.

Se pare că Nikonov trăsesse învățămintele de rigoare din subestimarea importanței partidului. Astfel, în foaia de notare întocmită la 19 decembrie 1953 de o comisie condusă de general-locotenent Nicolae Ceaușescu, deși se menționa că ofițerul „nu are cunoștințe suficiente în specialitatea armei pe care o comandă“, se sublinia că acesta „se preocupă continuu de îmbunătățirea nivelului său politic și ideologic“, „participă la viața de partid cu regularitate și contribuie la lămurirea și îndrumarea în mod just a discuțiilor“.

Ca urmare, la 22 ianuarie 1954 i se încredințează funcția de șef al Direcției Informații din Marele Stat Major. În noua și importantă funcție, Nikonov nu pare să strălucească. În notarea de serviciu pe perioada 19 decembrie 1953-3 mai 1958, întocmită de șeful Marelui Stat Major, general-locotenent Ion Tutoveanu, se menționa:

„Rezultatele generale obținute sunt satisfăcătoare; munca specială a rămas în urmă față de celelalte activități. Pentru munca specială trebuie desfășurate eforturi sporite din partea șefului direcției, cât

și a celor destinați în acest scop [...] Are o bună pregătire politică, în ceea ce privește pregătirea militară, are lipsuri, este necesar ca pregătirea militară să intre ca un element de bază în pregătirea sa“.

Astfel de aprecieri nu par să fi împietat prea mult asupra carierei lui Nikonov, acesta fiind avansat în 23 august 1959 la gradul de general-locotenent. Totuși, rezultatele muncii sale continuând să fie doar „satisfăcătoare“, așa cum se aprecia în ultima notare de serviciu pentru această funcție, și dat fiind noul curs pe care se înscria conducerea P.M.R. în raport cu Moscova, s-a decis înlăturarea lui Serghei Nikonov din funcția deținută. Ținând cont de faptul că ofițerul era „devotat față de partid și guvern, statornic moral, politic“ și avea „o bună atitudine față de muncă, societate și familie“, la 26 noiembrie 1960 a fost desemnat șef al Direcției de Control a Ministerului Forțelor Armate, funcție ocupată până în 29 februarie 1964, când este trecut în rezervă. Perioada în care Gheorghiu-Dej era preocupat de menajarea agenților sovietici notorii se încheiase. La fel și cariera lui Serghei Nikonov. ■

1915

Versiunea gazetei umoristice **Pumica** despre ofertele făcute României pentru a intra în război

Scut pentru trăgătorii din tranșee, prototip realizat în Atelierele C.F.R.

adună fonduri pentru ziariști. Regina Maria donează din caseta proprie 50.000 de franci Societății „Familia luptătorilor” (pentru comparație: 1 kg de icre negre, la magazinul lui Stavropol de pe strada Șepcari, costa 28 de franci). Editura „Socec” publică mai multe lucrări legate de tehnica militară, între care cea a maiorului Burileanu, *Ridicarea de planuri militare*, și cea a lui G. Haneș, *O doctrină românească de luptă*. Apare marșul *Salutați oastea română!*, de Gr. Buică.

Rubrici permanente despre conflictul european țin la curent pe români cu desfășurarea operațiunilor militare. Se fac analize, se culeg mărturii. Foaia conservator-democrată *La Roumanie* publică articolul *Austria veșnică amenințare a păcii*. Autorul constată că în secolul al XIX-lea monarhia a fost înfrântă în toate confruntările armate și aceasta pentru că nu avem de a face cu o națiune, ci cu o dinastie – a Habsburgilor –, interesată numai de cuceriri. Câtă vreme va dăinui, Europa nu-și va găsi liniștea. Aceeași foaie constată încercările de apropiere ale Ungariei de Occident, prezentându-se ca o națiune dornică de libertate și progres, preocupată în primul rând de soarta non-maghiarilor cuprinși în hotarele ei. Acum, în timpul războiului, grija de căpetenie era desprinderea de Austria. În același timp, ungurii nu puteau rămâne doar pe teritoriul lor istoric, ci aveau nevoie de spațiul locuit de alții, în speță Transilvania românească, conchide autorul. Partidul Independenței de la Budapesta face o propagandă înșelătoare în Anglia: țara lor trebuie să se desprindă din monarhie și să devină chiar o pavăză contra germanismului. Corifeii acestui partid declarau că trebuie instituit un tratament mai bun pentru români

și, la nevoie, să le fie cedată o parte din Transilvania. Între timp, la Căineni, ungurii leagă liniile telegrafice românești de ale lor, spre a afla, nu doar prin diplomați, ce gândește Bucureștiul... Iar *La revue de Hongrie* deplânge soarta celor 50.000 de ceangăi trăitori în regatul român, ignorând persecuțiile îndurate de 3,5 milioane de români din hotarele ungurești.

Și Austria era curtenitoare cu românii: pofteste la Viena, la un banchet organizat de generalul Lupu și de popa Cotlarciuc, 1.000 de soldați români răniți, ce luptaseră sub flamurile sale.

Vecinii de la sud se arată la fel de categorici. Societatea „Dobrogea”, de la Sofia, dă un comunicat în care declară ritos: „România e dușmanul nostru cel mai periculos!” Apoi explică posibilitatea unui acord bilateral: Dobrogea întreagă să fie înapoiată Bulgariei, căci acolo trăiesc câteva mii de români față de sute de mii de bulgari. Apoi România să nu se amestece în Macedonia, unde bulgarii trebuie să-și realizeze aspirațiile naționale.

Il popolo d'Italia se simte dator să reconfigureze o hartă a Balcanilor, cu hotare imaginare pentru Bulgaria: o linie Balcic – Ohrida, cu ieșire la Marea Adriatică, oferită de Albania. România urma să încorporeze Transilvania, Bucovina și Banatul timișan.

Intre timp, teatrul de război dezvăluie toată hidoșenia confruntărilor. Anchete internaționale, mărturii cutremurătoare îi demască pe nemți a fi, cum îi caracteriza *The Times*, „un popor de caporali”. Folosesc gloanțe explozive (dum-dum), torturează prizonieri (sfâșierea unora dintre ei, trași de cai în direcții diferite, arderea de viu a altora), ori îi pun pe oamenii de cultură să justifice politica forței în fața dreptului („nevoia nu cunoaște lege”,

ROMÂNIA ACUM O SUTĂ DE ANI

1915

GEORGETA FILITTI

Începutul anului 1915 înseamnă pentru România așteptare. Ambele tabere beligerante urmăresc cu încordare momentul când aceasta va ieși din neutralitate. Între timp, pe frontul de Vest atrocitățile comise de nemți provoacă anchete internaționale și se face propunerea ca Premiul Nobel pentru pace să fie decernat poporului belgian martir. România mai profită de pace și dezvoltă o viață culturală rodnică.

Decamdată războiul e departe de hotarele românești. Neutralitatea, decisă în Consiliul de Coroană din iulie 1914, începea să se clatine; un curent pro-antantist se formează încet, temeinic și cuprinde pături tot mai largi ale populației. Un element care avea să-l potențeze a fost împrumutul de 150 de milioane de franci contractat în această lună în Anglia (clauza restrictivă: armamentul cumpărat din acea sumă să nu fie folosit împotriva anglo-francezilor). Paralel cu pregătirile militare propriu-zise, se crează o stare de spirit întreținută de presă, mai cu seamă prin dezvăluirea ororilor comise de armatele Puterilor Centrale în teritoriile ocupate, cărți

publicate și o campanie de informare bine orchestrată dusă în Occident.

Astfel se înființează Școala de aviație pentru artileriști, ca să-i familiarizeze cu avioanele. Începe recrutarea ofițerilor de rezervă (bărbați școliți în răstimpul 1900-1915). Așa procedase Anglia și de la începutul războiului apăruseră 30.000 de ofițeri noi. Apoi bărbații fără stagiul militar satisfăcut nu mai puteau ocupa pe viitor funcții publice. În Parlament, ministrul de Interne V.G. Morțun aduce proiectul de lege privind controlul străinilor – urma ca aceștia să se declare la Poliție în opt zile de la sosirea în țară. Colectele pentru susținerea familiilor de combatanți sunt la ordinea zilei; presa română

1915

Agepsina Macri
alături de Iancu Brezianu

Veturia Triteanu

societate patronată de regina Maria –, cel al Policlinicii „Regina Elisabeta“, al coloniei grecești.

La Ateneu se țin conferințe cu caracter mobilizator și aluzii explicite la viitoarea angajare a României: *Școala și patriotismul* (Em. Antonescu), *Patrie și patriotism* (D. Drăghicescu), *Transilvania* (O. Goga), *Chirurgia de război* (dr. Poenaru Căplesculea).

În același cadru e omagiat Eminescu: un concert Enescu (cu o sonată în primă audiere), B.Șt. Delavrancea, conferința *Citindu-l pe Eminescu*, și filmul *Eminescu*, produs de casa pariziană „Pathé“.

La Constanța, Comisia Monumentelor Istorice inaugurează seria de conferințe săptămânale *Constanța odinioară și astăzi*, unde vorbesc N. Iorga, V. Pârvan, dr. C. Istrati, G. Murnu.

La Teatrul „Comedia“ e comemorat Ion Creangă, cu lecturi din opera lui, făcute de Mihai Codreanu, I. Minulescu, M. Sadoveanu, Nicoară Beldiceanu, Agepsina Macri, și melodii pe versurile sale interpretate de Veturia Triteanu (viitoarea soție a lui Octavian Goga) ș.a. Societatea „Amicii orbilor“ face un festival literar, unde recită Vasile Voiculescu, O. Goga, Victor Eftimiu. Liga culturală din București îl omagiază pe Scotus Viator (Robert Seaton-Watson), publicistul englez filo-român. La Ministerul Industriei și Comerțului se inaugurează o expoziție de produse agricole. La Alexandria e dezvelită statuia lui Alexandru Ioan Cuza.

În sfârșit, ca divertisment pentru marele public, „se inventează“ Teatrul datinilor, la București, din inițiativa pictorului Alexis Macedonski, iar la circul „Sidoli“ au loc spectacole cu o trupă de liliputani.

Normalitatea de care aminteam mai sus presupune și o serie de derapaje, devenite cronice. Astfel, primarul adjunct al Capitalei, dr. Skupiewski, cere cetățenilor, spre hazul presei, să rețină numărul căruței lăptarului care le-a adus lapte aghezuit sau cu cine știe ce substanță suspectă în el și să reclame la Primărie ori să trimită probe la laborator. Prefectura primește nenumărate scrisori despre indisciplina șoferilor: „faruri care te chiorăsc“, „claxonare asurzitoare“, „vitezomani bezmetici“. Ziariștii, care îndeobște trebuia să se miște repede, se plâng că autoritățile nu fac nimic să înlăture poleiul; pun nisip doar când se duc oficialii la vreo ceremonie.

Un caz de severitate excesivă, terminat cu un deces, nu e pedepsit în consecință pentru că Ministerul Educației nu poate stabili vinovatul: o elevă a Azilului „Elena Doamna“, deși suferindă, e silită să facă duș rece. Dusă la Spitalul Brâncovenesc, moare după patru zile și cazul e închis.

Gestul regelui Ferdinand de a-i interzice fiului Carol, moștenitorul Tronului, participarea la o vânătoare la Segarcea, deoarece nu avea permis de port-armă, trebuie să fi dat de gândit contemporanilor, ca și celor de după ei, prea dispuși să ignore sau pur și simplu să calce legile.

Rubrica de curiozități, altă dată așa de bogată, acum e modestă, semn al vremurilor, dar și în consonanță cu ele: Merry King, „hipnotizator, fachim hindus și doctor în științe oculte“, face următoarele preziceri: războiul se va termina la 10 aprilie 1915, după intrarea în luptă a României și Italiei. România va fi victorioasă și va dobândi Banatul și jumătate din Basarabia, dar va trebui să cedeze Bulgariei localitățile Dobrici și Balcic... ■

Iarna pe Calea Victoriei

Școala de călărie a Cîrcului „Sidoli”

1915

„tratatele sunt simple petice de hârtie“, „ochiul îndreptat către Dumnezeu este un pumn aplicat dușmanului“, „războiul e sfânt, e de sorginte divină, e puterea creatoare a națiunilor, e politica prin excelență“).

Dar starea de beligeranță nu e una firească. O dovedesc numeroasele tentative de înțelegere, misiunile balcanice din această lună caută cu disperare soluții. Se creează un curent pro-antantist și delegați români, precum G. Diamandi, dr. I. Cantacuzino, dr. I. Costinescu, țin conferințe de informare reciprocă la Paris. Acolo are loc o grandioasă manifestare „pentru a arăta solidaritatea civilizației latine contra barbariei germane“, cum preciza *Le Figaro*. Din partea României a vorbit dr. C.I. Istrate.

În Occident, poziția României e definită în acest moment de G. Clemenceau, în foaia sa *L'homme enchaîné* (Omul încătușat). În articolul *Gânduri de război*, el scrie: „România nu va intra în război pentru ochii frumoși ai francezilor. Are interese anume, așa că, să nu se supere, se dă de partea cui pare victoria. E prea omenesc pentru a ne uimi“.

Pentru toată lumea era limpede că Europa se împărțise în două tabere militare: de o parte, Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria), de alta, Antanta (Franța, Anglia și Rusia). Fiecare își justifică acțiunile, acuză pe ceilalți și, mai ales, lansează zvonuri, minciuni, adevăruri părelnice. Omul de pe stradă află mulțime de fapte mărunte nedumeritoare: bulgarii cer României permisiunea tranzitului pentru exportul a 300 de vagoane de cereale și fasole către Austria. Exporturile românești de cereale spre monarhia austro-ungară, tot mai înfometată, erau interzise și curând a apărut contrabanda, cum semnală *L'indépendance roumaine*: se

expediau prin poștă colete cu câte cinci kg de făină. România cere Bulgariei tranzitarea armamentului cumpărat în Italia și S.U.A. Dacă totuși cei doi vecini erau „în așteptare“ și circulația mărfurilor, chiar de natură strategică, era cu puțință, pe frontul propriu-zis de pe Yser se întâmplă un lucru înduioșător: de Crăciun, belgienii și germanii, aflați de o parte și de alta a fluviului, fraternizează vremelnice schimbând ciocolată pe tutun...

Această normalitate, de o clipă acolo, în spațiul românesc, din fericire, era încă o realitate. Un străin venit la București, discutând starea de spirit a capitalei noastre, observa că orașul putea fi socotit „o Sodomă“. La începutul războiului, în iulie 1914, era grav, tăcut, fără zâmbete. Apoi lumea a priceput: nu vom merge cu Austro-Ungaria, ci așteptăm! Prin urmare, ne reluăm obiceiurile dinainte de război. Aceasta face să palpitate în primul rând o viață culturală remarcabilă: concerte, baluri, conferințe, festivaluri, comemorări literare, expoziții ș.a.

În acest context, prezența lui George Enescu este cu totul excepțională; dă concerte la Ateneu, la Societatea Femeilor Ortodoxe, Crucea Roșie, Societatea pentru combaterea tuberculozei la copii. Pentru strângerea de fonduri necesare dotării Ateneului cu o orgă, dă concerte la Ploiești, Brăila, Galați, Focșani, Bacău, Iași, Roman, Botoșani, Constanța, Craiova, Turnu Severin și, bineînțeles, București. Aici instituie un premiu pentru compoziție, în valoare de 3.400 de franci, oferit prin Casa Școalelor.

Ca totdeauna, luna ianuarie e prin definiție cea a balurilor. Primul și cel mai prestigios, e la început de an, la Palatul Regal. Apoi în sala „Carol cel Mare“ de la Eforie, al „Obolului“ –

nostru agitator basarabean Pavel Crușevan, cari în loc să-i ajute pe moldoveni, confracții lui de neam și de credință creștină, s-a proclamat ade-vărat rus și a ajuns instru-mentul docil în mâna politi-cianismului țarist, organizând pogromuri ovreiești, ca pe calea aceasta să-i rățăcească și pe moldoveni și să nu-și mai ceară drepturile lor naționale, de cetățeni loiali și modești ai imperiului țarist. Dar în zadar au fost opintelile mele ca să-i conving pe antisemiții români care se pregăteau să fie instru-mente în mâna imperialiștilor germani ai lui Hitler.

Alte nădejdi legau pe re-voluționarii basarabeni de puterea crescândă a Germa-niei. Chestiunea aceasta am discutat-o cu C. Stere, Axente Frunză, Zamfir Arbore și dr. Petre Cazacu. Aceștia credeau că Germania va fi aceea care va sili pe ruși să renunțe la politica de cuceriri în Balcani și ne va ajuta să eliberăm Basarabia de sub despotismul țarilor. Basarabeni refugiați în România ziceau că statul român trebuie să se gândească în primul rând la eliberarea Basarabiei, căci ea este în mai mare primejdie și suferință decât Ardealul sub unguri și Bucovina sub austrieci. Ce obiecțiune puteam să fac eu la această credință a basarabe-nilor?! Niciuna, decât că noi suntem datori să ne îngrijim de soarta țărânilor basarabene, să-i ridicăm starea materială și culturală, căci numai astfel va putea rezista politicii rusești de a ne rusifica și a ne pierde în masa formidabilă a musca-lilor. De pe atunci eu preconiz-am ideea că singura revoluție salvatoare pentru Basarabia noastră ar fi a-i schimba felul de a purta gospodăria, ca pe calea aceasta să nu mai fim invadați de evrei, ucraineni, lipoveni, bulgari și alte nea-muri. Noi să nu așteptăm milă

Ion Codreanu

de la nimeni, nici de la Ger-mania, ci să facem așa ca și România să fie cinstită și temută de unguri, ruși, bulgari și în genere de străini, cari vin în Basarabia și în România și caută să ne exploateze incon-știentă noastră.

Nimeni, pe vremea aceea, nu știa că Rusia era mai aproape de revoluție decât alte țări. Deci noi, ba-sarabeni, trebuia să ne facem datoria așa ca să nu trezim grija și bănuiala cuiva. Re-voluția noastră culturală tre-buia să fie începută cu idei modeste și să nu batem toba de pomană. Eu așa am și procedat. Întorcându-mă la Chișinău, am oferit Zemst-vei guberniale, care făcea un calendar mare în limba rusă pentru comemorarea datei de 100 de ani de la alipirea Basarabiei la îm-părăția rusească, o lucrare în care povesteam istoria Moldovei (și a Basarabiei inclusiv) până la alipirea provinciei noastre la Rusia. Lucrarea a fost scrisă în limba rusească și tipărită în calendarul mare și chiar separat în extrase, așa după cum căzusem de acord cu Paul Gore, bunul român basarabean, și cu d. Mo-

ghileanschi, un ucrainean care conducea cu tact toată în-terprinderea calendaristică. Am ținut să povestesc lucrul acesta pentru motivul că prin lucrarea mea destul de mare și reușită mi-am câștigat un nume bun printre intelectua-lii basarabeni de nuanță pro-gresistă. Lucrarea a fost făcută după scrierile lui A. Xenopol și N. Iorga, dar n-a avut pre-tențiunea de a face istorie savantă, ci de a expune lucruri pe care intelectualii basara-beni și ruși nu puteau să le cunoască, pentru că istoricii din Rusia niciodată nu s-au preocupat de trecutul popoa-relor și țărilor pe care împărății ruși le anexau la imperiul lor. Basarabia a fost în atenția publicului mare rusec și [a] celui local basarabean pentru motivul că țarul Nicolae al II-lea a ținut să vie la Chișinău la împlinirea celor 100 de ani de la anexarea Basarabiei. Această vizită a țarului a fost în legătură și cu dezvelirea monumentului împăratului Alexandru I, care el a fost cel care a răpit Basarabia de la Moldova, deși războiul a fost purtat nu cu Moldova, ci cu Turcia și această Turcie nu era stăpână pe Principatul Mol-dovei, ci numai protectoarea militară a popoarelor din Bal-

A.C. Cuza cu nepotul

Din diverse motive, orașul studenției ne rămâne întotdeauna în suflet. Ce au însemnat pentru Pan Halippa anii petrecuți la Iași, oamenii întâlniți acolo, cum l-au marcat, cu ce gânduri s-a întors la Chișinău, toate acestea le vom afla din paginile reproduse în continuarea mărturisirilor sale (*Magazin istoric*, nr. 12/2014). Este epoca desemnată de el a fi fost „revoluția noastră culturală” ce a pregătut Unirea din 1918.

Să-i dăm cuvântul.

Marian ȘTEFAN

MĂRTURISIRI

PANTELIMON N. HALIPPA

Altă treabă bună pe care am făcut-o la Iași a fost că am colaborat cu *Scrisori din Basarabia* la *Viața românească* și cu poezii la revista *Arhiva*. Constantin Stere m-a introdus în cerul revistei sale și acolo am obținut simpatia lui Garabet Ibrăileanu și a lui Mihail Sadoveanu și lucrul acesta mi-a priit mai apoi în modesta mea activitate literară. O spun aceasta cu părere de rău, căci Iașul nu m-a inițiat destul în această artă mare a cuvântului. N-am

avut nici timp destul și nici un talent mai mare la vorbire și la scriere. Și lucrul acesta mi-ar fi priit mult în treaba pe care mă pregăteam s-o fac în Basarabia. Totuși, numai bunăvoința măiestrilor de la *Viața românească* m-a determinat să persist în poezie și în publicistică. Ar fi fost un păcat să mă molipsească de spiritul cuzist care începea să domnească la Iași, cu tineretul studențesc care mai târziu s-a transformat în legionarismul lui Corneliu Zelea Codreanu, din care au

răsărit criminali, cari au omorât pe Duca, pe Nicolae Iorga, pe Virgil Madgearu și l-au determinat pe Petre Andrei să se sinucidă (*Magazin istoric*, nr. 8/1967), ca să nu se lase arestat de foștii săi studenți. Eu am avut prilej să discut cu Ion Zelea Codreanu (tatăl lui Corneliu Codreanu) și cu profesorul A.C. Cuza și m-am convins că ei își dădeau seama unde împing tineretul zis entuziast, dar în fapt prost. Eu mi-am făcut datoria și le-am atras atenția asupra talentatului

zat revista și gazeta *Cuvânt moldovenesc*. Dar mai amănunțit vom vorbi despre asta cu prilejul înființării revistei *Viața Basarabiei* și a Asociației scriitorilor basarabeni, în 1932.

De altfel, *Cuvânt moldovenesc* a fost deschizătorul de drum și pentru istorie, pentru adunarea și studiul folklorului basarabean și pentru cooperarea și gospodărirea economică de tot felul a Basarabiei.

Și în privința aceasta trebuie să spun că tipăriturile *Cuvântului moldovenesc* au avut darul să angajeze multă lume moldovenească basarabeană. Au venit în redacția noastră din strada Jucovskaia, nr. 15, a Iașilor, de mai târziu, preoți, învățători, țărani, muncitori și chiar boieri mari, în cari mai trăia spiritul de altădată al frunzașilor basarabeni, cum au fost: Cotruță, Cazimir, Cașu (Casso), Leonard, Codreanu, Hasdeu, Stamati, Vârnav, Russo, Donici și alții. Dar pe toți aceștia i-a întrecut, în vremurile noastre, Vasile Stroescu (*Magazin istoric*, nr. 5/2004), cari, ca un adevărat mecen, a dăruit milioanele lui pentru școlile și bisericile din Ardeal, după ce încercase în zadar să construiască școli moldovenești în Basarabia, iar fratele său, Mihail Stroescu, a construit spitale și biserici în Basarabia. Și ca să fiu cât mai complet în privința boierilor basarabeni, trebuie să mai pomenesc, în treacăt aici, pe renumitul Colibaba, care a câștigat pariul său cu Țancu-Câlcic și acesta a fost nevoit să construiască un mare liceu la Comrat, după ce Colibaba a reușit să cosească un anumit număr de fâlci de fânețe într-un anumit timp. Și tot aici caut să pomenesc și familia numeroasă a boierilor Krupenschi, cari au jucat un rol urât în aristocrația basarabeană, iar unul din ei, ajun-

Vasile Stroescu

gând să fie consilier la Curtea împăratului Nicolae al II-lea, s-a făcut apoi și trădător față de neamul moldovenilor din care se trăgea, asociindu-se cu imperialiștii și reacționarii ruși la Conferința de Pace de la Paris în anul 1919-1920, unde a combătut cu vehemență, în tovarășie cu fostul primar al Chișinăului, actul de unire al Sfatului Țării de la 27 martie 1918. În legătură cu acțiunile acestei familii boierești Krupenschi mai pomenesc și faptul că o cucoană din această familie, măritată cu prințul Veazenschi, a construit clădirea pentru liceul de băieți din Chișinău, de pe strada Viilor, unde Basarabia, eliberată prin revoluția din 1917, și-a ținut ședințele Sfatului Țării, transformând Basarabia din gubernie în republică democratică și independentă, iar prin votul aproape unanim a înfăptuit unirea Basarabiei cu România. Dar despre Unire vom vorbi la vremea sa pe larg și mai documentat.

Iar aici mai țin să pomenesc că în acțiunea *Cuvântului moldovenesc* ne-a fost de mare folos Vasile Stroescu, cari [grăție căruia – *M.Șt.*], printr-o subvenție lunară, puteam să răsplătim pe colaboratori pentru munca lor, căci la început noi nu aveam

atâția abonați cari să ne scutească de grija vieții și muncii noastre. Iar un lucru și mai mare ni l-a făcut Vasile Stroescu la începutul revoluției din 1917, când ne-a cumpărat un vagon de hârtie la Odessa și noi am putut face față marelui lipse de hârtie de tipar. La noi în Chișinău, *Cuvânt moldovenesc* a fost singura publicație care a avut hârtie destulă pentru manifeste și broșuri la ordinea zilei. Și țin să mai adaug că Vasile Stroescu și-a câștigat o dragoste și o popularitate în Basarabia așa de mare, că la alegerile din 1919 a fost ales în trei județe și a trebuit să renunțe la două locuri în profitul altor candidați de pe lista Partidului Moldovenesc basarabean, iar în primul Parlament al României Mari, noi, basarabeni, i-am propus președinția de vârstă și Vasile Stroescu a pronunțat un discurs în care a vibrat mai multă tinerețe românească decât la oricare alt ales al neamului român în prima Adunare Națională. Așa a fost Vasile Stroescu, marele mecen, omul uitării de sine, omul cinstit, cari în viața lui n-a făcut nimănui niciun rău, omul cari, pe moșiile lui, a crescut turme de vite cornute, herghelii de cai, turme de oi și a îngrășat zeci de mii de porci, încât, prin felul lui de a gospodări, a învățat pe țărani de pe moșiile lui să fie cei mai buni gospodari din Basarabia. Eu în viața mea n-am întâlnit un om mai bun și mai vrednic decât Vasile Stroescu și mie îmi place să mărturisesc lucrul acesta cu un sentiment de mândrie pentru rasa noastră moldovenească basarabeană. După câte știu eu, pe Vasile Stroescu – român basarabean – nu l-a întrecut nimeni. Niciun regățean, niciun ardelean, niciun bucovinean, niciun rege, niciun domnitor.

(Va urma)

cani. Basarabienii și rușii aflau pentru întâia dată ce a însemnat anexarea Basarabiei: ea a fost pur și simplu o răpire, un jaf, cum s-au pronunțat mai târziu și inițiatorii materialismului dialectic și istoric, care este la baza statelor socialiste și a partidelor comuniste din lume. Eu am fost felicitat de multă lume din intelectualii Rusiei și Basarabiei pentru lucrarea mea și asta m-a ajutat mult când, din 1913, am început să tipăresc revista, iar din 1914 și gazeta *Cuvânt moldovenesc*.

Ce a fost acest *Cuvânt moldovenesc*? A fost tot ce se putea pe vremea aceea, când Imperiul Rusesc căzuse sub concepția lui Pobedonostev [Konstantin Petrovici Pobedonostev (1827-1907), jurist, profesor universitar, om politic, sfătuitorul de taină al țarului Alexandru al III-lea și al fiului acestuia, Nicolae al II-lea – M.Șt.], care voia din țarul pravoslavnic să facă nu doar conducătorul Rusiei, iar alți politicieni ruși voiau ca această Rusie să domine toată Europa și chiar toată lumea. Norocul nostru a fost că Rusia a mâncat o bătaie formidabilă din partea Japoniei, în 1904, iar mai apoi aceeași bătaie i se pregătea și din partea Germaniei. Din păcate, și Japonia și Germania și-au însușit rolul și politica de imperii mondiale, trezind prin aceasta rivalitatea Americii, Angliei și Franței. De aici s-a pornit și acea politică de întovărășire a acestor trei țări cu Rusia țaristă, iar România a fost atrasă spre această tovărășie pentru a elibera Ardealul și Bucovina, uitând de Basarabia și de pericolul expansiunii rusești în Balcani, în cazul când Rusia va triumfa alături de aliații săi. Toată lumea care se întovărășește cu Rusia pare că uită că acest

Zamfir Arbore

imperiu vrea să ajungă, peste România și peste țările din Balcani, în Marea Mediterană, iar apoi să iasă și în Oceanul

Toată lumea care se întovărășește cu Rusia pare că uită că acest imperiu vrea să ajungă, peste România și peste țările din Balcani, în Marea Mediterană, iar apoi să iasă și în Oceanul Atlantic.

Atlantic. România Brătienilor s-a târguit doi ani cu Rusia și tovarășii ei pentru a-și ușura soarta în caz de intrare în războiul care începuse în vara

anului 1914. Dar târguiala aceasta n-a dus la nimic altceva decât că România a fost izgonită din Muntenia și chiar din capitala Țării Românești.

Ce puteam noi, românii basarabeni, să facem ca să ne ușurăm soarta? Trebuia să ne facem datoria, cum ne dicta dragostea de neam. *Cuvânt moldovenesc*, ca revistă, a început să tipărească literatură pe înțelesul cetitorilor basarabeni, cari erau așa de prost inițiați în acest produs al gândirii și simțirii românești. Am folosit pentru treaba asta pe cei mai buni clasici ai literaturii românești. O făceam aceasta în nădejdea că și dintre condeierii basarabeni se vor crea făurari buni ai cuvântului scris. Nădejdea noastră nu ne-a înșelat. Sub ochii mei s-au născut și s-au dezvoltat câțiva poeți și prozatori cari au ilustrat apoi „pârloaga literară basarabească”, cum ne-au socotit unii miopi din Rusia și din România. Toți condeierii din provincia noastră, care au colaborat la revistele literare românești după unirea Basarabiei cu România, au fost ucenicii *Cuvântului moldovenesc* și ai clasicii literaturii române, pe care i-a populari-

Ion Botez, administratorul publicației *Viața Românească* (stânga), Constantin Stere (centru) și Garabet Ibrăileanu

pesta, solicitând un răspuns până la „12 nov.[embrie], ora 6 p.m.". În acest ultimul comitetul cere ca guvernul maghiar să-i cedeze imediat puterea de guvernare în teritoriul românesc, care cuprinde 23 comitate, împreună cu „toate atribuțiunile vieții de stat", declarând că numai astfel poate garanta liniștea în țară și că „în caz contrar nu răspunde de urmări".

Această solicitare categorică a avut drept urmare călătoria ministrului Oskár Jászi la Arad, unde, în zilele de 13, 14 și 15 nov.[embrie], a inaugurat tratativele guvernului maghiar cu șefii politici ai românilor din Transilvania și Ungaria.

Aceste tratative au avut ca rezultat ruperea raporturilor dintre români și guvernul contelui Károlyi. Ruperea era fatală, fiindcă cele două părți reprezentau două concepții politice diametral opuse. Ministrul Oskár Jászi, într-o formă mai atenuată, le propunea românilor din Ungaria tot aceeași stare de submisivitate politică pe care ei o cunoșteau atât de bine din tradiția vechilor guverne. O. Jászi acorda anumite avantagii administrative, cerea însă păstrarea vechilor funcționari moșteniți de la regimul trecut al maghiarizării, admițea un reprezentant al românilor în guvernul maghiar și, pentru aranjarea diferitelor controverse izvorâte din procesul secular din-

Comisia de zece care a purtat tratativele cu Oskár Jászi, la Arad. În primul rând, de la stânga: dr. T. Mihail, G. Pop de Băsești, dr. V. Lucaciu; în rândul doi: dr. V. Braniște, dr. I. Maniu, dr. A. Vaida-Voevod, V. Goldiș, O. Goga, dr. St.C. Pop (dr. A. Vlad lipsește)

tre români și maghiari, el propunea o comisiune permanentă din cinci membri, dintre care trei maghiari și doi români. Spiritul concesiilor făcute de O. Jászi făcea apel numai la revendicările sociale ale românilor, al căror ideal național își cerea o completă satisfacție pe urma unei apăsări de veacuri. Ca să iasă la iveală mai limpede ideologia cunoscutului maghiar devenit prin ironia sorții colaboratorul celui mai mare latifundiar din Ungaria voi reproduce câteva rânduri numai din discursul său ținut la Arad. Iată-le: „Să judecăm cu multă pătrundere situațiunea internațională. Nu trebuie exagerate pretențiile sub influența evenimentelor militare. Încheierea păcii nu

este în mâinile lui Foch și a[le] altor generali, cari, după cum i-am văzut la Belgrad (O. Jászi face aluzie la gen.[eralul] Franchet d'Espéray, cu care a discutat la Belgrad armistițiul maghiar – nota aut.), nu se deosebesc întru nimic de Hindenburgii și Ludendorffii cu mâna pe spadă, ci pacea va fi încheiată de republica europeană a sovietelor, de consiliul soldaților și lucrătorilor. Promi-

siunile pe cari diferitele puteri le-au făcut, această republică europeană nu le va lua în seamă. Semnul acestei noi directive este și faptul că guvernul maghiar tocmai ieri, în 12 nov.[embrie], a acreditat ca ministru plenipotențiar la Budapesta pe tovarășul Rakovski, trimis de republica sovieturilor rusești. Dânsul cunoaște mai bine ca oricine situația românilor din România și Ungaria". (Rakovski este, cum se știe, un cunoscut aventurier bulgar așezat în România, dovedit prin acte ca cumpărat de agentul german Südekum. Liberat de la Iași, unde era internat în cursul războiului, de către bolșevicii ruși, așa-zisul „socialist român" a devalizat pe refugia-

tii români de la Odessa de mai multe milioane cu cari s-a retras la Moscova, unde camaradul Trotsky i-a acordat misiunea de reprezentant al Rusiei în tratativele cu Ucraina. Prezența lui actuală la Budapesta îi certifică din nou tendințele germano-bulgare. Colaborarea lui cu

Cristian Rakovski (stânga), Leon Troțki (centru) și Constantin Dobrogeanu-Gherea

Continuăm cu partea a doua a articolului scris de Octavian Goga pentru revista The New Europe și apărut, cu titlul The Achievement of Roumanian Unity, în ediția din 9 ianuarie 1919, vol. IX, nr. 117, al publicației. Așa cum precizam în introducerea la prima parte (Magazin istoric, nr. 12/2014), publicăm transcrierea manuscrisului, redactat în limba română, pe care l-am identificat în arhiva personală rămasă de la cărturarul transilvănean de elită Olimpiu Boitoș (1903-1954) și în posesia căreia am intrat de curând. Sublinierile cu cursive îi aparțin autorului, iar parantezele drepte nouă.

Dan NOVEANU

Una dintre puținele imagini ce ni s-a păstrat de la Alba Iulia, colorată de Titus Pittini, colaborator cu mult har al revistei Magazin istoric

OCTAVIAN GOGA

Comitetul național român, în acest timp, ia măsuri pentru a salva teritoriul românesc de anarhie și pentru a organiza o armată națională din regimentele românești cari au început să părăsească frontul după încheierea „armistițiului austriac”. Deputatul Alexandru Vaida, chemat în audiență de arhiducele Iosif, îi declară că e „primul om politic român care de 30 de ani a putut să se înfățișeze în fața unui Habsburg și că poporul românesc își menține dreptul de liberă dispoziție”.

Guvernul din Budapesta, lipsit de orice legături cu țara, s-a dovedit de la început incapabil să mențină ordinea. Călăuzit numai de tendința de a afișa o nouă orientare în politica externă prin multele și intempestivele sale declarații francofile, contele Károlyi nu e în stare să stăvilească prăbușirea generală.

În acest timp, mișcarea românească merge crescând într-o admirabilă solidaritate. Comitetul național cu sediul central în Arad se declară în permanență. Poporul întreg, cu cei cinci episcopi în frunte, îi manifestează absolută încredere politică. O comisiune militară, având în frunte pe generalul Boeriu și maiorul

Vlad, organizează armata națională, care jură credință comitetului.

În fața situației nou create de împrejurări, țara fiind amenințată de grave tulburări anarhice, comitetul național român, sub prezidenția deputatului Ștefan Pop, prezintă în 9 nov.[embrie] un ultimatum consiliului maghiar din Buda-

români, ai căror conducători și-au formulat în modul următor punctul lor de vedere: „Noi, reprezentanții reali ai muncitorilor români din Ungaria, am venit cu bucurie la sărbarea liberării poporului nostru. Voim unirea cu România. În speranța dezvoltării libere a muncitorilor, proclamăm această unire. Socialismul nu exclude sentimentul național. Suntem în situația socialiștilor francezi cari au sărit să apere civilizația de barbaria războiului. Garanțiile pentru libera noastră dezvoltare în statul român le găsim în rezoluțiunea acestei adunări. Cu soții noștri de principii din Ungaria vom fi alături și pe viitor în lupta de clasă. În privința națională însă vom merge pe un drum deosebit. Pentru principiile social-democrației vom lupta mai departe în noul stat”. (Reprodus din ziarele maghiare *Az Est* și *Vilag*, din 2 nov.[embrie]).

Mulțimea de 100.000 de oameni a menținut o ordine exemplară, vânzarea alcoolului a fost interzisă, soldații transilvăneni au executat ordinele comitetului. Toate aceste informații le deținem din lungile dări de seamă ale presei maghiare. Adunarea a ales din sânul său marele consiliu național de 200 de membri, dintre care 20 socialiști. Consiliul a trimis telegramă de supunere regelui și reginei României.

Din sânul consiliului național s-a constituit în ziua de 2 dec.[embrie] comitetul de guvernământ al teritoriului românesc din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, alcătuit fiind în modul următor:

Președintele american Woodrow Wilson

Președintele Consiliului de Miniștri și ministru de Interne: Iuliu Maniu; miniștri fără portofoliu: Basile Lucaciu; Valère Braniște; Octavian Goga; ministru de Afaceri Străine: Alexandru Vaida; Instrucțiune și Culte: B. Goldiș; Agricultură și Comerț: Victor Boutesco; Comunicațiune: Romulus Boilă; Justiție: Aurel Lazăr; Muncă: I. Flueraș; Industrie: V. Jumanca; Război: St.C. Popp; șeful secției codurilor: Emil Hatzieganu; Organizatorul Constituantei: dr. I. Suciu. În Cabinet sunt reunite personalitățile politice cele mai importante și doi socialiști.

Guvernul s-a instalat la Sibiu (ung. Nagy Szeben) și a depus jurământul în fața Consiliului Național. O delegație a plecat la București, să

prezinte regelui guvernul născut din voința populară.

Prin adunarea de la Alba Iulia și prin constituirea guvernului național, românii din Transilvania și Ungaria au tras consecința firească a istoriei lor. Unitatea românismului este astăzi un fapt îndeplinit.

Pentru neamul nostru integral începe acum o nouă perioadă de viață, în care problemele de consolidare internă vor angaja toate energiile. Sentimentul unanim al opiniei publice vede în România nouă un stat național menit să-și înfăptuiască organizarea politică, socială și economică, urmând principiile unei concepțiuni democratice avansate. În raporturile externe corpul nostru național unit, desfăcut în mod definitiv de sub zona de influență germană, va păstra perpetuă recunoștință Puterilor Antantei, al căror spirit de dreptate i-a creat însăși existența de stat. România de mâine, prin armonia ei socială și economică, ce-și va asigura pe urma reformelor sale agrare și politice, va îndeplini și misiunea importantă de a bara avansarea maladiilor sociale din Rusia zbuciumată de bolșevism. Noul stat, pentru care o alianță strânsă cu cehoslovacii, iugoslavii și grecii este o problemă de elementară înțelegere politică, având bunăvoința Aliaților, prezintă toate garanțiile unei așezări solide și înfloritoare.

Stăpânit de aceste credințe poporul românesc unit își așteaptă consacrarea de la Conferința de Pace. ■

Delegația formată din Miron Cristea, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Caius Brediceanu, monseniorul greco-catolic Iuliu Hossu a mers la București pentru a înmăna actul de unire al Transilvaniei

ministerul Károlyi nu e de invidiat. În orice caz, invocarea acestui individ de către O. Jászi, ca un argument pentru înțelegerea maghiaroromână, este stranie.)

Am reprodus aceste linii din discursul ministrului ungur, care reprezintă doctrina social-politică a cabinetului din Budapesta (ziarul *Vilag*, numărul din 14 nov.[embrie]). Ele ilustrează gândirea politică a guvernului Károlyi. Ce era mai firesc, decât ca o asemenea concepție de stat să precipite izolarea noastră desăvârșită? Poporul român din Transilvania, în cadrul principiilor președintelui Wilson, are ca bază dreptul de liberă dispoziție cu atribuțiunile de suveranitate cari decurg în mod normal din acest drept. Dar în afară de această concepție, din care rezultă în mod logic completa independență de stat a națiunii române unite, poporul românesc din Transilvania și Ungaria, cu sănătoasa lui democrație țărănească, refuză în mod categoric ideea unui sovietism internațional preconizată de actualul guvern din Budapesta.

Pe urma rupturii tratatelor, comitetul național român a luat măsurile necesare pentru organizarea adunării naționale de la Alba Iulia, ținută la 1 dec.[embrie] a.c. Întreg teritoriul locuit de români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, cu 123 circumscripții electorale, a fost cutreierat de propagandiștii comitetului. Sentimentul popular a reacționat cu o extraordinară energie. Gazetele din Budapesta înregistrează pe larg această neștirbită solidaritate națională a românilor. Valuri întregi de

Vasile Goldiș,
liderul socialiștilor transilvăneni

popor, sub conducerea preoților și institutorilor, au început să curgă din ziua de 28 nov.[embrie] spre orașul unde voievodul Mihai Viteazul al Walachiei și Moldovei, la 1599, și-a făcut intrarea triumfală, realizând pentru întâia oară visul de unitate al unui neam și unde, cu trei veacuri mai târziu, feudalitatea maghiarilor patronată de Habsburgi a executat prin tragere pe roată pe capii revoluției românești din Transilvania, țărani Horea și Cloșca.

Adunarea națională de la 1 dec.[embrie] din Alba Iulia (ungurește, cacofonicul Gyula Fehervar) rămâne una din cele mai strălucite pagini ale istoriei noastre. Proporțiile ei grandioase și maturitatea de gândire care a prezidat hotărârile luate sunt

un prețios prilej de analiză pentru istoriografia românească. Numerele ziarelor maghiare de la 3 și 4 dec.[embrie] cari relatează pe pagini întregi marele eveniment politic fixează în mod unanim (*Az Est, Vilag, Budapesti Hirlap*, principalele organe din Budapesta) la peste 100.000 cifra celor prezenți. (relatarea detaliată a adunării e reprodusă în mod fidel din ziarele *Az Est* și *Vilag* în ziarul *La Roumanie*, din Paris, în num.[ărul] 49). Ședința celor 700 delegați, aleși pe baza votului universal din 123 circumscripții electorale cu majoritate românească, întrunea toate fibrele organismului nostru național. Alături se găseau preoți, intelectuali, țărani și uvrieri socialiști. De față se găseau delegații românilor din Basarabia și Bucovina, unite deja cu Regatul Român. Ofițerii francezi au asistat, de asemenea, la acest splendid act de afirmare națională petrecut pe Câmpia de la Alba Iulia, unde fluturau mii de steaguri românești și de ale Aliaților.

Transcriem aici hotărârea adunării delegaților, ținută sub prezidenția luptătorului octogenar *George Pop de Băsești*, asistat de câte un episcop din amândouă bisericile românești. Iată rezoluțiunea: [urmează un spațiu liber, unde trebuia să fie textul rezoluției].

Fără a analiza mai stăruitor această rezoluțiune, ea se impune prin caracterul ei național, profund democratic, și prin toleranța deosebită față de minoritățile etnice. La acest spirit de admirabilă reconciliere a tuturor intereselor au contribuit în mare parte și reprezentanții socialiștilor

Generalul Boeriu (primul din stânga) a condus comisia care a organizat armata națională din Transilvania

Pe front, atac nimicitor cu gaze

„În 20 de ani
vom avea război“

va dura până la moartea lui Rolland, în 1944. Apoi a redactat romanul *Monsieur des Lourdines*. I-au fost necesare

luni de muncă înainte să pună în brațe manuscrisul definitiv tânărului său editor, Bernard Grasset. În decembrie 1911 cartea a obținut Premiul Goncourt. Dar încă din februarie Romain Rolland îi scrisese despre ea unui director de revistă din Paris: „Este o carte care într-o lună îl va face celebru pe autorul ei în lumea întreagă“.

După acest mare succes literar, Alphonse s-a apucat de alt roman, *La Brière*. Era aproape gata cu el când a început războiul. A plecat pe front la 4 august 1914, ca infirmier, și a participat, cu ambulanța lui, la bătălia de pe Marna, la Verdun, la Chemin des Dames, la cea de pe Somme. 30 de ani mai târziu, Robert, fiul lui, va strânge scrisorile expediate de pe front soției, surorii lui și lui Romain Rolland.

„Monsieur Château“, cum îi spuneau toți camarazii de arme, sau, uneori chiar mai simplu, „Château“, nu a scăpat nimic din ceea ce a însemnat ororile războiului. Într-o zi își însemna în carnetul de note: „Am înmormântat, adică am pus într-o groapă, într-un interval de puțin peste 14 ore, 48 de cadavre. Atac cu gaz“. Era extenuat și atât de îngrozit de suferința văzută, încât colegii au intervenit și a fost mutat la Cartierul general al Armatei 8, dar nu a putut trăi separat de camarazi. S-a rugat, cu cerul și pământul, a plâns chiar să fie trimis înapoi, pe ambulanță, lângă ai lui. Și a obținut îndărăt postul. Cu câtă bucurie a fost întâmpinat! „Umanitatea va ieși purificată din acest război“, credea el. În acest

Alphonse de Châteaubriant s-a născut în Bretania, în apropiere de Rennes, la 27 martie 1877, având între ascendenți un nobil batav, Gaspard van Bredenbeck. Acesta se stabilise la Angers, în ținutul Loarei, pentru a-și deschide o fabrică de zahăr. Soția lui, rămasă văduvă, a câștigat în 1690 drepturile feudale asupra domeniului seniorial Châteaubriant, la Saint-Gemmes-sur-Loire. Trei generații mai târziu, un alt Gaspard, născut în 1795, va fi bunicul lui Alphonse. Poet solitar, pictor și muzician, îndrăgostit de natură, bunicul Gaspard îl va inspira mult pe Alphonse în romanul său *Monsieur des Lourdines*, cel pentru care a primit premiul Goncourt.

O profeție exactă

După studii la Nantes, tânărul Alphonse a descoperit zona Guérande de la Atlantic, dragă mult lui Balzac, Zola și pictorului Corot. A parcurs-o cu piciorul, și-a umplut caietele de însemnări și desene, a dormit sub cerul înstelat, a împărțit viața cu pescarii, țărani și lucrători la sare. Lumea îl fascina. A locuit mai multe luni la Piriac și a cunoscut acolo o fată pasionată de pian, Marguerite Bachelot-Villeneuve, pe care în 1903 o va lua de soție.

În 1906, când avea 29 de ani, *La revue de Paris* i-a publicat primul text important. În același an i-a fost prezentat scriitorului Romain Rolland, cu 11 ani mai mare decât el și deja un nume. Publicase încă din 1904 romanul fluviu *Jean-Christophe*, unde, prin personajele sale, se lăsa fascinat de cele două națiuni rivale, Franța și Germania, și vorbea despre spiritul european. Personalitatea lui Châteaubriant a fost marcată de acel roman. În 1909 Alphonse îi scria lui Rolland: „Adevărata mea viață interioară datează, știți asta, din ziua când mi-ați întins mâna“. În ciuda tuturor divergențelor lor de opinii politice, prietenia celor doi

Prozatorul francez (în dreapta), în timpul turnării filmului după *Monsieur des Lourdines*, într-o discuție cu actorul Raymond Rouleau (1942)

„MONSIEUR CHÂTEAU” SUB DOUĂ RĂZBOAIE

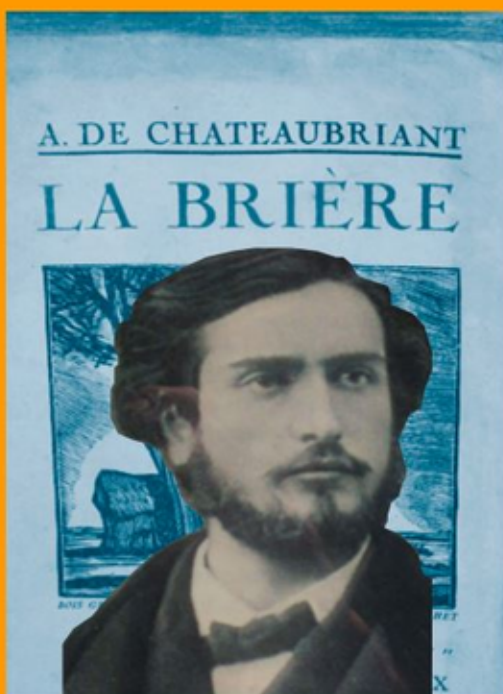
FLORENTINA DOLGHIN

Pasionat de literatură, fostul președinte francez François Mitterrand se interesa într-o zi a anului 1990 de un scriitor uitat de francezi, Alphonse de Châteaubriant (1877-1951). Chiar l-a rugat pe Emmanuel Le Roy Ladurie, pe atunci administrator general al Bibliotecii Naționale, să-i găsească pe moștenitorii romancierului și să le solicite manuscrisele și arhiva pentru a le încredința statului, în ideea creării unui fond, de pus apoi la dispoziția cercetătorilor. Acest Alphonse René Marie de Châteaubriant (a nu se confunda cu scriitorul François René de Châteaubriant, scris cu -d final, 1768-1848, autorul

Memoriilor de dincolo de mormânt) a fost un nume recunoscut în prima jumătate a veacului trecut, pentru a fi apoi aproape uitat.

Scormonind prin biblioteci am aflat despre un român care în 1941 i-a făcut o vizită, chiar neanunțată: prozatorul Ovidiu-Aron Densușianu (1904-1985). Călătoria în Germania, într-un automobil, în Munții Pădurea Neagră, când a aflat de la însoțitorul lui că nu departe, dincolo de o pădure de brazi, își are o casuță scriitorul Châteaubriant, laureatul din 1911 al Premiului Goncourt. Și cum prozatorul român nu-i scăpase nicio carte a francezului, și-a făcut curaj și astfel avea să cunoască un personaj fermecător. Au stat de vorbă mai bine de două ore. „Ce mai e prin România? Am auzit că e o țară frumoasă; îmi pare rău că n-o cunosc...” – i-a spus gazda oaspetelui său.

Întors în țară, Densușianu a scris o cârtică, intitulată Franța și Germania. O

Tânărul scriitor Alphonse de Châteaubriant
și coperta cărții sale

convorbire cu Alphonse de Châteaubriant, urmată de o Scrisoare către mareșalul Pétain, care a apărut la București în același an, 1941. N-am prea găsit traduceri în limba română din opera scriitorului francez (deși în 1923 el a luat Marele Premiu pentru roman al Academiei Franceze), dar lipsa lor nu ar fi greu de explicat. S-ar putea să fi fost asociat, la grămadă, „colaboraționiștilor”, de talia lui Charles Maurras, Drieu la Rochelle, Robert Brasillach, Céline. Pierre de Boisdeffre, în O istorie vie a literaturii franceze de azi, capitolul Literatura franceză sub ocupație, precizează că, „spre cinstea literaturii franceze, cazurile de

trădare netă pot fi numărate pe degete, în timp ce rezistența intelectuală a trezit în rândul scriitorilor un devotament care a mers uneori până la sacrificiul total. Se cuvine să amintim, spune el, motivele, nu toate dezonorante, care i-au împins pe câțiva scriitori să accepte «noua ordine europeană». Astfel, Alphonse de Châteaubriant a crezut că află, în mitologia național-socialistă, un ecou al invocațiilor sale lirice [...] Este o colaborare care nu a mers niciodată până la trădare [...] Călătoria la Weimar a câtorva iresponsabili, unele cronici regretabile, lirismul răătăcit al lui Alphonse de Châteaubriant cântăresc puțin pe lângă opțiunea lui Maurras, Brasillach și Drieu.”

Neîndoios, personajul este interesant fie numai și prin biografia lui controversată – prezentată în contextul centenarului Primului Război Mondial de două reviste de istorie ce apar la Paris –, dacă nu prin opera literară, care l-a atras pe fostul președinte francez.

Maksim Gorki îl conduce la tren pe Romain Rolland, la sfârșitul vizitei scriitorului francez la Moscova

Curând volumul a fost ecranizat; în 1925 filmul era deja în săli. *La Brière* a fost cartea cu cel mai mare tiraj total din perioada interbelică: 600.000 de exemplare. A cunoscut traduceri în germană, apoi în engleză, 26 de editori aplecându-se asupra ei. A urmat, în 1927, *La Meute* (Haita), o năvală stufoasă. Apoi o lungă tăcere, până la publicarea, începând din 1932, a unor capitole din *La Réponse du Seigneur* (Răspunsul Domnului, de găsit și în traducere românească, apărută în anul 2000), prima lui carte religioasă, în ediție definitivă în 1933.

... și se entuziasma de național-socialism

Publicul nu a primit bine acest eseu. Totuși, în 1934 Alphonse era considerat unul dintre cei mai mari prozatori francezi, propus pentru Academia Franceză. În același an a traversat un moment de cumpănă. A cunoscut-o pe Gabrielle Storms-Castelot, o scriitoare, flamandă de origine, care trăia în Franța doar din 1914. Publicase câteva culegeri de poeme și se învârtă relaxat în mediile artistice și literare. La puțină vreme după ce au făcut cunoștință, fiul ei, tânărul André Castelot, viitorul istoric foarte citit și în România, a devenit secretarul particular al lui Châteaubriant. Germanist și germanofilă, admiratoare a lui Wagner, Gabrielle Castelot era pasionată de revoluția național-socialistă instalată în Germania din 1933. Ea l-a dus pe Alphonse dincolo de Rin.

În 1935, în cea de-a doua lor călătorie, au străbătut împreună, ca ca interpretă, țara în lung și lat, în totală libertate, cu automobilul, 7.500 de km. S-au oprit unde au vrut. În același timp, prietenul lui de o viață, Romain Rolland, era la Moscova, oaspete al lui Maksim Gorki, președintele Uniunii scriitorilor sovietici. Al treilea voiaj în Germania, din 1936, a avut un caracter mai oficial: a asistat la deschiderea Jocurilor Olimpice. La Bayreuth a fost primit de Winifred Wagner, nora lui Richard Wagner, compozitorul preferat al lui Hitler, ea însăși mare admiratoare a Führerului; la Nürnberg a fost invitat de onoare la Ziua partidului nazist.

Întors în Franța, a redactat povestirea *La Gerbe des forces* (Mănunchiul forțelor), relatarea călătoriei, apărută la Grasset, în mai 1937. Fascinația lui, prea puțin nuanțată, a făcut ca volumul să nu fie bine primit de critică. Reverii campestre, considerații mistice și filosofice, descrierea, pentru prima oară în Franța, a instituțiilor și organizațiilor regimului pe care le văzuse, Arbeitsfront, Hitlerjugend, de toate erau în cartea lui. Germania național-socialistă era prezentată ca un bastion al creștinătății contra bolșevismului ateu, și asta la trei luni după publicarea enciclicii Papei Pius al XI-lea *Mit brennender Sorge* (*Cu o vie neliniște...*), care condamna rasismul și regimul nazist, caracterul lui păgân.

Înainte să înceapă războiul, Alphonse s-a retras cu Gabrielle Castelot la țară, într-o semilandestinitate, în departamentul Yonne, din provincia Bourgogne. După armistițiul franco-german de la Compiègne, la 22 iunie

Bayreuth. Nora lui Wagner, Winifred, o mare admiratoare a Führerului

Berlin, Jocurile olimpice din 1936, la care spectator a fost și A. de Châteaubriant

sens îi scria soției că pe zi ce va trece, după război, vor vedea în jurul lor mai multă frumusețe, mai multă inteligență, mai multă vitalitate. Disprețuia pe față burghezia, oripilat de „curse ei nebună pentru binele și confortul proprii”. „Oamenii din popor și de la țară sunt frații mei de 100 de ori mai mult decât aproape toți burghezii”. Châteaubriant a aplaudat la început și revoluția rusă din 1917, întrebându-se dacă nu cumva ea marca sfârșitul acestei odioase clase a burgheziei. *Les Lettres des années de guerre* (Scrisorile anilor de război), de fapt, un jurnal personal de front, ni-l dezvăluia profet. Ultima epistolă, cea din 28 noiembrie 1918, se încheia astfel: „În 20 de ani vom avea război”.

Lucid, realitatea privea...

Odată încheiat conflictul mondial, Alphonse, întors acasă, s-a așternut pe scris. Avea de terminat romanul *La Brière*. Era însă tot mai dezamăgit de realitatea din jur, de ce se întâmpla în Franța lui, la care visase altfel pe front. Acum îi venea tot mai greu să vorbească, cum o făcuse în scrisorile de pe front, despre „onoarea de a primi o ploaie de obuze”. Înțelegea că a trăit niște iluzii. „Trecutul dispăruse, morții se îndepărtau și se confesă compatriotului nostru în timpul scurtei vizite a acestuia. Tot ce suferise, tot ce se înălțase pe pământul nostru de-a lungul atâtor generații fusese uitat în frenezia haotică a unui banchet uriaș,

cu legănări de orchestră geneveză. Beți de amăgitoarea biruință de la 1918, ne-am lăfăit în ea ca într-o petrecere. În loc de a birui biruința noastră, am fost biruiți, am fost striviți de ea. Ceea ce înseamnă că n-a fost o autentică biruință, ci numai un cuvânt... Căci o biruință nu alcătuiește un triumf adevărat decât dacă acela ce l-a atins a știut totodată să-l domine. Cine nu e în stare să-și stăpânească biruința dobândită n-are dreptul de a vorbi de victorie. Iată adevărul. Și drama aceasta, latentă la început, din ce în ce mai primejdioasă mai târziu, a durat 20 de ani. Din 1920 o presimțeam, o presimțeam... O puteai citi pe afișele vulgare de pe ziduri, în larma cabaretelor, în coloanele atâtor ziare de scandal, pe fețele oamenilor, în reacția fiecărui eveniment... O frenezie de câștig ușor și de uitare ametea orașele, otrăvea câmpiile... Munca era nesocotită; arta, cultura, gândirea noastră totală se alterau. Banul izgonise idealul, absurdul înlocuise rațiunea, viciul batjocorise familia. Fiind învingători, nu-i așa, aveam dreptul să petrecem, să ne amestecăm, să ne îngăduim orice... Țara, poporul, cine îi mai întreba? Guvernele veneau cu un discurs, guvernau cu discursuri, plecau cu un discurs... Franța milenară devenise o imensă teigheă unde totul era de vânzare, pentru o clientelă ce era și ea de vânzare. Și am ajuns la Blum, am ajuns la război...” Lui Alphonse prietenia cu Romain Rolland îi era de folos. Se ducea adesea în Elveția, unde locuia acesta, și își vărsa focul.

Într-o lună s-a vândut tot tirajul din *La Brière*, editat de Bernard Grasset în 80.000 de exemplare. Critica l-a socotit la unison o capodoperă. Romain Rolland i-a scris: „Acum numele tău este înscris în istoria literaturii franceze”.

Publicația La Gerbe și Alphonse (în dreapta), în redacție, alături de Gabrielle Castellet, secretar de redacție (1943)

În luna mai 1954, am avut parte de o experiență aparte. Încă din 1953, la Depoul Craiova conducerea fusese depășită de evenimente, se înregistraseră multe defecțiuni la locomotive, se făceau revizii și reparații de proastă calitate, apăruseră întârzieri la ieșirea locomotivelor din depou, fie din cauza întârzierii reparațiilor, nealimentării la timp, prezentării la lucru cu întârziere a echipajelor de mecanici și fochiști sau absenței lor etc. Biroul 1, condus de locotenentul de Securitate Iosif Gal, care răspundea de depou, deschisese un dosar de acțiune informativă, încercând să descopere „sabotorii”. I-a ales pe cei care apăreau mai des în notele informative ca presupuși vinovați.

„SABOTORII” DE LA DEPOUL CRAIOVA

GRIGORE ALDESCU-ALDEA

In februarie și martie „au documentat acțiunea”, luând declarații de la „martori”, mecanici, fochiști, meseriași din depou care, într-un fel sau altul, aveau sau avuseseră conflicte cu cei presupuși sabotori. Apoi s-a întocmit referat de arestare pentru patru persoane, referat trimis la București și aprobat de generalul Vladimir Mazuru, care în ianuarie 1954 îl înlocuise pe Gluvacov la conducerea Direcției a VI-a.

Cei arestați erau: inginer șef Gheorghe Dragomir, șeful de tură Virgil Dediu, maistrul Traian Negrea și șeful de echipă Marian Popa. Au fost trimiși la București pentru a fi anchetați de un serviciu de anchetă nou înființat în Direcția a VI-a, condus de un maior Weiss, venit de la Cluj.

În jurul datei de 15 mai, șeful serviciului de la Craiova primește un ordin de la Mazuru să trimită doi ofițeri proveniți din depouri C.F.R. ca să sprijine serviciul de anchetă, care

nu se descurcă cu unii termeni de specialitate. Am fost trimis eu, fost mecanic de locomotivă, și Anghel Fome, fost lăcătuș. Ajunși la București, am constatat că nu era vorba de niciun fel de ajutor de specialitate. Maiorul Weiss m-a repartizat să îl anchetez pe Virgil Dediu, iar lui Fome i-a revenit maistrul Traian Negrea.

După o săptămână de anchetă, m-am convins că Dediu era nevinovat. În dosarul foarte voluminos, de peste 500 de pagini, erau informații din care rezulta că el merita să fie decorat pentru măsurile luate, inclusiv scoaterea unor locomotive din depou și plecarea la drum, după tura sa de serviciu, în locul unor mecanici care întârziu ori absentau din diverse motive. I-am relatat acest fapt lui Weiss, la sfârșitul săptămânii, când se analiza rezultatul anchetei. În acel moment a intrat pe ușă generalul V. Mazuru. Impozant și autoritar,

1940, și instalarea guvernului Pétain la Vichy, la 2 iulie același an, întors la Paris, a vrut să scoată o revistă, „un generos organ european de limbă franceză, pentru a servi ca punct de sprijin țării în noua ei existență”. Proiectul a căpătat repede girul lui Otto Abetz, ambasadorul Germaniei la Vichy. Așa a apărut săptămânalul *La Gerbe*, titlu ce sugera povestirea din 1937. Primul număr a ieșit la 11 iulie 1940, în 140.000 de exemplare. Gabrielle Castellet asigură secretariatul de redacție.

Jean Cocteau (stânga), alături de Gabrielle Castellet, în 1952, la Kitzbühel, în vizită la retrasul Alphonse

Șase ani ascuns într-o fermă părăsită

Dar curând germanii au impus un nou redactor-șef, un tânăr berlinez, Eitel Moelhausen. O redacție bicefală nu putea funcționa. Alphonse n-a mai călcat pe la revistă șase luni, până în mai 1941, când tânărul coleg a fost trimis în misiune în Orientul Mijlociu. Dar din funcție tot a fost înlocuit, de Camille Fégy, fostul secretar de redacție de la *Humanité*.

La Gerbe se voia literară și culturală mai degrabă decât politică. Châteaubriant a atras în paginile publicației sale nume mari, ca Jean Anouilh, Henry de Montherlant, Sacha Guitry, Paul Morand, Jean Cocteau, Colette etc. Hebdomadarul se delimita net de antisemitismul ambiant. De altfel, Châteaubriant nu a scris un rând împotriva evreilor. O singură revistă nu i-a ajuns însă scriitorului. La sfârșitul anului 1940, a fondat alta, *Groupe Collabora-*

tion, un fel de centru de influență pe lângă actorii vieții culturale, economice și științifice. Consiliul de onoare număra mai mulți academicieni, dar... și pe scriitorul Drieu la Rochelle. Până la sfârșitul anului 1943, publicația a strâns în jurul ei nume de primă mărime ale intelectualității, căreia i se adresau manifestările organizate de ea, în principal, conferințe ce umpleau auditoriile.

De la sfârșitul lunii iulie 1944, în condițiile avansării armatelor aliate, Gabrielle Castellet a insistat ca ei doi să părăsească Franța. S-au refugiat în Alpi, aproape de Garmisch. Scriitorul a aflat de la radio despre moartea lui Romain Rolland, cât și despre punerea sa la index de către Comitetul național al scriitorilor, dar și despre curțile marțiale și despre execuții. Cuplul s-a mutat în Tirolul austriac, alăturându-se șuvoiului de refugiați de după înfrângerea armatei germane. La Kitzbühel, din întâmplare, au găsit adăpost la văduva unui poet, prieten cu Romain Rolland. Ea i-a ascuns la o fermă părăsită, unde au rămas șase ani. Protecția lor, deși antinazistă, i-a hrănit, a avut grijă de ei, le-a procurat acte de identitate false.

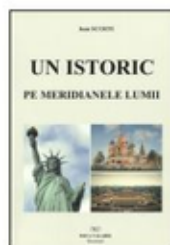
„Profesorul Wolf” a aflat de la radio că, la 25 octombrie 1948, Curtea de Justiție a Senei l-a condamnat la moarte în contumacie. Căutat de poliție, Châteaubriant a trăit retras, nu a primit vizitatori, singurul pe care îl vedea fiind Jean Cocteau. În tot acest timp a continuat să lucreze, să scrie. Începând din 1949 a purtat corespondență cu fiul lui, Robert, fost secretar al lui Bernard Grasset și director al editurilor André Bonne. Sănătatea fiindu-i tot mai precară, a murit la 2 mai 1951, în sanatoriul de la Kitzbühel, fiind înmormântat în curtea plină de flori și verdeață a bisericii.

Poate că, dacă nu ar fi urmat-o docil în pasiunea ei pentru Germania nazistă pe Gabrielle Castellet, azi Alphonse de Châteaubriant ar fi fost în Panteon. ■

Scriitorul (cel cu bastonul), încă participant la reuniuni

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **Ioan Scurtu – UN ISTORIC PE MERIDIANELE LUMII**
Editura Mica Valahie, București, 2013, 275 pp.

● **Ioan Opreș – ISTORICUL EMIL PANAITESCU ȘI ȘCOALA ROMÂNĂ DE LA ROMA**
Editura Oscar Print, București, 2014, 233 pp.

● **Valeriu Avram – CERUL ÎN FLĂCĂRI (1914-1918). AVIAȚIA BELIGERANȚILOR ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL**
Editura Militară, București, 2014, 476 pp.

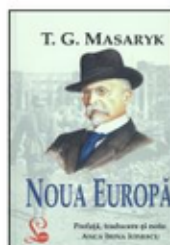
● **Glenn E. Torrey – ROMÂNIA ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL**
Editura Meteor Publishing, București, 2014, 448 pp.

● **Dr. Romus Dima – I.G. DUCA ȘI ROMÂNIA MODERNĂ**
Editura Fundației Culturale Gheorghe Marin Speteanu, București, 2014, 538 pp.

● **Cornel Constantin Ilie – REGIMUL COMUNIST ȘI MUZEEL DE ISTORIE DIN ROMÂNIA**
Editura Dobrogea, Constanța, 2013, 366 pp.

● **T.G. Masaryk – NOUA EUROPA** (Prefață, traducere și note: Anca Irina Ionescu)
Editura Lider, București, 2014, 166 pp.

● **EXPERIMENTUL PITEȘTI - DEPORTĂRI POLITICE ÎN REGIMURILE DICTATORIALE COMUNISTE, EDIȚIA a XIII-a, PITEȘTI, 27-29 SEPTEMBRIE 2012** (editor și coordonator Ilie Popa)
Fundatia Culturală Memoria, Filiala Argeș, Pitești, 2014, 605 pp.

● **Tiberiu Soare – PENTRU CE MERGEM LA OPERĂ**
Fundatia Calea Victoriei, București, 2014, 272 pp.

● **SUB SEMNUL MINERVEI. 150 DE ANI – COLEGIUL NAȚIONAL I.L. CARAGIALE PLOIEȘTI** (coord. Petre Năchilă, Vasile Moga, Traian Lazăr)
Editura Nomina, Pitești, 2014, 295 pp.

● **VITRALII. LUMINI ȘI UMBRE** (revista veteranilor din serviciile române de informații)
Anul IV, nr. 14, București, 2013, 134 pp.

● **REVISTA ROMÂNĂ DE ISTORIE A PRESEI** (editată de Asociația Română de Istorie a Presei)
Editura Accent, Anul VII, nr. 1 (13), 2013, 228 pp.

fi cam băga în sperieți pe cei mai slabi de înger, mai ales dacă din vreun motiv oarecare mai era și indispus. De această dată era însă relativ bine dispus. Mazuru a întrebat: „Ce faceți, măi, aici, la ora asta?”. Era 15.30 și programul se termina la 14.00. Weiss, care sărise primul în picioare la intrarea directorului, a început să raporteze că se făcea analiza anchetei grupului de la Craiova.

„Ce raportați, mă?” – m-a întrebat Mazuru. I-am spus că omul pe care îl anchetez de o săptămână e nevinovat și că în dosar – i-am menționat documentele și paginile, scoase pe o notă – există materiale din care rezultă că Dediu trebuia decorat, și nu arestat pentru modul cum rezolvase unele cazuri complicate în turele sale de serviciu. V. Mazuru a părut a se mira și mi-a zis: „Mă, dacă este așa, fă un scurt raport de maximum o pagină cu ce ai spus aici și vino cu el la mine să îl aprob, să eliberăm omul. Eu am aprobat arestarea, dar desigur nu am văzut pentru fiecare ce materiale sunt în dosar”.

Il-am dus. L-a citit cu atenție. În mod normal ar fi trebuit să-l semneze și Weiss, dar l-a aprobat doar Mazuru, zicându-mi: „Măi, dă-i omului și niște bani, că nu o avea cu ce se înapoia la Craiova. Uite, am aprobat 150 de lei, ia-i de la Constantin”.

Acesta era secretarul Direcției și șeful de cabinet al directorului.

L-am condus pe Dediu la ieșirea din minister. Mi-a mulțumit. Ne cunoșteam încă din 1949, când lucrasem la Depoul Craiova, ca fochist stagiar. Când m-am întors la Weiss, mi-a spus că pot pleca și eu la Craiova, pentru că îi demobilizez anchetatorii prin poziția mea.

Bietul coleg Fome mă aștepta. „Eu ce mă fac, că și Negrea al meu e tot așa, nevinovat, și pentru el sunt în dosar astfel de informații”. „De ce nu ai raportat – l-am întrebat –, că Mazuru a rămas cu voi, după ce am plecat să scriu raportul?”. „Nu am raportat pentru că mi-a fost frică și nici nu mă pregătisem și documentasem așa bine cum ai făcut dumneata”. „Nu-i nimic, o faci la prima ocazie, sâmbăta viitoare” – l-am sfătuit.

A făcut-o, dar numai în fața lui Weiss, care i-a oprit raportul și nu l-a mai prezentat lui Mazuru. În schimb, l-a expediat și pe Anghel Fome înapoi la Craiova, că altfel nu mai aveau ei ce lucra.

Cei trei au mai rămas în anchetă încă un an. În mai 1955, Gheorghiu-Dej i-a solicitat lui Drăghici, ministrul de Interne, să îi prezinte o situație cu toți ceferiștii ce se găsesc arestați în anchete la M.A.I. sau la regiunile din țară, cu specificarea motivelor pentru care erau arestați. Erau vreo 1920 cu toții, opt-nouă suspecți de sabotaj și restul suspecți de hoție sau alte infracțiuni. Gheorghiu-Dej a scris pe documentul respectiv să fie puși în libertate cei reținuți pe motive politice sau sabotaj, iar ceilalți să fie cercetați în libertate și numai după pronunțarea Tribunalului să se ia măsurile ce se cuvin. De unde plecase decizia lui Gheorghiu-Dej?

Pentru cei trei rămași în arest, soțiile lor făcuseră un memoriu, pe care îl adresaseră lui Dej, la îndemnul lui Dediu. Memoriul fusese trimis lui Gheorghiu-Dej prin Comitetul de partid al Regionalei C.F.R. Craiova, care-l avizase pozitiv, menționând că cei trei erau membri P.M.R. și Comitetul de partid nu fusese consultat la arestarea lor ca „sabotori”. ■

Intervenția lui Dej se explică și prin faptul că el însuși se considera un ceferist și fusese implicat în greva de la Grivița, din 1933. În imagine: pregătiri pentru cuvântarea pe care liderul comunist a rostit-o la mitingul din curtea Atelierele C.F.R. Grivița, la 16 februarie 1945, cu prilejul împlinirii a 12 ani de la grevă

Principelui moștenitor îi era foarte frică de regele Carol, nota generalul Socec (dreapta); în foto din stânga, de la dreapta: regina Elisabeta, Carol I, Ferdinand, Maria, tânărul Carol

ALEXANDRU SOCEC ÎN PREAJMA FAMILIEI REGALE

Dr. ADRIAN-SILVAN IONESCU

Mulți dintre contemporani l-au considerat un ofițer de salon, slab pregătit și lipsit de abnegație, fără experiență și spirit de inițiativă. Toate acestea s-ar fi datorat faptului că activase mai mult în administrația centrală și în preajma Palatului Regal, ca aghiotant princiar, și mai puțin la comanda unor unități.

Rafinat, stilat, elegant, cu aspect plăcut și o cultură care depășea cu mult pregătirea și orizontul unui militar de carieră (meloman avizat, prețuitor al artelor plastice, cititor pasionat de literatură), interlocutor agreabil, poliglot (stăpâna la perfecție germana, franceza și engleza), bun dansator, excelent călăreț și cunoscător al cailor, Alexandru Socec (1859-1928), căci despre el este vorba (Magazin istoric, nr. 8/1998), era o companie plăcută și căutată în înalta societate, fie ea din Viena, București, Berlin, Baden-Baden, San Remo sau Nisa.

La începutul lunii martie 1885, când se afla la Viena, la specializare, făcuse cunoștință cu o frumoasă și tânără americană dintr-o foarte bogată familie din Philadelphia, Susie Harlan-Price, cu care s-a căsătorit. A intrat astfel în cercurile de la Curte, înrându-se cu importante familii din protipendada austro-ungară și prusiană. Cumnații săi erau baronul Edmund von Wucherer-Huldenfeld, locotenent de arti-

lerie, șambelan al împăratului Franz Joseph și șeful casei militare a arhiducelui Eugen; baronul Gabor Bornemisza, locotenent de husari și șambelan al Kaiserului; principele Friedrich von Ardeck, fiul ducelui de Hessa, înrudit cu regina Württembergului.

Socec avea relații înalte și în țară: era prieten intim, încă din copilărie, cu Take Ionescu (Magazin istoric, nr. 9/2014). Când socrii americani vizitează tânărul cuplu la Bucu-

rești, aceștia sunt prezentați la Palatul Regal, apoi invitați la o serată muzicală la Curte, unde regele Carol I conversează vreo trei-patru minute cu Socec, iar regina Elisabeta se întreține mai mult cu el despre muzică și literatură.

Frumoasă ca un vis frumos

În 1895, Al. Socec a fost mutat la Regimentul 4 Roșiori, unitate formată special

GERAR

18

1935. În cinstea pictorului catalan Salvador Dali, la New York se organizează un bal mascat. Însuși maestrul desenează invitația. Costumul Galei, soția lui, provoacă scandal. Tema manifestării este suprarealismul și, sub acest cuvânt-cheie, ecoul balului ajunge și în Franța. Dali se deghizează în Dali, cu o vitrină înaintea pieptului, în care se află o cârje. Gala poartă, în seara balului, o fustă roșie și o bluză verde de celofan, pe corp, coafura ei reprezintă un bebeluș mâncat de furnici, al cărui cap este distrus de o langustă fluorescentă. Ca accesorii are mănuși albe și aripi negre. În America lumea încă nu a uitat asasinarea copilului popularului aviator Charles Lindbergh, asasinii aflându-se în fața sentinței finale. A doua zi în ziare apar articole cu titluri ca *Familia Dali se împodobește cu imaginea însângerată a bebelușului Lindbergh*. Scandalul este perfect. Din acel moment în S.U.A. suprarealismul este asociat, o dată pentru totdeauna, cu Dali și Gala. „Nu mai eram propriul meu stăpân, va scrie artistul. În curând suprarealismul va însemna doar persoana mea“.

20

1649. Regele Carol I al Angliei, a cărui domnie a fost marcată de ciocniri frecvente între suveran și Parlament, ele culminând cu un război civil, este dus la Westminster Hall pentru a fi judecat pentru trădare. În aceeași sală a stat cândva pe tron, însoțit de cei mai importanți nobili ai țării, pregătindu-se pentru încoronare. Acum ascultă acuzațiile ce i se aduc: „uciderea a mii de oameni ai acestei țări“ în războaiele civile, „vinovat de toate trădările, crimele, prădările, arderile, stricăciunile, pustiirile, pagubele și relele“. Verdictul prestabilit este moartea prin decapitare, deși nu exista un precedent de judecată a unui monarh, considerat unsul lui Dumnezeu. Carol I Stuart reușește să strălucească. Refuză să legitimizeze spoiala de proces, pretext pentru comiterea unei crime legale, și se apără. Demn, contestă caracterul legitim al curții care îl judecă. „Dacă puterea fără lege poate face legi, poate modifica legile fundamentale ale regatului, atunci nu se știe dacă în Anglia există vreun supus care poate fi sigur de viața lui sau de orice bun care îi aparține“. Argumentele sale nu au niciun efect. Carol I este condamnat la moarte.

23

1465. În urmă cu 550 de ani, Ștefan cel Mare cucerește cetatea Chilia, stăpânită de unguri. Însuși sultanul Mehmed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, a remarcat valoarea strategică a acesteia: „Atâta vreme cât Chilia și Cetatea Albă le țin și le stăpânesc românii, iar ungurii Belgradul sârbesc, noi nu vom putea avea nicio biruință“. Momentul expediției este bine ales, pentru că oastea regelui Matia Corvin luptă în Bosnia cu otomanii. Domnul Moldovei a stabilit o înțelegere secretă cu locuitorii cetății, așa încât el intră în oraș la miezul nopții, cu oastea sa, pe o poartă deschisă de târgoveți. În urma bombardării citadelei de artileria moldoveană, în cursul zilei de 25 ianuarie, Chilia se predă. Ștefan instalează doi pârcălabi, pe Isaia, cumnatul lui, și pe Buhtea. Pentru a potoli eventuala ripostă otomană, trimite sultanului tributul și alte daruri.

25

1955. La aproape zece ani de la încheierea celui de Al Doilea Război Mondial, Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. decretează brusc încetarea stării de război cu Germania, ceea ce provoacă o oarecare surpriză în capitalele fostelor aliate, unde doar experții mai știu că Kremlinul nu a făcut încă acest demers. Puterile occidentale au pus capăt stării de război între ele și națiunea germană de mai bine de trei ani. *Pravda* salută momentul, ca pe „un nou pas pe drumul întăririi păcii și prieteniei“ între Germania și Uniunea Sovietică, iar *Le Monde* comentează că „au trecut mulți ani de când Moscova face imense eforturi să convingă Germania că nu are o prietenă mai bună decât Uniunea Sovietică. Or, până recent, aceste eforturi au rămas fără rezultat [...] Perspectiva de a pune din nou mâna pe arme, pe măsură ce prinde contur, încântă tot mai puțin o țară asupra căreia experiența militarismului a lăsat urme îngrozitoare și care astăzi vrea mai ales să trăiască liniștită.“

Ferdinand și Maria la un bal costum, la Cotroceni...

care nu dansau Cotillonul au privit cu interes frumosul tablou. Regele mi-a spus de trei-patru ori: «Foarte bine. Vă mulțumesc». Un efect colosal a făcut ultima șarjă [pe] care am făcut-o în fața M.M.L.L. și odată au îngenunchiat 120 de perechi ridicând 240 de drapele în cele 6 culori! Au trecut două zile și totuși nu se vorbește decât de reușita marelui bal de la Palat.»

Conflict între generații

secolul al XVIII-lea. La 14 februarie 1893 notează în jurnalul său: „Cel dintâi mare bal la Curte. Am fost însărcinat de M.S. Regele să aranjez eu Cotillonul [dans cu figuri și scene mimice] pentru 120 de perechi. Am fost la Viena trei zile de am cumpărat toate surprizele pentru Cotillon și în seara de 12 februarie s-a dat semnalul începerii la ora 1 fix. Am făcut șase culori a 20 perechi: roșu, galben, albastru, verde, lila, rose; mi-am ales următorii ca ajutoare: pe sublocotenent George Sutzu, sublocotenent Herescu Th., locotenent Pretorian Eraclie și doi civili, Costică Assan și Costică Miclescu. Fiecare purta o eșarfă lată a culoarei pe care o conducea [...]. În timpul Cotillonului s-au servit două rânduri de supeu cald; iar la 3 ½ am condus pe cele 120 perechi la 6 mese mari, tot pe culori. M.M.L.L. și mai toți

Când a observat că în jurul prințesei s-a adunat o clică de profitori și ariviști care încercau să o monopolizeze, Socec folosește ocazia că Maria i-a cerut o lămurire asupra celor care foloseau titluri nobiliare ca în Occident, pentru a o avertiza asupra pericolului de a se îndepărta de tineret. Acel dialog îi relevă inteligența interlocutoarei cu sânge albastru, căreia îi prevede un viitor strălucit în țara peste care urma, la un moment dat, să domnească. „Împrejurul prințesei s-a format o «clică» care vrea să facă accesul altor muritori dacă nu imposibil, dar foarte greu. În primul rând sunt cei de la Palat, care formează o barieră!, în al doilea rând damele oficiale – ministresele și [soțiile] câtorva generali; bineînțeles că și eu cu Susie nu eram bine văzuți de «clică»; n-am reacționat înainte de a simți pulsul prințesei

– mai era o a treia categorie de dame cari aveau aerul să se pue cam pe același picior cu prințesa: erau «prințesele» noastre. Cu venirea în țară a prințesei s-a făcut o nouă recoltă de principii și prințese la noi – cari până atunci lăsau acest «predicat» la două-trei familii: beizadelei Mitică [Ghica], beizadelei Grigore Sturdza-Vițelul și lui «Sutzu din strada Colței». Acum au început toți: Ghiculești, Știrbey, Sutzu, Sturdza, Mavrocordat, Roznovanu, Caradja, Mavrogheni, Moruzzi, Calimaki, plus conții Văcărescu, Filipescu etc., etc., să-și etaleze blazonul! Or, nu știu cine, dar presupun că chiar regele a dat prințesei explicațiuni și [ea] mi-a spus: «Cine sunt dintre atâția prinți și prințese – echt – veritabile?». Eu i-am spus: «Alteță, toți sunt de foarte bune familii – boieri de neam cari se pot compara cu cele mai vechi familii din străinătate, însă portul titlului este interzis la noi – și numai tolerat! Unii sunt foarte mulțumiți dacă aud că li se spune prinț –, dar cea mai mare parte nu mai ține la titlu decât în străinătate!» Prințesa mi-a spus exact următoarele cuvinte: «Ce nu-mi place este că multe dame bătrâne – ministrese și generălese – caută să mă separe de tineretul societății!». Asta era apa pentru moara mea: «Alteță, nu puteți neglija garda veche, dar după câteva fraze îi puteți lăsa – la bufet; Alteța Voastră va trăi cu această generație!, de ea aveți nevoie, cu ea trebuie să faceți legături trainice. Cei de la Curte sunt schimbători!». «Da – m-a întrerupt –, ai dreptate – *das sind Kettenhunde*» [sunt câine de lanț]. Prințesa este extraordinar de deșteaptă

Soția lui Alexandru Socec

pentru principesa Maria, care era colonel onorific al ei. Chiar principele moștenitor solicitase aducerea lui acolo, pentru că era un bun călăreț. Astfel, căpitanul Socec se afla adesea în anturajul princiar. În jurnalul său descrie cu mult entuziasm parada de la 10 mai 1896, când tână și frumoasă principesă a defilat în fruntea regimentului ei: „Parada a fost un triumf. Prințesa în uniforma Regimentului 4 Roșiori a stârnit nemaiauzite urale și aplauze. O ploaie de flori s-a revărsat pe drumul prințesei; ea era frumoasă ca un vis frumos! Nu numai bărbații – dar toate femeile erau amoroze de prințesa Maria: călare pe «Jimmy» părea că este lipită de cal!”

Prințul Ferdinand nu călărea deloc bine și chiar se temea de cai. Îl putuse observa foarte bine fiindcă, în 1889, îi fusese atașat ca ofițer de ordonanță. Memorialistul relatează că principele era deosebit de emotiv și timid, iar în prezența femeilor se pierdea cu totul ori se ambala foarte ușor. Era, însă, un observator foarte fin și atent al oamenilor, șiret, sarcastic, iar

uneori, invidios și răutăcios. După afirmațiile lui Socec, îi plăceau „două lucruri – băutura și femeile!”. Când fusese în vizită la Sigmaringen, la întoarcere îi adusese lui Socec drept cadou o cravașă cu mâner de argint și inițiala F încoronată. Principele era, de obicei, vesel, râdea mult și cu ușurință, pentru orice fleac, îi plăceau glumele cam groase („scabroase”, le numește memorialistul), iar când juca cărți se bucura ca un copil dacă câștiga și se supăra când pierdea.

Principele se temea de rege

Principelui moștenitor îi era foarte frică de regele Carol și nu îndrăznea să îi iasă din voie. Era obligat să meargă să lucreze la diverse ministere, iar Socec îl însoțea ca aghiotant. „Am fost și eu de două ori cu el la minister și am văzut «ce lucrează»! Fumează două-trei țigări mari și repetă ultimul cuvânt, adăugând de trei-patru ori – ah ta-ta-ta!, dar n-a înțeles nimic până se schimbă conversația românească în franțuzește!”

La scurt timp după sosirea în țară, principesa Maria de Saxa-Coburg-Gotha leagă prietenie cu soții Socec. Cele două tinere soții, ambele anglofone, se înțeleg de minune. Socec organiza serate cu muzică, dans și jocuri de societate, pentru tânăra pereche princiară, la Palat sau la diverse mari familii boierești, precum Suțu, Cesianu, Pherekide, Cantacuzino-Nababul. El o învață pe Maria să danseze, pentru că aceasta, în afară de „valsul greoi german”, nu cunoștea niciun alt dans. Prințesa, de 17 ani, era „de o naivitate încântătoare”, vorbea nemțește cu regele și chiar cu prințul Ferdinand, pentru că suveranul nu știa englezește, iar moștenitorul său nu o stăpânea prea bine. „Dar am observat că și prințesa – remarcă memorialistul – face greșeli când vorbește englezește! În general, afară de călărie și ceva pictură nu se simte o educație culturală prea dezvoltată!”

În 1893 și 1894, Alecu Socec a fost însărcinat de rege să se ocupe de balul costumat al Curții, având ca temă

Maria în uniforma Regimentului 4 Roșiori

d-tale [prințul Ferdinand] ce ai văzut. Textual: El are mare nevoie să învețe ceva, că nu știe nimic!». Îmi dau bine seama ce scriu!, dar, textual, așa mi-a spus și a adăugat: «Îl cunosc personal – n-a învățat nimic, ca și frații săi –, dar dacă ți-o spun d-tale o spun ca voi – care vă iubiți patria voastră – să-l faceți să bea mai puțin și să învețe ceva de la marele său unchi».

Pentru regele Carol I și regina Elisabeta, Socec avea o mare admirație. Ei erau modelele sale ideale, ce nu sufereau vreo critică, vreo ironie sau observație.

Regele se ocupă îndeaproape de armată, iar armata îl iubea. Ca soldații să-l simtă aproape, regele a reluat obiceiul de a merge de Paște la cazarmă, pentru a serba Învierea alături de soldați. „Era înainte vreme un obicei tradițional – notează Socec la 21 mai 1888 – ca vodă să ciocnească ouă roșii cu soldații în noaptea de Paști; regele reintroduce bunele tradiții! El a fost primit de ofițeri și de trupă cu un entuziasm de nedescris – entuziasm veritabil, nu comandat! Regele și regina sunt iubiți de soldați.”

Socec, devenit între timp general, a fost foarte surprins când regele i-a oferit medalia campaniei din 1913 și i-a relatat cum chiar el fusese autorul compoziției acelei distincții: „Ca de obicei am fost duminica trecută la M.S. Regele pentru a prezenta raportul și diferite alte cestiuni. M.S. Regele îmi întinde o mică cutie: «Primiți de la regele dv. o amintire – Medalia Avântul Țării – care va [co]memora campania noastră în Bulgaria (Eu mi-o

Generalul Oskar von Lindequist

procurasem deja din comerț). Ați contribuit cu multă activitate la întreaga mea operă...”

Antropofagul general Georgescu

Odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, memorialistul sesizează o atmosferă de nesiguranță generală în sânul familiei regale. Prințul Ferdinand, de pildă, se interesa care erau moralul și simpatiile trupei și ofițerilor: „M-a întrebat prințul Ferdinand – notează Socec pe data de 30 august 1914 – cum sunt simpatiile în armată?”

Eu: «Alteță Regală, eu nu prea stau de vorbă cu militarii asupra acestui subiect!»

A.S.R.: «Dar curentul general între ofițeri?»

Eu: «În general, corpul ofițeresc simpatizează pentru armata franceză; stimează mult armata germană, însă disprețuiește pe cea austro-ungară».

A.S.R.: «Dar pe ruși?»

Eu: «Mi se pare că rușii nu sunt iubiți, însă temuți! Românul are un fel de respect [față] de tăvălugul rusesc.»

A.S.R.: «Dar g[eneral]ul Georgescu ce face?»

Eu: «Acela mănâncă la dejun trei nemți și seara patru!».

A.S.R.: «Înțeleg să nu iubească pe germani, dar nu înțeleg să înjure ca un surugiu o întreagă nație. Țăluia am să-i iau comanda, l-aș împușca!».

N-am mai zis nimic ca să nu măresc furia prințului Ferdinand, cu toate că generalul Georgescu, comandantul Corpului 5 Armată, nici nu merita o menajare; un far-seur incapabil, un individ fără caracter, un parvenit al intervențiilor diferiților protectori cari ascultau linguşelile acestui fecior de cârciumar.”

În ziua de 21 septembrie 1914, Socec notează cu îngrijorare: „Sănătatea regelui Carol lasă de dorit. Sunt sigur că contribuie mult la starea lui enorma enervare care-l sbuciumă. Lupta lui între iubire către țara pe care a condus-o 48 de ani și legăturile cu Puterile Centrale! Eu am însă credința că regele va sfârși prin a merge contra Austro-Germaniei, sau abdică!”

Mă tem mai mult de prințul Ferdinand, însă pe el îl va schimba principesa Maria. El n-are nicio voință bine stabilită.”

Iată cum se desprinde din paginile jurnalului lui Al. Socec imaginea unei lumi care, pentru el, timp de aproape două decenii, a avut în centru familia regală română. Cititorul va fi însă de acord cu noi că imaginea acestei lumi era aceea care dădea în multe privințe dimensiunile societății românești de atunci. ■

... și un evantai-carnet de bal

– își dă imediat de toate seama! Ea zice: «Eu trebuie să mă plec – trebuie să fac chiar sacrificii; noi trebuie să jucăm teatru, dar mai am timp până la teatru».

Este adevărat că prințesa nu neglijează pe nimeni, are un cuvânt amabil sau un surâs sau o glumă pentru fiecare! *Sunt convins că prințesa va juca un rol la noi în țară!* El [prințepile Ferdinand] este mult mai stângaci! Abia găsește cuvintele, dar în schimb întrebuințează o mimică foarte variată – enorm pierde Prințul dacă este în apropierea Regelui!“

Părerea unui general german

Moștenitorul tronului nu avea prea multă considerație pentru unii generali și ofițeri superiori și nu se sfia să își expună opiniile în fața aghiotantului său la cina intimă pe care au avut-o pe 16 aprilie 1890: „Am observat că prințul are o judecată foarte severă în contra a mulți ofițeri, generali și superiori! Prințul nu este prost, este foarte șiret, foarte sarcastic și are o mare

doză de răutate și este extraordinar de [bun] observator! Eu mă feresc grozav să-mi dau opinia – prefer să cumpăr în loc de a vinde.

Prințul are mare stimă de g[eneral]ul Arion – adaugă însă, sarcastic –, păcat că are o Xantipă [soția lui Socrate, despre care legenda spune că era rea de gură] de nevastă; de g[enera]l Fălcoianu a zis că este șef de trib!, de g[enera]lu Pillat a zis că este un măcelar, de colonel Jacques Lahovary a zis că este un fel de Boulanger [general francez (1837-1891), inițiatorul unei mișcări naționaliste ce i-a împrumutat numele]. Astfel,

are de fiecare câte o notă critică! Mă întreb cine oare l-a pus la curent cu toate nimicurile și cancanurile! Ah, cancanuri îi plac grozav!“

Această minimalizare și persiflare a comandanților armatei române se datora, într-o mare măsură, admirației pe care o nutrea pentru armata prusacă în care își începuse cariera ostășească. Dar unii dintre foștii camarazi și superiori ai prințului nu aveau o părere prea bună despre pregătirea sa militară, considerând că era superficială și că tânărul Ferdinand mai avea încă multe de învățat. În 1897, când Socec, ca invitat al prințului Leopold, tatăl lui Ferdinand, la Sigmaringen, a asistat la un „joc de-a războiul“ al ofițerilor din Regimentul 123 Grenadiri „Regele Carol“ – proprietate a regelui României, care era și comandant onorific –, a fost luat de o parte de un general care i-a atras atenția asupra curenților din pregătirea militară a prințului moștenitor: „Generalul von Lindequist mi-a spus: «Căpitane, nu te întreb cum ți-a plăcut – am văzut ochii d-tale cum urmăreau tot – și știu ce vreau să știu. Te rog să-i spui șefului

Trupele române trec Dunărea, la Zimnicea, în al doilea război balcanic

Dicționar istoric

Începând din lunile martie-aprilie 2014, termenul Novorossia este foarte folosit, în contextul ideii de federalizare a Ucrainei și ieșirii din componența ei a teritoriilor rășăritene. Misiunea istoricului este să explice toponi-

Afiș care subliniază importanța mineritului din Donbass pentru susținerea efortului Rusiei în Războiul Crimeii

mele cu un trecut mai puțin cunoscut, venind astfel în ajutor unui cititor asaltat de informație la zi, adesea fără trimitere explicită la povestea istorică. Prima parte a articolului a fost publicată în numărul trecut al revistei.

NOVOROSSIA REDIVIVA?

ION BISTREANU

Meritele deosebite ale Ecaterinei a II-a și ale lui Potiomkin în lărgirea frontierelor europene ale Imperiului, la dimensiuni pe care niciunul dintre conducătorii ulteriori ai Rusiei, inclusiv Stalin, nu le-a mai atins, au fost recunoscute în întreaga Rusie, celor doi dedicându-li-se grandioase monumente în principalele orașe din ceea ce s-a numit cândva Novorossia. În timpul sovieticilor, toate aceste monumente au fost distruse, însă în ultimele două decenii au fost ridicate altele noi, în mai multe orașe din estul și sud-estul Ucrainei, printre care Herson (2003) și Odessa (2007). Chiar și la Tighina a fost dezvelit, în 2010, un monument al lui Potiomkin.

Proiectele croite în timpul domniei Ecaterinei a II-a au continuat să fie puse în aplicare și după moartea acesteia.

La 1794, în micul sat pescăresc Hagi-Bey, cu puțin peste 2.000 de locuitori, a început construcția celui mai important port meridional al Rusiei – Odessa –, botezat după numele antice cetăți elene Odessus. Primul primar al Odessei a fost italian-spaniolul Jose de Ribas y Boyons, un soi de aventurier, care intrase în grațiile Curții imperiale în urma participării la răpirea din Italia și aducerea la Petersburg a impoastorei „prințese” Tarakanova (*Magazin istoric*, nr. 7/1994). Când Pavel I a tăiat subvențiile pentru Odessa, de Ribas, cunoscând pasiunea țarului pentru portocale, i-a trimis acestuia

3.000 de portocale grecești. Impresionat de gest, Pavel a aprobat o mare sumă de bani pentru salvarea orașului de la faliment: „gâștele au salvat Roma, portocalele au salvat Odessa”, expresie larg răspândită și azi printre localnici. În amintirea acestui episod, la Kiev a fost dezvelit acum câțiva ani „Monumentul portocalei”, numit de locuitorii orașului și „monumentul miței”. În 1802, este numit primar Armand Emmanuel de Plessis, duce de Richelieu, nepot al faimosului cardinal francez, refugiat în Rusia după izbucnirea Revoluției franceze. În timpul guvernării sale s-au înființat primele școli, muzee,

s-au croit străzi. În 1815, când s-a hotărât să se reîntoarcă în Franța natală, Odessa era un oraș înfloritor cu peste 35.000 de locuitori. La plecare a fost condus de 15.000 de locuitori. Revenit la Paris, a devenit ministru de Externe și, pentru o scurtă perioadă, prim-ministru.

Lenin aprobă lichidarea

La începutul secolului al XIX-lea regulile primirii de coloniști au devenit mai stricte. Erau admiși doar cei cu familii, apti de muncă, cu meserii bine definite, cu obligativitatea de a se stabili

DOI REGI, O EXPOZITIE

Muzeul Național de Istorie a României în colaborare cu Muzeul Național de Artă al României, Muzeul Național Peleş și Muzeul Național Cotroceni au organizat expoziția *Regele a murit! Trăiască Regele!*, vernisată joi, 30 octombrie 2014, și deschisă publicului până la 1 martie 2015.

România modernă este legată de primii doi regi din dinastia Hohenzollern-Sigmaringen, Carol I și Ferdinand I, iar expoziția deschisă la Muzeul Național de Istorie a României este un omagiu adus acestora.

S-au împlinit 100 de ani de la moartea lui Carol I și tot 100 de ani de la venirea la tron a lui Ferdinand I, o comemorare și o aniversare în același timp, marcate prin aducerea în fața publicului a celor două personalități atât de diferite, dar atât de dedicate construcției instituționale românești.

Carol I regele României abia născute, cu o domnie de 48 de ani și Ferdinand I regele României Mari, cu o domnie de 13 ani sunt și astăzi repere ale bunei guvernări.

Expoziția *Regele a murit! Trăiască regele!* este structurată în mai multe părți, pornind de la ascendența lui Carol și Ferdinand (germană, franceză, portugheză: bunici, părinți, frați și surori) și continuând cu *Familia regală a României* (Carol, Elisabeta, Ferdinand, Maria și copiii lor).

O altă parte este dedicată simbolurilor regalității din perioada 1866-1927, și anume: stema, imnul, drapelul, Coroana de oțel, sigiliul regal și ordinele militare și civile apărute în timpul celor doi suverani.

Vizitatorului îi sunt prezentate apoi marile evenimente ale domniei celor doi: Constituția

din 1866, obținerea Independenței, proclamarea Regatului, Expoziția Națională din 1906, Al Doilea Război Balcanic, Primul Război Mondial, Marea Unire, Încoronarea de la Alba Iulia, Constituția din 1923 și recunoașterea internațională a acestor mari evenimente.

Sunt expuse o parte dintre ordinele străine primite de cei doi regi din Rusia și Austro-Ungaria, până în Brazilia și Peru, din Suedia și Olanda, până în Japonia și Hawaii.

Regele a murit! Trăiască Regele! este o istorie în imagini a regalității între anii 1866-1927.

Ajuns la confluența dintre Carol I și Ferdinand I, vizitatorul descoperă două piese speciale ce fac parte din această expoziție grație unei donații ce se dorește anonimă: sfeșnicul de argint aflat la căpătâiul regelui Carol I și ceasul englezesc ce i-a vegheat ultimele ore ale vieții, obiecte păstrate de către apropiați ai regelui de-a lungul celor 100 de ani. Aflate astăzi într-o colecție particulară, sunt expuse pentru prima dată. Alături de acestea se află numeroase obiecte personale ale celor doi regi: monete, scrisori, fotografii personale, căni, telefonul regal etc., mici lucruri intime din universul celor doi suverani.

Cristina PĂIUȘAN-NUICĂ

**Radio
România
București fm**

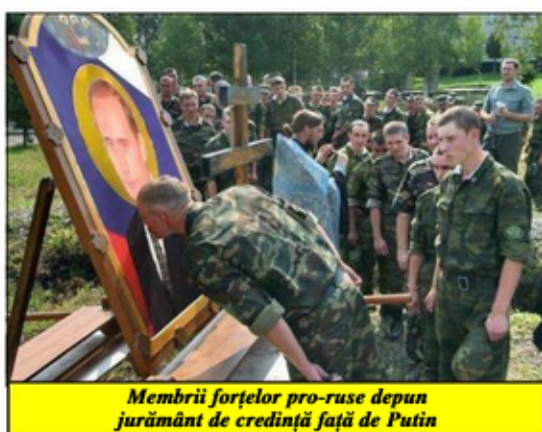
[98,3 FM]

chiar în lucrări istorice, fiind uzitate denumirile „litoralul de nord al Mării Negre” sau „Ucraina de sud”.

La 30 decembrie 1922 s-a semnat actul de fondare a U.R.S.S., Donbassul și teritoriul fostei gubernii Novorossia intrând în componența Ucrainei.

Negocierile privind delimitarea frontierei administrative între R.S.S. Ucraineană și R.S.F.S. Rusă au durat până în 1928. Cu excepția Crimeii, care a rămas în componența R.S.F.S.R., toate celelalte regiuni din fosta gubernie Novorossia au intrat sub controlul administrativ al Ucrainei sovietice, care a mai obținut în plus și părți din guberniile centrale Kursk, Briansk și Voronej.

În primii ani după crearea U.R.S.S., ucrainenii au desfășurat o amplă acțiune politică de „indigenizare” atât prin preponderența activiștilor de partid și de stat ucraineni la toate nivelurile de conducere, cât și prin prevalența limbii și culturii ucrainene. Era un fel de „compensatie” din partea Moscovei pentru liderii locali ucraineni în schimbul sprijinului acordat creării U.R.S.S. „Ucrainizarea” a prins greu teren. În general, regiunile estice și sud-estice ale Ucrainei aveau o populație destul de pestriță. Ucrainenii erau majoritari în regiunile vestice ale republicii și în mediul rural, rușii în mediul urban din centru și est, nemții în regiunea Perekop, bulgarii în județul

Membrii forțelor pro-ruse depun jurământ de credință față de Putin

Berdiansk, grecii în județul Mariupol.

La jumătatea anilor '20 Stalin intră în conflict cu „tovarășii ucrainizatori”, cărora le reproșează că încearcă să învețe muncitorii într-o formă inferioară a comunicării – limba ucraineană –, explicând că Donbassul a fost inclus în componența Ucrainei pentru a consolida puterea sovietică cu muncitorii ruși cu o înaltă conștiință de clasă, „și nu să inoculeze acestora anarhismul mahnoviștilor și limba lui Petliura”. Ca urmare, a început, ca de altfel și în toate celelalte republici unionale, o puternică campanie de rusificare.

În următoarele două decenii de după destrămarea U.R.S.S., în regiunile estice și sud-estice ale Ucrainei situația a fost calmă; doar în Crimeea apăreau periodic focare ale sepa-

ratismului. Numărul populației rusofone, concentrată majoritar în centrele urbane, a scăzut de la an la an, devenind minoritară în toate regiunile, cu excepția Crimeii.

Evenimentele dramatice din ultimul an din Ucraina au resuscitat curentele separatiste proruse, culminând cu „referendumul” din Crimeea și anexarea peninsulei

la Federația Rusă. Exact la împlinirea a 250 de ani de la înființarea guberniei Novorossia, la 12 mai 2014, au avut loc așa-zisele „referenduri” pentru independență în auto-proclamatele „republici” Donețk și Lugansk, ulterior, la 24 mai, în hotelul Șahtar Plaza din Donețk semnându-se actul de constituire a „Uniunii confederative Novorossia”, cu obiectivul deloc disimulat de a atrage în această formațiune pseudo-statală și regiunile Dnepropetrovsk, Zaporojie, Odessa, Nikolaev, Harkov și Herson și de a se uni, la un anume moment, cu Rusia. Și, în context, nu poate fi ignorată declarația președintelui Putin din aprilie 2014: „Aș dori să vă reamintesc că ceea ce se numea Novorossia în timpurile țariste – Harkov, Lugansk, Donețk, Herson, Nikolaev și Odessa – nu făceau parte din Ucraina de atunci. Acestea au fost primite de la guvernul sovietic. Centrul acestui teritoriu a fost Novorossiisk, astfel încât regiunea se numește Novorossia. Rusia a pierdut aceste teritorii din diferite motive, dar oamenii au rămas.” ■

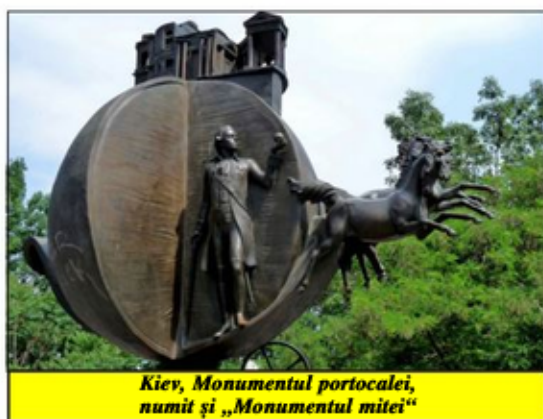
Afiș pentru „referendumul” din Crimeea: la 16 martie alegem între fascism și Rusia

cu traiul în gubernie, primind 50-60 ha teren agricol de familie, scutiri de impozit timp de zece ani, împrumuturi bănești pe zece ani. Ofițerii ruși care voiau să se stabilească aici primeau chiar peste 1.000 ha.

În anul 1822 a fost înființat guvernoratul general al Novorossiei și Basarabiei, structură exclusiv de comandă (cu un guvernator general), care cuprindea guberniile Herson, Ekaterinoslav, Taurida, precum și orașele Odessa, Taganrog, Feodosia, Kerci, Enikale. În anul 1874, când a fost lichidat, guvernoratul cuprindea Basarabia, guberniile Herson, Crimeea, Ekaterinoslav, regiunea Krasnodar, regiunea cazacilor de pe Don (Novocerkassk). Termenul de Novorossia era însă în continuare uzitat în ținuturile din sudul Imperiului.

La sfârșitul secolului al XIX-lea ținuturile Novorossiei asigurau peste 70% din exporturile de cereale, 20% din producția de oțel și fier; în raionul Donețk-Krivoi Rog se dezvoltase o puternică industrie minieră și metalurgică. Odessa devenise un important centru comercial (al doilea după Petersburg) și cultural, iar Herson și Nikolaev erau renumite prin șantierele navale. Nivelul de trai era însă extrem de scăzut; țărani încă utilizau obiecte de lut și unelte de lemn, acoperișurile caselor erau din stuf și paie.

Odată cu ieșirea la Pacific (1903), Imperiul Rus a devenit al treilea mare imperiu din istorie, după cele Mongol și Britanic.

Kiev, Monumentul portocalei, numit și „Monumentul mitei“

Un imperiu colonial continental clădit aproape exclusiv prin războaie sângeroase. În 1900, într-un memorandum adresat țarului Nicolae al II-lea, se sublinia că „de-a lungul ultimilor 200 de ani, Rusia a fost în stare de război 128 și a avut doar 72 de ani vremuri de pace; dintre cei 128 de ani de războaie, cinci au fost în războaie defensive și 123 în războaie ofensive“.

Căderea țarismului și, ulterior, Revoluția din octombrie 1917 și războiul civil din anii 1917-1920 nu au ocolit nici ținuturile din sudul Rusiei care făcuseră parte din Novorossia. Primele autoproclamate republici sovietice din Crimeea (Taurida), Odessa, Donețk-Krivoi Rog (care cuprindea și guberniile Harkov, Ekate-

rinoslav și, parțial, Herson) au fost lichidate chiar în prima parte a anului 1918. După Pacea de la Brest-Litovsk au fost fie sub ocupație germană, fie încorporate temporar în Republica Populară Ucraineană, însă, la Conferința de Pace de la Paris, pretențiile teritoriale ale noului stat ucrainean nu au fost recunoscute. În timpul

pustiitorului război civil, a fost revigorată formal Novorossia, cu capitala la Odessa. Regiunile respective au fost controlate alternativ de bolșevici, de trupele albgardiste ale generalului Denikin sau de formațiunile anarhiste ale ucraineanului Mahno.

Bolșevicii erau foarte interesați ca Ucraina să fie de partea lor. Lenin îl însărcinează pe Stalin cu coordonarea acțiunilor bolșevice din estul Ucrainei, dând indicații ca organizațiile bolșevice locale să intre în componența partidului comunist (bolșevic) ucrainean. „În interesul internaționalismului“, Stalin decide ca fosta Republică Donețk-Krivoi Rog (Donbass) să intre în componența Ucrainei: „Nu va fi și nu va trebui să existe niciun fel de

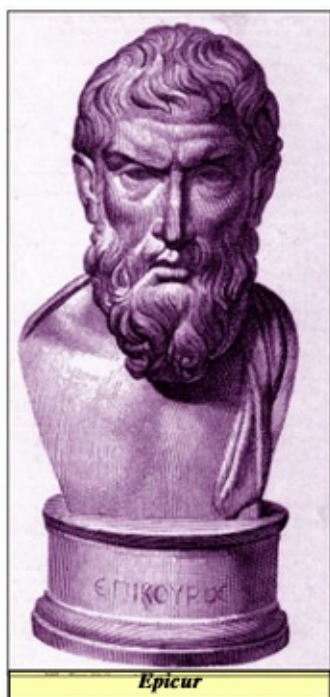
Donkrivbass!“ (bazinul Donețk-Krivoi Rog). Lenin agreează ideea: „Rog pe tovarășul Stalin să treacă prin Biroul Politic lichidarea Krivdonbass“.

Populația rusofonă minoritară

Începând cu 1921 denumirea de Novorossia nu mai este folosită în spațiul public; este omisă

Generalul albgardist Anton I. Denikin (1872-1947), în stânga, alături de un reprezentant al forțelor Antantei

Epicur

lui Poseidon și al Arnei, stăpânul vânturilor, care l-a găzduit o vreme pe Ulise. La plecare, Eol i-a dat lui Ulise un burduf plin cu toate vânturile. În timp ce Ulise dormea, tovarășii săi de călătorie au deschis burduful și vânturile s-au dezlănțuit provocând o serie de furtuni.

Epicurism (sau **epicureism**) este glosat în DEX prin „doctrină morală a lui Epicur și a discipolilor săi bazată pe teoria etică a fericirii raționale a individului”. Epicur (gr. *Epi-kuros*) a fondat o școală (341-270 î.H.) la Mitilenes (în Lesbos), apoi a deschis o altă școală la Atena numită *Grădina*. El considera că este adevărat numai ceea ce este confirmat de simțuri și vedea fericirea în lipsa oricărei agitații sau presiuni, în repaus și seninătate. S-a ridicat împotriva ignoranței și a superstiției, care dădeau naștere fricii de moarte și de zei. Opera sa s-a pierdut; s-au păstrat

doar fragmente (trei scrisori: despre fizică, astronomie și morală, transmise de Diogene Laerțiu). A devenit cunoscut la Roma prin evocarea sa în poemul *De rerum natura* al lui Lucrețiu. În română, cuvântul provine din franceză, fiind înregistrat pe la mijlocul secolului al XIX-lea.

Eros are în DEX sensul „ansamblu al dorințelor sexuale, considerat din punct de vedere psihanalitic”, cu precizarea „cuvânt livresc”, adică nu se folosește în vorbirea curentă, ci numai în cărți de specialitate. Despre sinonimul său *libido* se spune că este un termen medical care înseamnă „dorința de satisfacere a instinctului sexual”. Pentru originea lui *eros* se trimite la fr. *éros* „element fundamental al cosmosului, în miturile cosmogonice grecești; creat din haosul primitiv, el reprezintă forța de atracție care asigură coeziunea universului și reproducerea speciilor”. Lui Eros de la greci

îi corespunde Amor la latini, considerat a fi fiul Afroditei și al lui Ares. Eros este reprezentat ca un copil cu aripi, care ține în mâini un arc cu săgeți. Din epoca elenistică datează tradiția iubirii sale pentru Psyche, sentiment datorită căruia cei doi au devenit simbolul îndrăgostiților. Cu-

Eros, tablou de pictorul belgian Joseph Paelinck (1781-1839)

vântul *eros* a fost împrumutat din franceză și germană, cu prima atestare într-o enciclopedie din 1930. ■

Știința în cuvinte potrivite
cu Corina Negrea și Dan Manolache
luni-vineri de la 13:15

Radio
România
Cultural

cultural.srr.ro

Pastila de cuvinte

În cazul eponimelor, cum am văzut începând din numărul 5/2014 al revistei, filiația etimologică apelează adesea la istorie sau chiar la mitologie, ceea ce le face cu atât mai „spectaculoase“.

ALTE ȘI ALTE EPONIME

Academician MARIUS SALA

Bulevardul Champs-Élysées, împodobit de Crăciun

Elizeu este numele unui „ținut unde mergeau, după credințele anticilor, sufletele celor drepti și ale eroilor“; cuvântul este, așadar, sinonim cu *rai*, *eden* și *paradis*. În română provine din franceză, fiind atestat prima dată într-o traducere din 1796 (aflată în manuscris). Expresia *câmpiile elizee* folosită în franceză (*Champs-Élysées*) desemna un tărâm plasat de Homer la apus, pe țărmurile Oceanului, nefăcând parte din Împărăția lumii de dincolo. La unii poeți greci era vorba de un ținut subpământean; la alți poeți greci era identificat cu Insulele Fericiților. Elizeu era un profet biblic, discipol al lui Elie, căruia i-a transmis puteri supranaturale. În zilele noastre

Champs-Élysées este numele unui bulevard din Paris care leagă Place de la Concorde cu Place de l'Etoile (azi, Piața Charles de Gaulle). Pe acest bulevard s-au construit imobile monumentale în perioada numită „Second Empire“ (Cel de-al Doilea Imperiu, 1852-1870): bănci, sedii ale unor ziare, mari hoteluri, magazine de lux.

Elzevir denumeste un „caracter de literă subțire, cu talpa triunghiulară“. Termenul are la originea îndepărtată numele de familie al unor librari și tipografi olandezi (Elzevier sau Elsevir), care în secolele XV-XVIII și-au desfășurat activitatea la Leiden (Leyda), apoi la Haga, Copenhaga, Utrecht și Amsterdam. Cel mai faimos dintre ei a fost Abraham (Leiden, 1592-1652). Deviza lor era: *de officina elzeviriana*. Tipări-

turile lor sunt celebre prin formatul mic (12°), folosit și de dicționarul francez *Petit Robert*. Tipograful Elzevir au creat prima tiparniță. Cuvântul a fost împrumutat din franceză, la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Eolian este un cuvânt explicat în DEX prin „care este acționat sau produs de vânt“. În română este un împrumut din fr. *éolien* și a fost atestat într-un dicționar de la mijlocul secolului al XIX-lea. La originea sa îndepărtată se află numele propriu Eol, fiul

Carte din 1619, tipărită cu litere elzeviriene

Săși în biserica din Hărman

întâlnește și capacitatea românilor de a „trăi alături“ îl umplu de încântare. Recunoaște și apreciază „cele mai tipice trăsături ale neamului românesc“, ca, de pildă, la Rucăr sau în Bucovina, dar în același timp atracția lui către neobișnuit și exotic îi depășește așteptările. Începând cu maghiarii și sașii, pe care nu prea i-a cunoscut cum se cuvine, trecerea lui prin Ardeal fiind prea rapidă, continuând cu evreii, numeroși, din Moldova, Bucovina și București, cu polonezii, ucrainenii, hutilii din nord, armenii, tătarii și turcii din Dobrogea, cu Țigani sedentari sau nomazi, în special lăieții, care îl fascinează, ajunge la grupuri mai neobișnuite, adăpostite pe țărmurile românești în diverse împrejurări istorice, politice sau din pricina prigoanei religioase, cum ar fi lipovenii din Deltă sau scopiții din București și Galați, deveniți celebri vizitii.

Cât despre costume, broderii și covoare, acestea îi trezesc cele mai vehemente poftă de colecționar, considerând bogăția artei țărănești din România drept cea mai splendidă și mai strălucitoare din Europa. Mai mult, declară zona dintre Bucovina și Dunăre drept cea mai bogată din lume în mate-

rie de costume și arhitectură țărănească și pledează în favoarea creării unui muzeu în aer liber, după modelul Muzeului Nordiska din Stockholm. Sitwell vizitase la București Muzeul de Artă Națională, actualul Muzeu al Țăranului Român, unde doar o singură aripă era deschisă la acea dată și, fapt surprinzător, nu aflase despre existența Mu-

Detaliu de la Mănăstirea Văcărești

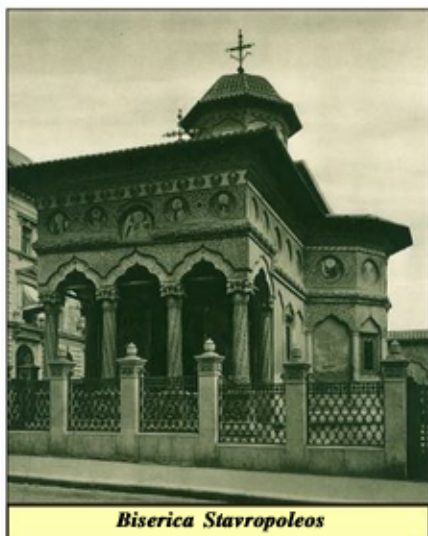
zeului Satului, inaugurat deja în 1935.

A ajuns astfel în București, după o memorabilă călătorie prin Brașov, la Bran, unde este primit cu desăvârșită grație de regina Maria, aflată atunci la apusul vieții. S-a oprit și la Sinaia, oraș care îl încântă, unde vizitează Castelul Peleş și se bucură de privilegiul unei întâlniri cu regele Carol al II-lea, a cărui vastă cultură o admiră. Pe drum, e impresionat de sondele de petrol de la Câmpina, ca niște uriași păsăroi negri angrenați

într-o mecanică implacabilă. Înainte de a intra în București, face un scurt ocol pentru a vizita conacul de la Mănești, proprietatea prințesei Callimachi, cea care îl invitase în România, o construcție cu o arhitectură bizară, combinație între verande maure, acoperiș extrem-oriental și aspectul unui conac rusec, mai degrabă din Crimeea, iar în interior cu o decorație sumptuoasă *Second Empire*. Conacul se afla în mijlocul unui parc fermecător.

Ignoră apropierea războiului

După Sitwell, Bucureștiul atrage prin personalitatea lui foarte distinctă, nu prin monumente, deși enumeră câteva care i s-au părut remarcabile, cum ar fi biserica spitalului Colțea, Stavropoleos, Mănăstirea Antim și, cea care l-a impresionat cel mai tare, Mănăstirea Văcărești, „cea mai deosebită priveliște din București, cu un frumos portic de piatră, splendide coloane răsucite în interior și o pictură în frescă extrem de interesantă“.

Biserica Stavropoleos

Călători străini prin Țările Române

Scriitorul britanic Sacheverell Sitwell (1897-1988) a fost invitat să ne viziteze țara, am văzut în numărul trecut al revistei, de prințesa Anne-Marie Callimachi. Reîntors la Londra, după nici un an, va publica volumul Roumanian Journey, apărut și în versiune românească la Editura Humanitas în anul 2011, în traducerea autoarei acestui articol. Impresiile lui de călătorie continuă.

SIR SACHEVERELL SITWELL LA 1937

MARIA BERZA

România avea alte hotare în 1937. Astfel se face că Sitwell ajunge să viziteze mănăstirile bucovinene, apoi Suceava, Neamț și Iașiul, venind dinspre Cernăuți. Geografia politică a acestor ținuturi, valabilă atunci (cât de vremelnic!), îi prilejuiește un efort de înțelegere și situare, precum și unele remarci pe care nu putem să nu le reținem:

Horă în sat (această foto și cele din p. 78-79 sunt luate din albumul realizat în anii '30 de fotograf german Kurt Hielscher)

Sir Sacheverell Sitwell, în 1927

„Nistrul marchează acum întreaga frontieră de est a României, despărțind-o de Rusia. Vechile frontiere devin, din acest punct, extrem de greu de înțeles. Dacă Basarabia a fost rusească între 1812 și 1918, iar mănăstirile din Neamț au fost întotdeauna pe teritoriu românesc, Cernăuțiul [...] a fost austriac, iar ceea ce era demult frontiera rusească, doar la câteva mile de Cernăuți, acum e Polonia. De fapt, orașul Cernăuți, care era la joncțiunea dintre România, Rusia și Austria, acum e la granița dintre România, Polonia și Rusia. [...] Austria s-a retras cu câteva sute de mile. Polonia a reapărut, iar Cehoslovacia e și ea pe hartă. România s-a mărit cât să cuprindă Cernăuțiul. Rusia s-a retras de la Prut, vechea frontieră, până la Nistru, care nu mai era aici frontieră.”

Pentru o și mai bună înțelegere „pe teren” a acestui puzzle amețitor, autorul își propune să ajungă neîntârziat la hotarul de atunci cu Rusia și să viziteze impunătoarea cetate a Hotinului de pe malul Nistrului, arătându-și din nou știința de a desluși, din cutele istoriei, ceea ce este demn de atenție,

pitoresc, cutremurător ori mai puțin cunoscut.

Ajungând la Nistru, pot fi văzuți, de partea cealaltă a fluviului, locuitorii „raului” sovietic, fără să existe niciun fel de comunicare între cele două maluri. O biserică fusese transformată de curând în cinema, care era arătat în chip demonstrativ.

Admiră cultura lui Carol al II-lea

Fascinat de pitorescul costumelor și obiceiurilor tradiționale, Sitwell e răsplătit și din acest punct de vedere. Din Oltenia la Rucăr, în Moldova și Bucovina, în Deltă și Dobrogea, diversitatea culturală formidabilă pe care o

cere la o ediție nouă a *Călătoriei în România*, apărută în 1992. Potrivit acestuia, era într-adevăr ultima posibilitate de a scrie o asemenea carte despre România, iar Sitwell era poate unicul autor înzestrat cu libertatea estetică și detașarea de politic pentru a întreprinde un asemenea tip de călătorie.

Câtă premoniție în cuvintele cu care își încheie cartea: într-adevăr, România avea să rămână „dincolo de noapte” timp de o jumătate de veac.

Stă de vorbă cu localnicii

Cu peste 50 de ani mai târziu, o țară cu totul diferită avea să reapară de după Cortina de Fier văduvită de elitele sale sociale și intelectuale, cu resursele sale tradiționale de regenerare mult diminuate, născută prin distorsionarea memoriei și identității sale, prin degradarea limbii și a spațiului public, a simțului răspunderii și respectului de sine, pe cale de a fi secătuită cu nepăsare. Aceasta e România prin care va călători pe îndelete, în două rânduri, în cursul anului 1998, Alan Ogden. Încă de la început, Ogden definește cartea predecesorului și mentorului său „în ale

României”, Sa-cheverell Sitwell, drept o piatră de hotar. Deși drumurile sale românești l-au purtat generos prin Moldova, Bucovina, Maramureș, Transilvania, Muntenia, Oltenia și Dobrogea, în

interiorul hotarelor postbelice, de fiecare dată când predecesorii englezi pe aceste meleaguri, el reface de fapt un soi de „traseu Sitwell”, pretutindeni unde acesta s-a aflat înaintea lui și a scris despre un loc memorabil, dintr-o altă Românie. Este de fapt într-un dialog permanent cu acesta, ca de la celălalt capăt al unui ocean: la Sighișoara, la Sibiu (unde se bucură că a mai găsit un Van Eyck pe care Sitwell nu-l văzuse!), în Maramureș, la bisericile pictate din Bucovina, la Brașov, Bran și București. Îl citează adeseori, uneori în „sitwelliană”, cum îi definește afectuos limbajul folosit. Ogden nu a fost „un călător de lux”, așa cum l-a categorisit pe Sitwell; de fapt un asemenea tip de călătorie nici nu se mai obișnuiește în zilele noastre. A

Frații Sitwell

S-a bucurat de oameni și generozitatea lor excepțională, de locurile și peisajele frumoase, de lucruri încurajatoare, ca de pildă începutul restaurării la castelul Bethlen de la Criș.

A văzut urâtirile cearșite și postdecembriste, distrugerile fără noimă din București – dispariția bisericii de la Cotroceni, brutală demolare, sinistru și irațională, a mănăstirii Văcărești și multe altele.

Iată modul în care de fapt se va fi spus totul, pornind de la soarta conacului de la Mănești, pe care îl descria cu atâta căldură neocolită de umor Sitwell: „Era o viață căreia forțele veacului al XX-lea urmau să-i pună capăt și chiar atunci, înainte ca furtuna războiului să izbucnească, se putea detecta o sfâșiere în sufletul vizitatorului. Când am vizitat Măneștii, conacul devenise o ruină pe cale de a se prăbuși. În încăperile sale, odinioară atât de primitoare, se îngrămădeau acum pe jos grinzi prăbușite; grădinile și parcul erau sălbătice. Unicii locuitori erau acum o haită de câini vagabonzi, încovrigați pe straturile de frunze uscate de sub fagi. Din clădirea principală a conacului rămăsese doar un schelet aristocratic, întreaga substanță a legendariei ospitalități fiind consumată de termita lui Stalin.” ■

Conacul de la Mănești, al Callimachilor

Săsoaică...

Remarcă, de asemenea, citându-l pe contele Hermann Keyserling (1880-1946), un bun cunoscător al românilor, cu care este de acord, că „spiritul deosebit și excepționala suplețe a minții ce caracterizează pătura superioară a societății bucureștene reprezintă o moștenire bizantină [...] Un asemenea caracter, precum cel al Bucureștiului, nu se poate forma decât timp de mai multe veacuri, oricât de puține ar fi vestigiile antice din oraș”.

Îi plac întinderea imensă a orașului și spațierea generoasă a caselor, trăsătură, cum spune, „care ține de Orient, în timp ce zgărie-norii, mai mult ca model decât ca realitate, și blocurile moderne de locuințe se înalță în toate direcțiile. Bucureștiul e descris în vechile cărți de călătorie ca orașul pădurilor și livezilor. Vedem biserici sau, mai degrabă, capele, ridicându-se în mijlocul unor zone comerciale gălăgioase, știind că până la mijlocul secolului trecut ele erau ascunse vederii în mijlocul unui petec de pădure”.

Admiră cea de-a doua jumătate a Căii Victoriei, coborâtore spre Dâmbovița, casele boierești, noile clădiri publice, hotelurile somptuoase, dar îl atrag și viața din

cartierele sărace, plăcută, hrana fiind foarte ieftină, veselie grădiniilor de vară, cântecele românești, bucătăria românească, despre care spune că „după cea rusească e probabil cea mai bună din Europa”.

Sitwell părăsește România prin nord, după un popas la Cernăuți, unde a petrecut ultima seară

ascultând melodii românești la un restaurant, interpretate de o cântăreață cu o voce extraordinară, care „cânta

... și unguroaică în costume de sărbătoare

sfâșietor de frumos, aproape de nesuportat. Cu sentimentul că dacă o mai ascultăm o dată vom izbucni în lacrimi, s-a făcut aproape miezul nopții. Și, câteva minute mai târziu, trenul a plecat din Cernăuți spre Polonia. În dimineața următoare, eram din nou în nord. România, cu frumoasele ei amintiri, rămăsese dincolo de noapte.”

Remarcăm ceva destul de neobișnuit, pe măsură ce îl

însoțim pe autorul nostru în periplul său românesc: deși ne aflăm în plin an 1937, iar volumul a apărut chiar un an mai târziu, în februarie 1938 (dată la care a fost prefăcut), când deasupra Europei începuseră deja să se adune nori grei și amenințători, când pașii către confruntare imprimau urme tot mai greu de trecut cu vederea, niciun fel de aluzie despre tensiunile politice pe cale de a se acumula nu transpare pe întreg parcursul cărții. Să fie oare simpla atitudine detașată a unui estetic sau o ignorare voită a unor realități îngrijorătoare, prezente în deciziile politice, în presă și în conștiința publică atât din propria sa țară cât și din cea pe care tocmai o vizita? Poate căte ceva din ambele. Ținând cont mai cu seamă de faptul că autorul este britanic, nu trebuie totuși să uităm că anul 1937 mai păstra încă intacte anumite speranțe „împăciuitoare”, doctrina fiind intens promovată de prim-ministrul Neville Chamberlain. Există, poate, și o a treia explicație, pe care o oferă Patrick Leigh Fermor (1915-2011), un mare cunoscător și un mare „călător prin România”, țară ce îi marcase puternic propria biografie, plasat, de către Alan Ogden, în categoria „călătorilor romantici”, anume în prefața pe care o scrie cu vădită plă-

Piața centrală din Mediaș

incapacitatea managementului serviciului de a impune o examinare echilibrată a informațiilor oferite de defectorii sovietici (remarcile lor despre defecțiunile și nerealizările serviciilor sovietice de informații nu au fost luate în seamă, în vreme ce orice informație despre penetrarea serviciilor occidentale, indiferent cât de ambiguă era, producea un puternic efect), inclusiv faptul că, datorită caracterului secret al muncii, nu s-a putut aduce, multă vreme, un evaluator independent, din afara instituției, care să analizeze toate argumentele.

Tot Christopher Andrew considera că probabil episoadele cele mai traumatizante pentru MI5 – anchetarea, în baza suspiciunii că erau agenți sovietici, a directorului adjunct Graham Mitchell, apoi chiar a directorului serviciului, Sir Roger Hollis – și-au avut originea în obiceiul lui Philby de a bea în exces. După fuga lui, soția, Eleanor, a informat că acesta devenise foarte nervos cu o vară înainte, bea și mai mult. Ea considera că totul se datora defecțiunii unui ofițer KGB, Golițin, despre care Philby credea, în mod greșit, că putea să îl identifice ca un membru al „rețelei celor cinci”. Explicația soției nu a fost crezută și s-a născut teoria că, de fapt, Philby era nervos pentru că fusese prevenit din interiorul serviciului despre intenția de a fi din nou interogat. Doar cinci persoane știau despre acest lucru și doar două activau de suficient de multă vreme pentru a se putea considera că ar fi corespuns profilului agentului neidentificat: Mitchell și Hollis. Principalul susținător al teoriei era șeful contraspionajului pe spațiul sovietic, Arthur Martin, care a recunoscut că Golițin i-a alimentat în bună măsură această temere. Dar Golițin nu dădea nicio informație precisă în acest sens.

În fond, și cariera lui Martin putea oferi motive de îngrijorare. Fusese angajat la

recomandarea lui Philby. Șefii îi recunoșteau lui Martin capacitatea de analiză, dar considerau că nu era capabil să emită judecăți suficient de echilibrate. Și Peter Wright avea să recunoască faptul că informațiile lui Golițin erau foarte imprecise. Trebuie însă să spunem că, în cartea sa, Peter Wright oferă mult mai multe argumente, în vreme ce Christopher Andrew ia în calcul doar unele. Astfel, Andrew citează ca o dovadă că argumentele lui Wright erau ridicole percheziția făcută de acesta în biroul lui Mitchell, în prezența directorului Hollis. Acesta s-a opus o vreme cererii lui Wright, iar când în final a cedat și a mers împreună în biroul adjunctului, în absența acestuia, Wright a descoperit că dintr-un sertar al biroului dispăruse de curând – cum o dovedea stratul de praf – un obiect. Concluzia lui Wright: doar Hollis știuse de preconizata percheziție și l-a prevenit pe Mitchell. Contra-argumentul lui Andrew: faptul că dispăruse un obiect necunoscut din sertar nu dovedește nimic. Dar nu comentează în niciun fel alte argumente invocate de Wright. O categorie aparte o constituie identificarea cu precizie a locurilor unde se aflau ascunse microfoanele contraspionajului britanic în diverse ambasade ale sovieticilor. Iată un exemplu care poate

Roger Hollis cu soția

fi concludent pentru afirmația că nu le descoperiseră în urma unor controale tehnice, ci pe baza unor informații precise despre amplasamentul lor.

Peter Wright ajunsese în MI5 ca specialist în microfoane. A participat în această calitate la cercetarea și producerea unor microfoane dintre cele mai sofisticate, cât și la supravegherea traficului radio al rezidențelor sovietice din cadrul ambasadelor. Așa a putut descoperi, de exemplu, că sovieticii supravegheau lungimea de undă radio pe care comunicau filorii MI5, știind astfel cu precizie

Sediul MI5 (stânga), stema Regatului Marii Britanii și sediul MI6

- „Intoxicare“ sovietică sau problemă de management a informațiilor?
- Stratul de praf, un argument neconvingător
- Sovieticii îi filau pe filorii englezi
- Cât este de important să îți scoți pantofii când plantezi microfoane
- „Operațiuni cu bariu“
- Domnule director, sunteți suspectat ca agent sovietic

SLUJITORII MAIESTĂȚII SALE, CARE NU... EXISTĂ

CRISTIAN TRONCOTĂ, DORIN MATEI

Munca ofițerului de informații este una pentru solitari – afirma Peter Wright, fost ofițer al MI5, autorul unei cărți ce a stârnit un scandal imens, pe care a publicat-o în anul 1985, în Australia, căci în Marea Britanie i-a fost interzisă tipărirea. Volumul, intitulat *Spycatcher* (Vânătorul de spioni), este unul memorialistic, în care fostul ofițer descrie elementele ce l-au făcut să se alăture grupului de ofițeri care au susținut că pe lângă „rețeaua celor cinci de la Cambridge“, mai exista cel puțin un spion al Moscovei, infiltrat la vârful serviciului. Nu și-a putut niciodată argumenta suficient de convingător teoria, toate anchetele desfășurate încheindu-se cu concluzia că persoanele bănuite nu puteau fi dovedite ca agenți ai Moscovei. Dar nici nu au furnizat dovezi clare că nu puteau fi. Peter Wright avea să moară în 1995, bolnav de Alzheimer.

Cazul Peter Wright nu a fost unul singular. Un caz similar se petrecea în Statele Unite, unde James Angleton, șef al contraspijajului din CIA între anii 1954-1975, ajunsese, în ultimii ani cât a lucrat, să aibă un comportament considerat chiar de Wright ca fiind paranoic; și el căuta „cărți“ infiltrată de sovietici în CIA.

Dacă totul a fost o vastă operațiune de „intoxicare“ pusă la cale de sovietici (în perioada respectivă, un val de defectori din KGB

și GRU s-a revărsat asupra Occidentului) sau doar consecința descoperirii lui Kim Philby și a colegilor săi, a spionilor infiltrați în cercetarea atomică – ceea ce a generat ideea unor servicii sovietice de informații atotputernice – rămâne și astăzi un motiv de dispută. Christopher Andrew, autorul unei istorii oficiale a MI5 (*The Defence of the Realm. The Authorised History of MI5*, Apărarea Regatului. Istoria autorizată a MI5, Allen Lane, Penguin Books, 2009, XXIII+1032 pp.), aducea în discuție și

primise sarcina avea serioase îndoieli legate de rezultatele la care ajunsese el. Peter Wright a devenit principalul susținător al teoriei conspirației.

La începutul lui 1964, Martin și Wright – cei doi au rămas în legătură și după îndepărtarea lui Martin – erau convinși că Hollis era, de fapt, agentul sovieticilor. Martin credea că Hollis îi pusese pe urmele lui Mitchell, ca să abată atenția de la el. Wright a mers până acolo încât i-a deschis un fișet lui Hollis, fără știrea acestuia, dar era gol. În noiembrie 1964 s-a creat o echipă comună a MI5 și SIS, denumită „Fluency”, condusă de Peter Wright, desemnată să examineze toate dovezile care ar fi indicat penetrarea sovietică în cele două servicii.

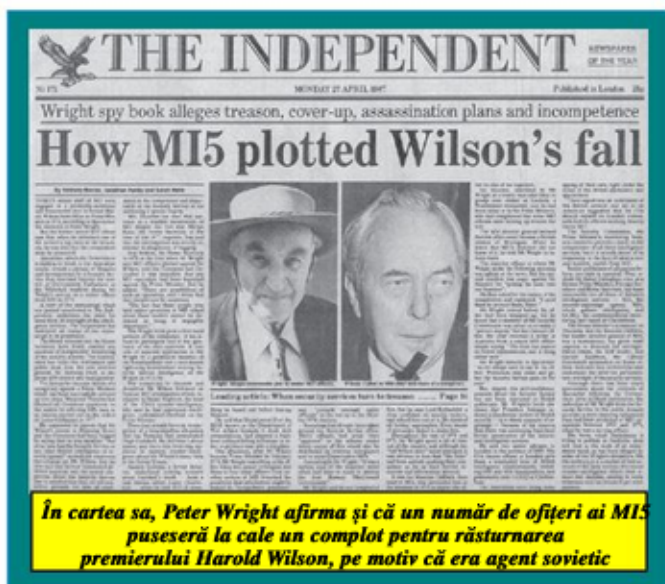
La 28 mai 1965 „Fluency” a prezentat lui Hollis și White concluzia: nu numai că ambele servicii fuseseră penetrate, dar fenomenul era în plină desfășurare. Unitatea responsabilă cu cercetarea și sinteza informațiilor din contraspionaj i-a trimis o notă lui Hollis, prin care îl informa că și el era suspectat. A urmat o întâlnire a lui Hollis cu Wright; directorul serviciului și-a întrebat subordonatul de ce îl suspectează. Wright i-a prezentat principalele argumente. Așa ceva doar la britanici se putea întâmpla.

La 5 iulie 1965, Hollis și White au căzut de acord că respectiva comisie a găsit suficiente argumente pentru a continua cercetările. În ianuarie 1966, la o lună după pensionarea lui Hollis, „Fluency” a decis că cea mai probabilă variantă era fie aceea că Hollis era omul sovieticilor, fie exista un „agent de rang mijlociu”. Noul director al MI5, Furnival Jones, a respins acuzațiile la adresa lui Hollis ca fiind „grotești” și a cerut continuarea investigațiilor

pe cea de a doua pistă. Directorul Diviziunii C (Securitate proactivă), Michael Hanley, viitor director al serviciului, părea să se potrivească cel mai bine celui profil. Furnival Jones l-a interogată personal și l-a declarat rapid curat, Wright fiind de acord.

Deși era foarte sceptic, Furnival Jones cedează, în vara lui 1969, și își dă acordul pentru anchetarea lui Hollis. Mai

târziu, Stella Rimmington, prima femeie șefă a MI5, a tras concluzia că Angleton și Wright și-au alimentat reciproc paranoia. Angleton nu a oferit nicio informație relevantă, așa cum afirma că are dintr-o sursă foarte secretă, despre penetrarea sovietică la nivel înalt a serviciilor britanice. În mai 1970, Furnival Jones a fost de

acord să îl invite pe Golițin în Marea Britanie și să-i dea acces la dosarele MI5, pentru a putea identifica pe trădător. Nu a rezultat nimic concret. În august 1970, cazul Mitchell a fost considerat închis, după ce Furnival Jones l-a interogată personal.

În 1970 s-a schimbat numele de cod „Fluency” al comisiei, dar noul nume rămâne până astăzi secret. În februarie 1971, Furnival Jones a aprobat, în sfârșit, interogarea lui Hollis, după ce l-a avertizat în prealabil și a refuzat să-i fie interceptate telefoanele și corespondența. Apoi cazul a fost închis. Hollis a murit în 1973. Wright a rămas convins că „rețeaua celor cinci” s-a aflat în centrul altor rețele de spioni sovietici.

În 1975, la sugestia unui membru al Cabinetului, a fost numit un „evaluator” independent, care să examineze toate datele strânse pe această problemă.

(Va urma)

care dintre ofițerii lor aflați în oraș erau supravegheați. Atunci când sovieticii au decis să își construiască o ambasadă nouă la Ottawa, în 1955, canadienii au cerut sprijinul britanicilor pentru a instala microfoane în sectorul unde urma să fie amplasată stația radio și cifrul. Operațiunea a decurs cu bine, microfoanele au fost instalate cu succes, sovieticii au făcut controlul tehnic, ofițerii KGB și GRU începuseră să instaleze dulapurile, după cum

transmiteau microfoanele, când, deodată, totul s-a oprit. Au adus proprii muncitori și au modificat aranjamentul interior, instalând birourile respective în altă parte. Camerele unde erau instalate microfoanele au fost folosite doar de secretare care băteau la mașină. Peste opt ani, sovieticii au făcut un nou control tehnic, doar

în cele șase camere din totalul de 42 câte avea noua ambasadă, exact acolo unde se aflau microfoanele, și le-au descoperit.

Să mai amintim un episod amuzant din cariera aceluiași Peter Wright. În cadrul unei operațiuni pentru instalarea unor microfoane la Ambasada Poloniei din Londra, planul prevedea forarea unor găuri prin peretele unei locuințe alăturate, părăsită de locatari. Operațiunea s-a desfășurat în miezul nopții și pentru a nu alerta cumva pe polonezi, Wright a insistat ca toți participanții să își scoată pantofii și să pășască în vârful picioarelor. La un moment dat, un cablu se agățase în ceva. Wright a tras de acel ceva, care s-a dovedit un element de feronerie ce susținea podeaua. Cum locuința era una veche și destul de prost întreținută, o parte a podelei s-a prăbușit la nivelul inferior cu un zgomot asemănător cu al unei bombe. Unul dintre membrii echipei a comentat calm: „Mare noroc că ne-am scos pantofii!”

Dar să ne întoarcem la vânătoarea de spioni. Martin, ignorând canalele oficiale, a împărtășit temerile sale fostului șef al MI5, Dick White, ajuns șef al MI6. Dick l-a sfătuit să îl informeze pe Hollis. Acesta s-a abținut să reacționeze în vreun fel. L-a invitat la masă la clubul său și la sfârșitul mesei i-a cerut să nu mai povestească altcuiva. Peste o săptămână a fost invitat la Hollis acasă, unde mai era prezent și șeful contraspionajului,

Furnival Jones, care avea să ajungă apoi directorul MI5. Lui Martin i s-a permis să înceapă investigații discrete despre trecutul lui Mitchell, rezultatele urmând să le raporteze doar lui Furnival Jones. Inițial, și Furnival Jones a fost convins de dovezile adunate de Martin.

La 6 septembrie 1963, Hollis a aprobat și „ope-

rațiuni cu bari” (i se furnizau doar celui suspect false informații ultrasecrete, pentru a se urmări apoi unde apăreau). Martin a cerut ca Mitchell să fie interogată înainte să iasă la pensie. Hollis nu a fost de acord și atunci Martin și Wright au decis să îi forțeze mâna. La o nouă întâlnire acasă la Hollis i-au declarat că își dau demisia din serviciu dacă americanii nu sunt informați. La începutul anului, Hollis tocmai îl asigurase pe Hoover că nu mai exista un al doilea Philby. După ce s-a consultat cu Dick White și cu premierul britanic, Hollis a decis că era totuși cazul să îi informeze pe americani despre suspiciunile existente în legătură cu adjunctul lui. Americanii, ca și canadienii, nu au împărtășit suspiciunile britanicilor și pentru că operațiunile în derulare, despre care știa și Mitchell, nu dădeau semne că ar fi fost compromise. Au aflat și președintele Kennedy și fratele său Robert, ministrul Justiției. Dar în acel moment Martin nu mai conducea investigația. Departamentul lui fusese reorganizat, iar noua persoană care

Anatoli Golitin cu soția

zambicului până în Somalia. Astfel, s-a format o salbă de circa 150 de orașe-porturi, precum Sofala, Sinna, Pate, Lamu, Mombasa, Malindi, Vumba, Gedi sau Mogadiscio. Dintre toate, se detașă Kilwa, în Tanzania de astăzi (*Magazin istoric*, nr. 2/1968).

Celebrul cronicar berbero-marocan Ibn-Battuta (*Magazin istoric*, nr. 12/1981), care a poposit pe aceste meleaguri în 1331, îl caracteriza drept „unul dintre cele mai frumoase și dintre cele mai bine construite orașe din lume”. Chiar Vasco da Gama și oamenii săi au fost impresionați de măreția așezării Kilwa, un oraș „cu numeroase case elegante de piatră și cărămidă [...], după moda noastră, foarte frumos aranjate pentru a forma străzi și cu multe terase [...] În jurul orașului sunt râuri, livezi și grădini și numeroase canale cu apă potabilă”.

Peste timp, s-a perpetuat concepția eronată conform căreia vasta arie de civilizație costieră est-africană ar fi o creație exclusiv arabă. În realitate, este vorba despre un „sincretism” între populațiile bantu locale și masivele influențe externe (arabe, persane, indiene). A rezultat astfel o civilizație distinctă, numită *civilizația swahili*, zămislită din aporturile musulmane și hinduse integrate într-o cultură africană în care animismul rămâne foarte prezent, o cultură menită comerțului și unei arte rafinate de a trăi. Unii istorici consideră civilizația swahili, în mod just, drept un fascinant mozaic de diferite culturi, limbi, religii, economii și chiar trăsături rasiale.

Coasta swahili, într-o hartă din 1596

Totuși, aspectul cel mai pregnant al acestui creuzet îl reprezenta însușirea islamului. Este vorba despre un islam „tolerant și deschis” – după cum afirmă André Miquel, profesor la Collège de France, autor al enciclopediei *Les Africains* –, devenit „multirasial” și numit „un islam al musonului”. Așa se face că întreaga coastă, desemnată în epocă drept *țara Zandj*, era presărată cu impresionante moschei, „la fel de mari precum catedralele medievale din Europa”, după cum susține revista *New African*.

Rățiunea de a fi a acestor așezări o reprezenta comerțul. Ele au creat o vastă rețea a schimbului, produsele est-africane fiind la mare căutare pe piețele din Peninsula Arabică, Persia, India, Ceylon și China.

Reprezentare a orașului Kilwa, la 1572

Dialogul tace. Armele vorbesc

O scurtă trecere în revistă ne permite să vedem varietatea ofertei centrelor comerciale est-africane. În primul rând, aurul, procurat de la regii din interior, în special din Monomotapa, supranumit și „regatul aurului”. Chiar portughezii s-au implicat, văzând în minele de aur de aici resurse similare celor ce „constituiau averea Spaniei în America”. Din același regat, luau calea caravelor și mari cantități de cupru, dar și de fier, din care indienii făceau cele mai bune săbii din lume. Principalul debușeu al râvnitelor resurse era orașul-port Sofala (în Mozambic). Fildesul, extrem de căutat în India și China, se bucura de notorietate la artizanii din cele două țări; după opinia istoricului britanic Basil Davidson (*Magazin istoric*, nr. 4/1967, 2/1968, 7/1974) „fildesul din Africa răsăriteană este cu mult mai bun pentru sculptură decât orice alt fildes” (India fiind, ea însăși, o mare producătoare, dar nu de calitate similară). Produse agricole și animale comerciale cuprindeau: nucă de cocos, portocale, lămâi, mei, sorg și bumbac, pene de struț, corn de rinocer (destinat în special Chinei, care-l folosea „în scopuri medicale”) și chihlimbar.

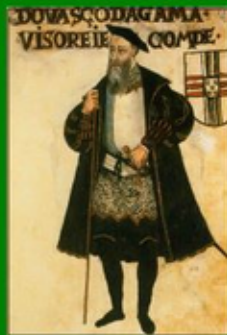
În sens invers, societatea swahili absorbea mătăsuri, țesături, mărgel, scoici (ce serveau ca monedă) și porțelanuri. Datorită rolului său în comerțul din Oceanul Indian, coasta est-africană a înflorit în perioada

Amiralul Franceso
de Almeida...

... Manuel I cel Mare...

... și Vasco da Gama

VEACUL PORTUGHEZILOR PE COASTA SWAHILI

Ruinele măreței așezări Kilwa, cu case de piatră și cărămidă

VIOREL CRUCEANU

Războinici căliți în luptele împotriva maurilor, dar și navigatori îndrăzneți, portughezii au prelungit, dincolo de mări, elanul Reconquistei (Magazin istoric, nr. 7/1990). După 1415, ei au elaborat proiectul oriental, ce-și propunea descoperirea rutei maritime spre India. Coborând de-a lungul coastelor vest-africane, lusitanii și-au dat seama că sunt pe calea cea bună. Pentru a ajunge în India, era necesară circumnavigarea Africii. Intuită de Diogo Cão (pe la 1482), această acțiune îndrăzneată a fost săvârșită de Bartolomeo Dias, care în 1488 a atins Capul Bunei Speranțe, și de Vasco da Gama, care în 1498 a poposit în India. De acum înainte, portughezii stăpâneau calea maritimă a comerțului cu India, alternativa cea mai viabilă la calea terestră ce trecea prin Orientul Apropiat (stăpânită de otomani).

În afară de aur și sclavi, comerțul de peste mări mai cuprindea și fildeș, piei și blănuri, mosc, vite, gumă etc., din Africa, și o varietate enormă de produse rare sau exotice, din Asia. Atracția exercitată de India este explicată printr-o simplă constatare statistică: monopolul mirodeniilor aducea Coroanei portugheze un câștig net de circa

89%. Însă calea spre India le-a oferit lusitanilor o surpriză imensă: pe coastele Africii de Est au întâlnit o civilizație comercială înfloritoare.

Islamul musonului

Rădăcinile acestui tip de civilizație coborau adânc în timp. Coasta est-africană s-a

aflat în permanent contact cu lumea greacă, romană și egipteană din Antichitate, dar și cu lumea arabă, persană, indiană și chineză a Oceanului Indian, din timpurile mai recente. Către sfârșitul mileniului întâi, întreprinzătorii negustori arabi au întemeiat mici colonii de-a lungul întregii coaste africane a Oceanului Indian, din sudul Mo-

Microarhiva Magazin istoric

UN DOCUMENT INEDIT DE LA GHEORGHE BRĂTIANU

Lector dr. MARIUS HRISCU

De curând am descoperit în Fondul „Colecții Speciale” al Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu”, din Iași, un document inedit semnat de Gheorghe Brătianu (1898-1953).

Este vorba de o scrisoare trimisă din București, la 17 iunie 1924, de Gheorghe Brătianu rectorului Universității din Iași, Traian Bratu, care a ocupat funcția din 1922 până în 1926. Este o scrisoare de mulțumire pentru sprijinul acordat în vederea obținerii unei burse de studii la Sorbona (Paris), pentru o perioadă de șase luni, acordată din fondurile ministerului, cu un quantum lunar de 1.000 de lei. Rezultatele cercetărilor efectuate în cadrul bursei au fost prezentate de Gheorghe Brătianu la „Conferința de Istoria Europei Orientale”, aprobată în sesiunea Senatului Universității din 24 noiembrie 1924 și desfășurată la începutul anului 1925.

Nu trebuie omis faptul că rectorul Traian Bratu l-a susținut pe Gheorghe Brătianu pentru obținerea bursei respective în ciuda

faptului că aveau orientări politice diferite: Brătianu era liberal, iar Bratu a fost membru al Partidului Național-Tărănesc. Să mai amintim și că Traian Bratu a fost un timp profesor de limba germană la Liceul Național din Iași, perioadă în care l-a avut ca elev pe Gheorghe Brătianu.

Traian Bratu

Prezentăm în continuare textul acestui document.

Domnule Profesor,

Examenalele dinaintea plecării nu mi-au îngăduit să vin să vă mulțumesc personal pentru încrederea ce mi-ați arătat-o, dându-mi votul D-voastre în sesiunea Senatului [Universității din Iași – n.n.s.]. Îmi permit deci să vă exprim încă o dată toate mulțumirile mele cele mai vii prin această scrisoare. Sper că rezultatul călătoriei de studii ce o întreprind va putea aduce o îndreptățire a marei încrederi ce Facultatea a avut-o în mine și să adauge la lucrările de până acum o operă mai voluminoasă și mai consistentă.

Primiți, vă rog, Domnule Profesor, asigurarea osebitei și respectuoasei considerațiuni ce vă păstrez.

Gh. Brătianu ■

Gheorghe Brătianu (primul din stânga) și patriarhul Miron Cristea, la Așezămintele „Brătianu”

secolelor IX-XVI. S-a creat o armonie socio-economică, valabilă timp de sute de ani, ce avea să fie răsturnată violent de portughezi. Primul european cunoscut ce a vizitat coasta swahili a fost Vasco da Gama, în ianuarie-aprilie 1498, în drum spre India, și apoi în ianuarie-martie 1499, la întoarcerea din India. El și oamenii săi au rămas surprinși de nivelul de civilizație al acestor orașe, în timp ce localnicii nu erau prea impresionati de portughezi.

Nu știm ce fapt să fi trezit instinctele belicoase ale lusitanilor: fie această „insolență”, fie bogăția întregii coaste! Știm însă că un rege lucid, precum Manuel I cel Mare, atât de preocupat, în acea vreme, de relația sa specială cu regele Afonso I din Congo, s-a metamorfozat brusc, preferând dialogului armele. Așa se face că au urmat zece ani de invazii și atacuri sângeroase, la sfârșitul cărora orașele est-africane au fost fie zdrobite, fie nevoite să se supună. Spre exemplu, revenită pe aceste meleaguri în 1502, flota lui Vasco da Gama a bombardat Kilwa, provocându-i mari distrugerii. Apoi, în 1505, o nouă „armada”, condusă de amiralul Francisco de Almeida, a ocupat provincia, jefuind multe bogății ce includeau aur, argint, perle, pietre prețioase și îmbrăcăminte de lux. Același de Almeida a atacat și Mombasa, masacrând întreaga populație.

Vocația negustorească nu piere

Îngrozit, sultanul local îi scria omologului său din Malindi: n-a mai rămas „nicio ființă în viață, bărbați sau

Rinocer,
piesă din aur din regatul Monomotapa

femei, tineri sau bătrâni sau copii cât de mici; toți cei care nu au putut să fugă au fost uciși ori dați pradă focului”. La capătul acestor acțiuni, Oceanul Indian a ajuns de fapt o mare portugheză, iar Manuel I putea să-și aroge titlul de „domn al cuceririlor victorioase, al navigației și comerțului cu Etiopia, Arabia, Persia și India”. Cu siguranță că portughezii n-au urmărit atât subordonarea coastei est-africane, cât scoaterea din circuit a unui concurent redutabil. Devastate și distruse, orașele swahili și-au pierdut importanța comercială.

De acum înainte comerțul de pe coastă a decăzut, rolul său nodal fiind preluat de corăbiile portugheze ce transportau mărfurile din Indii

direct în Europa. La sfârșitul secolului al XVI-lea, coasta Africii răsăritene era pustie, iar peisajul oferit dezolant: cele mai multe dintre orașele cândva prospere erau acum în ruine sau simple sate cu prea puțină activitate comercială. Dominanța absolută a portughezilor a durat un veac. La sfârșitul secolului al XVII-lea, hegemonia lor în Orient a început să se fisureze în fața concurenței olandeze.

Situația creată va fi speculată de sultanul din Oman, care a reușit să-i alunge pe lusitani de pe coasta swahili. El a întemeiat aici „o puternică «talasocrație», a cărei piesă de rezistență va fi Zanzibarul” (intrat, în secolul al XVIII-lea, sub influență engleză). Faptul îi dovedește lui André Miquel că „experimentul portughez” nu a „întrerupt tradiția negustorească a acestui Islam african al țârmurilor” (revitalizat pe parcursul secolului al XIX-lea de un înfloritor comerț zonal cu sclavi).

Concurenți în tot bazinul Oceanului Indian de olandezi, englezi și francezi, portughezii s-au repliat în partea sudică a coastei est-africane, la Sofala. Ei au profitat și de accentuatul declin al regatului Monomotapa, care în momentele sale de glorie controla teritoriile moderne Zimbabwe și Mozambic, precum și părți din Republica Sud-Africană. Privat de posibilitatea schimbului, în urma prăbușirii coastei swahili, Monomotapa s-a fărâmițat în mici formațiuni neînsemnate. Partea sa răsăriteană a rămas sub control portughez, constituind nucleul coloniei Mozambic (devenită independentă la 25 iunie 1975). ■

Marea moschee din Kilwa

decât un concept original, *Theatrum Orbis Terrarum* a fost cea mai completă lucrare de acest gen, de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea.

Ortelius nu a fost numai un geograf istoric, ci și un mare om de știință empiric. Hărțile erau organizate în mod logic, pentru a reprezenta continente, grupuri de regiuni și state, toate însoțite de texte, conținând informații suplimentare. Pentru prima dată în istoria cartografiei, hărțile erau reprezentate la o anumită scară.

Există și o hartă a Daciei, inclusă de Ortelius în secțiunea istorică a colecției de hărți din cadrul *Theatrum Orbis Terrarum*, denumită *Parergon sive Veteris Geographiae Tabulae* (Anexă la Teatrul Lumii sau hărți ale vechii geografii), începută în 1578. Este intitulată *Daciarum, Moesiarumque vetus description* (O descriere a Daciei și Moesiei) și a fost executată în 1595. A fost gravată pe un carton imprimat cu placă de cupru și are dimensiunea de 35,2x46,3 cm. Este redată la scara 1:3.000.000. A fost tipărită de mai multe ori. Este însoțită de un text explicativ în latină, imprimat pe spate. Sursele de informare au fost autorii antici Herodot, Strabon, Plinius și Iordanes.

Teritoriul numit Dacia avea următoarele granițe: N – Munții Carpați, S-V – cursul Dunării, E – gurile Dunării, care se vărsa în Marea Neagră. Era un teritoriu locuit de o ramură a tracilor, numiți geți.

Harta Daciei, realizată de Abraham Ortelius, include multe informații geografice, istorice și etnografice despre geți și daci, adunate din surse istorice, precum Herodot sau

Strabon, cât și de la geograful Claudius Ptolemeu. Trebuie amintit că geograful antic grec Claudius Ptolemeu a fost cel care a făcut prima hartă a lumii cunoscute la vremea sa (secolul al II-lea î.H.), care cuprindea și o hartă a Daciei.

Harta lui Ortelius este decorată cu trei cartușe de text în limba latină. Cel din partea de jos, din stânga, cuprinde nume de locuri, ape și munți dace. Alt cartuș, din dreapta sus, menționează că Ortelius era bibliotecar la Curtea ducelui de Bavaria. În partea de jos, dreapta, sunt scrise patru versuri ale poetului Ovidius.

Satele și orașele sunt reprezentate ca miniaturi. Capitala Sarmizegetusa este localizată pentru prima dată pe hartă pe râul Sargeția; într-o notă scurtă în latină se amintește: „Sargetia flu in quo Decebalus rex thesaurus occultaverat” (Sargeția era locul unde regele Decebal și-a îngropat comoara).

Este o hartă istorică a Daciei, care redă în principal teritoriul din sudul României de astăzi (la sud de Carpați) și, de asemenea, o parte a teritoriului de astăzi al Bulgariei. Aceste zone sunt plasate între 40° și 58° longitudine și 43°-50° latitudine. Deși longitudinea dată de Ortelius este greșită, coordonatele latitudinii sunt aproape corecte (coordoanatele actuale ale României sunt situate între 20° 15' și 29° 41' longitudine estică și 43° 37' și 48° 15' latitudine nordică).

Toate aceste caracteristici enumerate fac din harta Daciei realizată de Abraham Ortelius o valoroasă sursă istorică despre țara noastră. ■

ISTORICĂ (Biverb, 8, 11)

Laurian BUTURE – Bacău

Soluția integralei BĂTĂLI CELEBRE DIN EUROPA, din nr. 12/2014

C – B – W – S – P – CALUGARENI – SE – ETALAT – CA – STERI – A – A – IE – RIMA – SACRAL – BIP – USI – ORA – O – OS – ALO – RID – TATE – A – MU – RESAPATA – L – RT – AGENTI – PLEVNA – KEN – INOT – MANA – STILOU – ROL – ZET – START.

Soluția jocului Numismatica din nr. 12/2014

CINCIARGINȚI NOI

(C – IN – C – IAR – G – IN – T / IN – O – I)

Chipuri uitate

Harta Daciei, realizată de Abraham Ortelius (în dreapta)

ABRAHAM ORTELIUS ȘI ATLASUL SĂU

DOINA IONESCU

În perioada Renașterii redescoperirea clasicilor greci și latini, inventarea tiparului și a tehnicilor de gravare cartografică în cupru, ca și dezvoltarea cartografiei matematice și a instrumentelor și tehnicii de observație au condus la măsurători mai precise și la o evoluție specială a științei cartografiei.

Mai ales în secolul al XVI-lea cartografia a înregistrat un mare progres față de cartografia antică. Pe baza lucrărilor savanților și geografilor antici, cum ar fi Strabon, hărțile Renașterii reprezentau lumea într-un mod mai cuprinzător, sub forma atlaselor.

Abraham Ortelius a creat primul atlas modern al lumii, prin coroborarea tuturor surselor antice disponibile în vremea sa. Atlasul său a fost o operă cartografică care a servit geografilor și cartografilor timp de mai multe decenii. În atlas au fost păstrate pentru posteritate surse istorice și geografice care altfel ar fi fost pierdute.

Abraham Ortelius (1527-1598), matematicianul, cartograful și geograful flamand, este primul care a formulat teoria despre deplasarea continentelor. Dar a rămas în istorie în primul rând drept creatorul celui dintâi atlas modern, numit *Theatrum Orbis Terrarum* (Teatrul Lumii). Acesta este considerat primul atlas adevărat, în sensul modern al cuvântului, fiind alcătuit dintr-o colecție de hărți, însoțite de comentarii, toate legate într-o carte. Culegerea a fost publicată într-o

primă ediție în 1570, în limba latină, fiind alcătuită din 70 de hărți (56 ale Europei, 10 ale Asiei și patru ale Africii), imprimate pe 53 de pagini, însoțite de text. Până în 1612 au fost tipărite 31 de ediții și, pentru că Ortelius îmbunătățea constant lucrarea, ea a ajuns să numere 167 de hărți și 183 de referințe.

Atlasul lui Ortelius este considerat un *summum* al cartografiei secolului al XVI-lea. Multe dintre hărțile lui aveau la bază surse ce nu mai există sau sunt extrem de rare. Mai mult

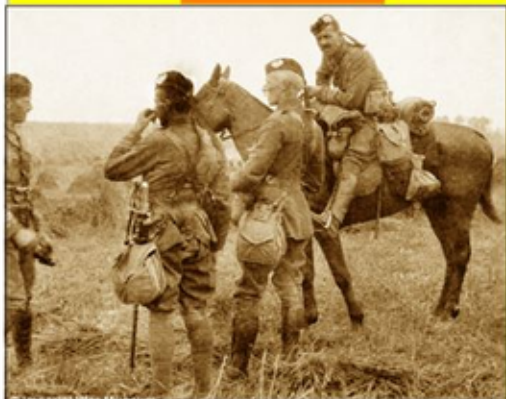
NU TOȚI SOLDAȚII BRITANICI AU FOST EROI

Istoricul Adrian Gilbert a lansat în revista *History BBC* o dezbatere asupra comportamentului soldaților britanici în timpul Primului Război Mondial, susținând că nu toți militarii s-au comportat vitejește pe front. Gilbert a publicat de curând volumul *Challenge of Battle. The Real Story of the British Army in 1914* (Provocarea bătăliei. Adevărata poveste a armatei britanice în 1914), carte scrisă pe baza unor mărturii inedite provenite de la militari de

Generalul
Thomas Snow

rang înalt. Astfel, în memoriile generalului Thomas Snow bătălia de la Le Cateau din Franța, prezentată până acum drept o operațiune defensivă de succes, se dovedește în realitate a fi fost un dezastru major. Pur și simplu militarii britanici au rupt rândurile și au luat-o la fugă din fața germanilor aflați în plină ofensivă.

Britanici înainte de bătălia de la le Cateau

Pe 26 august 1914, trupele britanice au stabilit o linie defensivă în jurul localității Le Cateau după ce se retrăseseră de la Mons. Divizia a V-a britanică din flancul drept a fost spulberată în aceea zi de un atac bine executat de trupele germane – ceea ce a dus la o retragere precipitată a restului trupelor –, iar Brigada a VIII-a a declanșat panica prin retragerea ei dezorganizată. Problema cea mai mare a fost că soldații au refuzat să mai asculte ordinele ofițerilor, ceea ce a creat un adevărat haos pe drumurile din spatele liniei frontului.

Tom Bridges, în 1918

În timpul acestei retrageri, două batalioane comandate unul de locotenent-colonelul John Elkington și celălalt de locotenent-colonelul Arthur Mainwaring au ajuns în localitatea St. Quentin de unde sperau să fie preluați de un tren. Trupele comandate de cei doi ofițeri au declanșat o adevărată rebeliune când au aflat că ultimul tren părăsise deja St. Quentin. Unii dintre soldați erau în stare de ebrietate și au refuzat să mășăluiască mai departe. Mai mult, primarul localității le-a cerut celor doi locotenenti-colonei o scrisoare prin care aceștia anunțau că se vor preda trupelor germane ce se apropiiau de St. Quentin. Situația a fost salvată de maiorul Tom Bridges, din trupele de dragoni, care a restabilit ordinea, a capturat „actul predării” de la primar și a convins cele două batalioane rebele să își continue marșul de retragere. Elkington și Mainwaring au fost judecați de o curte marțială câteva zile mai târziu și au fost degradați.

Istoricul Adrian Gilbert susține că astfel de evenimente din timpul Primului Război Mondial au fost trecute cu vederea în istoria oficială, însă la 100 de ani de la petrecerea lor este cazul ca ele să fie prezentate public. ■

Telex Telex Telex Telex Telex

ISTORIILE LUI SHERLOCK HOLMES

La 17 octombrie 2014, la Museum of London s-a deschis expoziția *Sherlock Holmes the Man who Never Lived and Will Never Die* (Omul care nu a trăit și nu va muri vreodată), o istorie în imagini a personajului lui Sir Arhur Conan Doyle, celebrul detectiv.

Fascinația pentru acest personaj fictiv a crescut de-a lungul timpului, au apărut schițe, reviste de benzi desenate, piese de teatru, până la filme și seriale TV.

De ce o expoziție dedicată unui detectiv fictiv, o invenție a minții unui scriitor pasionat de mistere? Pentru că expoziția este în fapt o reconstituire a Londrei din perioada victoriană, a străzilor, a modei masculine, a vieții cotidiene, a moravurilor și a oamenilor din acea epocă, dar și a atmosferei din romanele ce îl au ca personaj principal de Sherlock Holmes.

Curatorul expoziției a adunat obiecte, revistele *Strand Magazine*, schițe, mobilier, primele ediții ale romanelor, două tablouri celebre ale lui William Turner, *Cascade Reichenbach* (locul în care Conan Doyle a dorit să-l omoare pe Sherlock Holmes, dar a trebuit să îl salveze la protestele fanilor) și Claude Monet, *Podul Charing Cross* din Londra, locul de desfășurare a câtorva dintre aventurile detectivului, și a reconstituit locul și atmosfera în care trăia acesta în încercarea ca vizitatorul, adult sau copil, să facă o vizită în casa și în Londra lui Sherlock Holmes.

Poate fi admirată și citită corespondența lui Conan Doyle cu profesorul Joseph Bell, cel care a inspirat metodele analitice ale detectivului londonez și căruia scriitorul îi mărturisea că îi datorează existența și faima lui Sherlock Holmes, precum și singurul interviu filmat cu Conan Doyle, datând din 1927.

Muzeul oferă și un tur ghidat de zi al Londrei lui Sherlock Holmes și un tur de noapte în căutarea misterelor marelui detectiv.

Sir Arthur Conan Doyle,
părintele lui Sherlock Holmes

MECENATUL ȘI PATRIMONIUL NAȚIONAL

La sfârșitul anului 2014, Biblioteca Națională a Franței și Ministerul Culturii și Comunicațiilor au anunțat strângerea celor 300.000 de euro necesari completării sumei de 2,4 milioane de euro pentru achiziționarea unui manuscris de o valoare inestimabilă pentru istoria Franței și a lumii – manuscrisul regal al lui Francisc I *Descrierea celor doisprezece cezari cu portretele lor*.

Manuscrisul, datat 1520 și realizat la Tours, a fost clasificat bun de patrimoniu național, iar efortul financiar pentru achiziționarea sa a fost susținut de statul francez și cetățeni anonimi, care au contribuit cu sume începând cu 20 de euro la acest demers cultural național. Reacția publică a fost nesperat de generoasă și rapidă, iar suma necesară completării fondurilor a fost strânsă rapid prin contribuția a 2.400 de donatori.

Realizat la comanda lui Francisc I, *Descrierea celor doisprezece cezari cu portretele lor* este cel mai frumos exemplar dintr-o serie de trei, celelalte aflându-se la Biblioteca din Geneva, Elveția și Muzeul de Artă Walters din Baltimore, S.U.A.

Cuprinde 32 de foi de pergament (22x14,5 cm) și 16 portrete de împărați, de la Iulius Cezar până la Antoniu cel Pios, portrete pictate din profil, pe un fond de lapislazuli, în medalioane aurite pe care sunt înscrise numele cezarilor. Fiecare portret este însoțit de o scurtă biografie care descrie caracterul împăratului și victoriile sale.

În acest an Biblioteca Națională a Franței va expune manuscrisul într-o expoziție dedicată împlinirii a 500 de ani de la urcarea pe tron a lui Francisc I.

Împăratul Hadrian,
medalion din manuscris

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										
8										
9										
10										

ORIZONTAL: 1) Localitate în

Bosnia unde, la 28 iunie 1914, arhiducele Franz Ferdinand al Austro-Ungariei a fost asasinat de Gavrilo Princip. 2) Denumirea flamandă a orașului belgian Ypres unde, în timpul războiului, s-au dat trei bătălii, soldate cu pierderi grele, în perioada 1914-1917. În cea de-a doua bătălie nemții au folosit pentru prima dată în istorie arma chimică sub forma unui gaz toxic – Acesta. 3) Gina Stan „Tripla ...”, un pact militar format din Germania, Austro-Ungaria și Italia. 4) Centru în Cenad! – Adevărat. 5) Animale nordice – Stăm pe flancuri! – Bătuți în final! 6) Stat situat în sud-estul Europei, care a intrat în război la 29 octombrie 1915, de partea Puterilor Centrale.

7) Asalt! – Numele a trei localități din sudul Franței. 8) Pitic (reg.) – Arie goală! Băutură alcoolică incoloră. 9) „Tripla ...” alianță militară și politică între Marea Britanie, Franța și Rusia. 10) Macagiu – Țară ce făcea parte din Antanta, care a participat la Primul Război Mondial cu scopul secret de a pune mâna pe unele teritorii ale Imperiului Otoman

VERTICAL: 1) Țară care făcea parte din gruparea Puterilor Centrale, cea care, prin acțiunile ei agresive și prin susținerea Austro-Ungariei, a contribuit la extinderea conflictului și la transformarea lui într-un război global. 2) Râu în nordul Franței, de-a lungul căruia s-au dat trei mari bătălii în timpul războiului, în urma cărora Germania urmărea străpungerea frontului și ocuparea Parisului – Mașină de război pe șenile, construită în secret de britanici și folosită pentru prima dată în istorie în bătălia de pe râul Somme, din nordul Franței. 3) Apare în spate! – Denumirea blocului militar format din Franța, Anglia și Rusia, la care în timpul Primului Război Mondial s-a alăturat și România. 4) Mediu în care au luptat submarinele germane, scufundând atât navele de război cât și pe cele comerciale, acțiune care a determinat S.U.A. să intre în război alături de Antanta – Greutate (reg.) – În cerc! 5) A se văita – În cale! 6) În serie! – Comandantul flotei germane (Reinhard), care s-a văzut nevoit să se retragă din fața flotei britanice, conduse de amiralul John R. Jellicoe, care a obținut astfel, o victorie strategică, dar cu pierderi mari în nave și oameni de ambele părți. 7) Armată – În august! 8) Derivat din numele Ion – Râu în partea de sud a țării. 9) „... unitar”, așa cum a devenit România la sfârșitul Primului Război Mondial, prin unirea cu Basarabia, Bucovina și Transilvania – Înșurăței. 10) Țara care în timpul Primului Război Mondial s-a alăturat Antantei, declarând, la 23 martie 1915, război Austro-Ungariei, iar peste un an, în august 1916 și Germaniei – Zăpadă

Dicționar: HERM, NAN, IUC, OANE

Gheorghe BRAȘOVEANU

SITUAȚIA EMIGRAȚIEI ROMÂNE

Continuăm cu un alt fragment din ampla analiză – care se apropie de final – a situației refugiaților români după Al Doilea Război Mondial, intitulată Raport asupra aspectului actual al emigrației și asistenței refugiaților români, document păstrat dactilografiat în limba română, în Arhivele de la Hoover Institution on War, Revolution and Peace. Am început să publicăm acest document în Magazin istoric, nr. 5/2012, grație doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU, cărora le mulțumim și pe această cale.

D) Emigrările în Statele Unite ale Americii.

Legea nr. 774, votată de către Parlamentul Statelor Unite la data de 25 iunie 1948, prevede intrarea în această țară a unui număr de 450.000 de persoane deplasate. Această lege, în forma ei inițială, admite la emigrare numai persoanele devenite deplasate în urma evenimentelor politice desfășurate între anii 1939 și 1945 și delimitează emigrarea numai la refugiații ce s-au găsit la aceste date în Austria, Germania și Italia. În aceste condiții, numai o foarte mică parte a refugiaților români au putut să beneficieze de avantajele acestei legi. Aceasta cu atât mai mult cu cât legea oprește de la intrarea în Statele Unite pe orice persoană care a fost membră a unei organizații naziste și chiar a persoanelor ce au fost doar în colaborare cu organizații naziste. Deci, grupul de români refugiați ce se găseau în țările mai sus amintite, ca o urmare a persecuțiilor îndreptate împotriva legionarilor, au fost oprite de la emigrare. În baza dispozițiilor Legii Persoanelor Deplasate în forma ei originală deci, au putut intra în Statele Unite aproape exclusiv doar grupul evreilor din România și foarte puțini refugiați de altă naționalitate și care au fost născuți în România. Trebuie să menționăm că Legea Emigrației Americane acorda cote proporționale cu numărul cetățenilor americani de origine din țările respective. Astfel, cota românească anuală a fost de 377 până în anul 1950, când cota parte cuvenită Basarabiei a fost defalcată și adusă la cota Uniunii Sovietelor, iar cota românească a rămas de 266. În această cotă intră toți imigranții născuți în România, indiferent de naționalitate. Persoanele deplasate emigrate în baza Legii Persoanelor Deplasate intră în Statele Unite fără a se ține cont de limita de

cotă anuală atribuită națiunii respective, însă la sfârșitul operațiunilor de reșezare în Statele Unite a persoanelor deplasate, fiecare emigrant va fi atribuit ulterior, luându-se 50% a cotei țării respective în acest scop spre amortizare. Legea prevede că o parte a cotei anuale trebuie să fie menținută deschisă pentru cazurile de cotă preferențială pentru copiii și părinții cetățenilor americani și pentru imigrările pe cale normală și cele în baza art. 3 (c) din Legea Persoanelor Deplasate.

In urma amendamentelor aduse Legii Persoanelor Deplasate în iunie 1950, posibilitățile de emigrare în Statele Unite au fost deschise și pentru grupuri de neo-refugiați sosiți în zonele de operațiuni înainte de 1 ianuarie 1949, iar pentru cei ce se află în alte țări din vestul Europei se introduce art. 3(c), în baza căruia orice refugiat sosit în țara respectivă până la data de 1 ianuarie 1949 și care îndeplinește toate condițiile de emigrare normală pentru Statele Unite poate să ceară prin consulatetele din aceste țări (vestul Europei) emigrarea, o parte a cotei anuale a fiecărei țări fiind – așa cum am spus mai sus – rezervată în acest scop. Formele de emigrare pentru acest grup denumit „Outerzone refugees” se face prin consulatetele U.S.A. din țările respective, ei fiind însă obligați să-și plătească toate cheltuielile pentru facerea formelor și cele de transport până la destinație. În anul 1950, autoritățile „Organizației Internaționale a Refugiaților” au ridicat opreliștea pusă în ceea ce privește suportarea cheltuielilor de transport pentru această categorie de refugiați, lăsând libertatea filialelor lor din țările respective de a decide pentru fiecare caz în parte asupra plătitrii transportului transoceanic.

(Va urma)

CONTENTS (Romanian History) ALI Cuza This country needs good roads and another kind of schools ● I.-A. Pop Why we still need Eminescu, the poet ● R. Hoinaru The last descendant of Stephen the Great, Stephen Bogdan, and his wanderings to Istanbul, Venice and London ● Al. Ghişa Romania and Hungary exchange childrens after WWII ● M. Carp The American Romanians I met (II) ● Al. Armă How were brought back home the American airmen after August 23rd 1944 ● I. Talpeş Some explanatory notes and corrections to Iulian Fota's paper about Romania and 1997 Madrid NATO Summit ● F. Banu The controversial biographies of the first chiefs of espionage during the Communist regime ● R. Motoc A walty written for the visitors of Strunga resort ● G. Filitti In Romania 100 years ago: a neutral country, but with an eye to the WWI ● Pan Halippa, M. Ştefan My battle for Romanian identity in Bessarabia (II) ● O. Goga, D. Noveanu The story of the Great Union, told for the readers of the review *The New Europe* (II) ● Gr. Aldescu-Aldea The „saboteurs“ from the Craiova Railways Depot investigated by the Securitatea ● A.-S. Ionescu Recollections of general Alexandru Sococ about the Royal family ● C. Păiuşan-Nuică Charles I and Ferdinand, an exhibition at the National Museum of History ● M. Sala Mythological eponymous ● M. Berza 1937. The travel to Romania of Sir Sacheverell Sitwell (II) ● M. Hriscu Unpublished letter by Gheorghe I. Bratianu ● Romanian Documents at Hoover Institution (CLVI). The situation of the Romanian exile

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Ал.И. Куза Родина нуждается в дорогах и в другом виде образования ● И.-А. Поп Для чего нам Эминеску? ● Р. Хойнару Последний потомок Штефана Великого, Штефан Богдан, и его путешествия в Стамбул, Венецию и Лондон ● Ал. Гиша Обмен детьми между Румынией и Венгрией после Второй Мировой Войны ● М. Карп Знакомые мне румыны из Америки (II) ● Ал. Армэ Как возвращались домой американские лётчики после 23 Августа 1944 ● И. Талпеш Некоторые уточнения и поправки к статье Юлиана Фоты о Румынии и саммите НАТО в Мадриде ● Ф. Бану Спорные биографии первых начальников шпионских служб коммунистического режима ● Р. Моцок Вальс для посетителей курорта Струнга ● Дж. Филитти В Румынии 100 лет тому назад: нейтральная страна, но приглядываясь к мировой войне ● Пан Халиппа, М. Штефан Моя борьба за румынскую идентичность в Бессарабии (II) ● О. Гога, Д. Новяну История Великого Объединения, написанная для читателей журнала *The New Europe* (II) ● Г. Алдеску-Алдя «Саботажники» депо Крайовы в следствии Секуритате ● А.-С. Ионеску Воспоминания генерала Александру Сочека о королевской семье ● К. Пэюшан-Нуйкэ Короли Карол I и Фердинанд, выставка в Национальном Музее Истории Румынии ● М. Сала Мифологические эпонимы ● М. Берза 1937. Путешествие Сэчевэрела Ситуэлла по Румынии (II) ● М. Хриску Неопубликованное письмо Г. Брэтиану ● Румынские документы в Гуверском Институте (CLVI). Положение румынской эмиграции

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali de la oraşe şi de la sate sau la redacţie (pentru cititorii din Bucureşti).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacţie, pe adresa Piaţa Valter Mărăcineanu, nr. 1-3, sector 1, PO Box 15-702, cod 010155, Bucureşti, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Sala Palatului, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar. Preţul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicaţi adresa poştală unde doriţi să primiţi revista şi data de la care să înceapă abonamentul.

ISSN 0541-881X

Lei 6,00

DIALOG CU CITITORII

FOTOGRAFII DIN RĂZBOI

Statornicul nostru cititor, domnul CONSTANTIN BOCA, din Gura Humorului, ne-a trimis următoarele rânduri: În numărul apărut în septembrie 2014, la pagina 40, în articolul scris de Ion

Bistreanu, *Crimeea o perlă însângerată*, se menționează: „Cimitirul de la Starfi Krîm în care își dormeau somnul de veci [soldați și ofițeri români] a fost distrus complet de trupele sovietice în martie 1944”.

Socrul meu, veteranul de război Ioan Săhlean, născut la 20 octombrie 1920, decedat la 20 mai 2014, a participat în campania armatei române din Crimeea-Cotul Donului. El mi-a povestit următoarele: La 22 iunie 1941 se afla la o târlă situată în satul Bucșoaia-Frasin, județul Suceava, când a auzit o canonadă de artilerie,

semnalul trecerii trupelor române peste Prut pentru recucerirea Basarabiei cedate Uniunii Sovietice, la sfârșitul

lunii iunie, 1940. Socrul meu a plecat din Piatra Neamț cu Divizia Vânători de Munte, comandată de generalul Manoliu spre Cotul Donului, în anul 1942.

La Cotul Donului au avut loc lupte grele. Ion Săhlean a trecut și prin locul zis Starfi

Krîm, loc amenajat cu grijă, unde au fost înmormântați mulți soldați români. Vă trimit două fotografii ale cimitirului. În ultima poză apare pe motocicletă înaintea de a pleca într-o misiune pe linia fron-

tului. Mai deținem și alte fotografii, chiar de pe front, dar trebuie recondiționate, după care le voi trimite la redacție.

Vă rog, în amintirea acestui combatant din Al Doilea Război Mondial, să publicați la rubrica *Dialog cu cititorii* fotografiile anexate. În felul acesta poate și alți combatanți, rămași în viață, vor trimite alte imagini din război, imagini-document. Fiecare fotografie din cel de Al Doilea Război Mondial reprezintă astăzi o sursă istorică.

RECTIFICĂRI

Domnul STEFANO BOTTONI, autorul articolului Pentru Ungaria e greu să trecă peste trecut, apărut în nr. 12/2014, ne semnalează faptul că, în prezent, nu mai lucrează la Universitatea din Bologna, cum apare în revistă, ci în cadrul Academiei Maghiare de Științe.

De asemenea, cititorii noștri au înțeles, desigur, că au trecut 110 ani de la fondarea A.C.R., nu de la fandarea. Facem cuvenitele modificări și ne cerem scuze.

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei Magazin istoric prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista Magazin istoric figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356.

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3, etajul 3, camera 287, sector 1. Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea on-line a revistei www.magazinistoric.ro, unde aveți acces de la primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești.

5 948384 040074

01